Slovenská reč — jazykovedný časopis pre školu a prax. Vychodí mesačne okrem hlavných prázdnin. — Vydáva Štátne nakladateľstvo starostlivosťou Ústavu slovenského jazyka Slovenskej akadémie vied a umení. — Rediguje Dr. Štefan Peciar s redakčným sborom. — Zodpovedný zástupca: Dr. Štefan Peciar. — Predplatné na XVII. ročník Kčs 85.—, jednotlivé čísla po Kčs 8.50. — Účet Štátnej banky československej č. S 13635. — Príspevky a recenzné výtlačky pre redakciu posielajte na adresu: Redakcia časopisu Slovenská reč v Bratislave, Klemensova 27. — Rukopisy sa nevracajú. — Adresa administrácie: Štát. nakladateľstvo, Bratislava, Sasinkova 5. — Tlačia ST, n. p., z. z., Martin.

OBSAH

Miloš Tomčík: K niektorým otázkam prednášania literárnej histórie . . . 185
Anton Habovštiak: Prvky ľudovej reči v Hečkovom románe Drevená dedina . 192
Ján Horecký: Preklady z ruštiny s hľadiska terminologie 202
Ján Oravec: Písanie čiarky pri prívlastku 205
Ján Petrikovič: Vypĺňanie tlačív a interpunkcia 210

Podnety a diskusie

Pavol Branko: K problematike filmových podtitulkov **214**
Eugen Jóna: Zo školskej gramatiky **233**
Richard Schnek: Stranník, či straník? **236**

Posudky a zprávy

Pavol Ondrus: Materialy Objedinennoj naučnoj sessii otd. lit. i jaz. AN SSSR i APN RSFSR 238
G. Horák: G. Poľjakov i V. Čistjakov, Russkij jazyk — učebnik dľa 1 klassa načaľnoj školy, izd. 6. vydalo UČPEDGIZ, Moskva 1950 . . 241
Ján Oravec: Český jazyk **246**
Ján Horecký: V. P. Mosolov, Agrotechnika **255**
Celoštátna lexikografická konferencia v Bratislave **258**

Drobnosti

Horecký: Obchod s odevným tovarom **261**
Horecký: Písomný stôl — písací stôl **262**
Šalingová: Spätý — spiaty **262**
Šalingová: Zpakruky **263**
Šalingová: Obruštek — obrúštek **264**
Šalingová: Krahnúť — krehnúť **264**
Redakčná poznámka **264**

SLOVENSKÁ REČ
ROČNÍK XVII – ČÍSLO 7–8

K niektorým otázkam prednášania literárnej histórie

Miloš Tomčík

V poslednom čase sa rozvinula v Československej republike široká diskusia o štrukturalizme a jeho prejavoch v jednotlivých vedeckých disciplínach. Zásadné články predniesli k tejto diskusii významní jazykovedci a literárni vedci v týždenníku Komunistickej strany Československa „Tvorbe". Z diskusie vyplývajú cenné a poučné závery, ktoré budú mať iste za následok jednoznačný obrat v našej jazykovede a literárnej vede k metóde dialektického a historického materializmu a ktoré sa musia odraziť aj v pedagogickej práci na školách všetkých typov. Dôsledný prechod na pozície marxizmu-leninizmu u väčšiny vedeckých pracovníkov nie je náhodný. Vyplýva z pevného presvedčenia, že len na jeho princípoch možno dosiahnuť plné poznanie objektívnej reality, že len táto metodologická cesta vedie k odhaleniu zákonitostí v prírodnom a spoločenskom vývoji každej historickej etapy. Takáto orientácia dokazuje, že si naši vedeckí pracovníci uvedomujú rozsiahlosť triedneho boja a jednoznačne sa stavajú do služieb výstavby socializmu. Ideologická práca, nech ide o ktorúkoľvek tvorivú oblasť, nemá samoúčelný charakter, ale ako zložka nadstavby podporuje alebo spomaľuje rozvoj ekonomickej základne. J. V. Stalin charakterizuje nadstavbu ako „politické, právne, náboženské, umelecké, filozofické náhľady spoločnosti a im odpovedajúce politické, právne a iné inštitúcie" (G. Glezerman, *O základně a nadstavbě,* 10). Sovietska filozofka Fominová, vypočítavajúc rad nadstavbových inštitúcií, hovorí: „... sem patria organizácie spisovateľov, divadiel, filmového priemyslu, univerzít atď." (*Práce J. V. Stalina o otázkach jazykovedy,* 31).

Musíme si stále uvedomovať, že v smysle Stalinovho rozpracovania otázok nadstavby vyplývajú pre ideologickú prácu významné úlohy. Zvláštnosťou rozvoja socialistickej spoločensko-ekonomickej formácie je, že nevstupuje hneď po rozbití kapitalistickej formácie do života s hotovou ekonomickou základňou, ale že si ju musí postupne budovať, že robotnícka

trieda nepreberá tak sformovanú ekonomickú bázu po buržoázii, ako ju preberá buržoázia po feudalizme. V období výstavby socializmu osobitne vystupuje do popredia aktívny vplyv nadstavby na ekonomickú základňu ako činiteľ, ktorý urýchľuje proces spoločenských zmien. Úlohou našej pedagogickej práce je preto sústavne a hlboko prenášať ideologiu marxizmu-leninizmu do každodenného života, vychovávať mládež v smysle potrieb novej socialistickej spoločnosti, uvedomovať ju vlastenecky a internacionálne a vyzbrojovať ju tak, aby vedela čeliť všetkým vplyvom buržoáznej ideologie. Takéto ciele, pravda, vyžadujú, aby sme najprv sami zrevidovali všetky koncepcie, ktoré nás pripravovaly pre učiteľské povolanie, aby sme zodpovedne zúčtovali so všetkými prejavmi buržoáznej ideologie v pedagogickej i vedeckej práci. Je to iste nie ľahká úloha. Aby sme ju uskutočnili, treba vedieť správne použiť metódu kritiky a sebakritiky a pomocou nej prechádzať od starých chýb ku kvalitnejšej práci na princípoch marxizmu-leninizmu.

Kritické a sebakritické postoje zaväzujú všetkých pracovníkov v tejto oblasti k tomu, aby vlastnou tvorivou prácou dokázali, že prechádzajú od osvedčení ku skutočnej pomoci našej robotníckej triede, k rozvíjaniu socialistickej kultúry. Ďalej si treba uvedomiť, že boj proti štrukturalizmu a ostatným kozmopolitickým a buržoáznonacionalistickým teóriám nie je jednorázovou akciou, ktorá sa skončí po určitej kampani. Vieme, že staré ideologie pôsobia aj vtedy, keď je vytvorená nová základňa i nadstavba, že staré ideologie zotrvávajú ako rezíduá vo vedomí ľudí i po prekonaní a likvidácii predchádzajúcej spoločenskej formácie. Preto treba sústavne sledovať, či sa tieto staré ideologie nedostávajú pod rúškom marxistickej terminologie aj do nových prác a súčasne sa musí skúmať, či sú sem prenášané zámerne alebo z nedostatku ovládania metódy dialektického a historického materializmu.

V diskusii o štrukturalizme sa ukázala celkom jasne jeho idealistická podstata. O dôsledkoch orientácie značnej časti slovenských literárnych vedcov na štrukturalizmus a formalizmus sa hovorilo už na viacerých miestach. Našou úlohou je preto nie rozvádzať ďalej niektoré otázky štrukturalizmu a formalizmu, ale chceme sa dotknúť základných otázok, ako sa máme dostať čím skôr k marxistickej literárnej vede, ako uplatníme vo svojej pedagogickej praxi marxistické hľadiská na literatúru. Samotným štrukturalizmom sa nebudeme zaoberať už preto, aby nevznikol nesprávny dojem, že len štrukturalizmus zastupoval v slovenskej literárnej vede a literárnej histórii buržoázne koncepcie a okrem neho akoby nebolo u nás nijakých kozmopolitických tendencií v tejto vedeckej disciplíne. Je pravda, že štrukturalizmus posilňoval protirealističnosť a bezideovosť tzv. avantgardnej slovenskej poézie a že spretŕhal spojenie s pokrokovým a realistickým odkazom národnej kultúry minulých storočí. Tým priamo alebo nepriamo podporoval domácu buržoáziu, a to aj vtedy, keď sa domnieval, že je pokrokovým a protifašistickým smerom. Vo svojej noetike i metóde nebol

nebezpečný pre fašizujúcu buržoáznu „demokraciu". Nebol nebezpečným pre ňu preto, lebo inteligencia, ktorá bola stúpencom štrukturalizmu, bola vzdialená od teórie i politického boja robotníckej triedy, bola intelektuálska a individualistická. Jej rozpory s kapitalizmom a fašizmom maly charakter panského anarchizmu, ako o ňom hovorí V. I. Lenin v článku „Stranícka organizácia a strannícka literatúra", uverejnenom v časopise Novaja žizň roku 1905.

Štrukturalizmus sa uplatnil aj v pedagogickej praxi na našich vysokých i stredných školách. Nemožno však povedať, že by bol ovládol všetky prednášky z literárnej histórie a že by sa bol stal jedinou metodologickou osnovou pri výklade literatúry. Týmto konštatovaním nechceme nijako brániť štrukturalizmus. Chceme skôr len potvrdiť, že tak, ako v literárnej vede a v literárnej histórii nebol prepracovaný do dôsledkov ani jeden vedecký systém, tak isto aj na našich školách stretávali sme sa s objektivistickým výberom zložiek rozličných literárnovedných výskumov. U nás panoval eklekticizmus, spájajúci v sebe pozitivizmus so štrukturalistickou terminologiou. U niektorých prednášateľov bola nechuť voči pojmovému systému štrukturalizmu, pričom však z tejto opozície voči nemu nerozvíjala sa pokroková, marxistická metóda literárneho výskumu. Nemýlime sa, keď otvorene vyhlásime takýto eklekticizmus za práve tak kozmopolitický a buržoáznonacionalistický ako samotný štrukturalizmus. A to preto, že ani tento smer výskumu krásnej literatúry nebol v rozporoch s buržoáziou, vedome či nevedome slúžil záujmom vládnucich tried. Hoci by sa dalo namietať, že pozitivizmus a objektivistický eklekticizmus nebol si vedomý svojej filozofickej základne, nemožno prijať takúto výčitku. „Veda sa vždy opiera o nejakú filozofiu, i keď často vedeckí pracovníci nie sú si vedomí presného filozofického substrátu, ktorý ovplyvňuje celkový smer a charakter vedeckej práce. Vývin vied, a to nielen spoločenských, ale do istej miery aj prírodných vied, je vždy spätý so svetonáhľadom." (J. Mukařovský, *Stranickost ve vědě a umění.*)

Táto zákonitosť preto každému ukladá, aby v záujme rozvoja marxistickej literárnej vedy rozvíjal svoj myšlienkový obzor nielen po línii úzkeho odborníctva, ale na širokej základni celej filozofickej podstaty marxizmu-leninizmu. Ďalej je dôležité, aby sme si marxizmus-leninizmus nevysvetľovali iba ako jednu z teórií, medzi ktorými si možno nezáväzne vyberať. Plný úspech v našej pedagogickej práci s hľadiska cieľov socializmu dosiahneme len vtedy, keď si osvojíme marxizmus ako svetonáhľad, keď prijmeme učenie Marxa, Engelsa, Lenina a Stalina nedogmaticky a bez rezerv.

V minulosti sa vykladala literatúra vo väčšine prípadov ako výraz tzv. jednoliateho prúdu, bez diferencovania pokrokového demokratického obsahu hlavných predstaviteľov našej literatúry od zjavov menších, prípadne zpiatočníckych. O našej literatúre i ostatnej kultúre prevládala mienka, že je to literatúra malá, nerozvinutá a preto menejcenná v porov-

nani s literatúrou ostatných národov. Takáto téza je v úplnom rozpore s historickým materializmom a jeho základnou poučkou, že každý spoločenský jav, akým je aj literatúra, treba skúmať s hľadiska podmienok miesta a času. Ak zdôrazňuje J. V. Stalin vo svojom článku *O marxizme v jazykovede,* že jazyk treba skúmať s hľadiska rozvoja jeho vnútorných zákonitostí so vzťahom k spoločenským podmienkam, to isté platí aj o výskume literatúry. Jazyk nemôže existovať bez spoločnosti a tak isto ani literatúra. Hoci jej postavenie s hľadiska ekonomickej základne a ideologickej nadstavby je iné než u jazyka, je tiež závislá vo svojom vývine od rozvoja spoločenských vzťahov.

Vzhľadom na to, že hlavnou smernicou literárnej histórie bola teória jednoliateho prúdu, nemohla naša veda zavčasu pomáhať odhaľovať naše kultúrne dedičstvo, vyzdvihovať všetky revolučné, demokratické a realistické tradície. Prečo to tak bolo? Bolo to hlavne preto, že ak sme aj v oblasti politiky pochopili základné zmeny spoločenského vývinu, veľmi dlho sme neprenášali do literárnej histórie a vedy marxistické hľadiská. Mýlne sme sa domnievali, že realizmus v našej literatúre XIX. storočia je nepokrokový, pretože neodráža v sebe vždy triedne rozpory v takom rozsahu, ako by sme si to subjektívne priali. Dlho sme obchádzali základnú tézu marxistickej estetiky, že literárny vývin je motivovaný vzájomným bojom smerov realistických a protirealistických. Tak sa mohlo stať, že nám viac konvenovaly samoúčelné formalistické novátorstvá literatúry po roku 1918 než realistické a obsažné diela klasikov našej literatúry. Ak sme nestačili postihnúť, že literárne dielo je odrazom spoločenského bytia, formou spoločenského vedomia, ideologickou nadstavbou a špecifickou formou poznania vonkajšieho sveta, pohybovali sme sa neustále na pozíciách kozmopolitických, buržoáznonacionalistických alebo prekrúcajúcich smysel marxizmu.

Za ďalší prejav kozmopolitizmu treba označiť komparativizmus, proti ktorému nebola tiež imúnna pedagogická prax. Vo viacerých výkladoch sa zdôrazňovalo, že v podstate je literatúra len opakovaním večných tém, ako je motív lásky a smrti, motív prométeovský, faustovský, ahasverský, donquijotský, kainovský a pod. V smysle týchto večných motívov naša literatúra vraj len odrážala to, čo vo svetových literatúrach vyslovili už predtým veľkí básnici a prozaici. Akademik Beleckij polemizuje s takýmto mechanickým komparativizmom vo svojom článku „Práce J. V. Stalina o otázkach jazykovedy a literárna veda", hovoriac: „Je pravda, že diela veľkých básnikov prežívajú obdobie, v ktorom boly napísané. Dante, stojaci na rozhraní dvoch epoch, Puškin, tvoriaci v okolnostiach rozpadu feudalizmu a prenikania kapitalistických vzťahov, jeden i druhý žijú za našich dní, no žijú ako najväčšie dedičstvo minulosti. Toto dedičstvo chránime nie ako archiváliu, podrobujeme ho kritickému prehodnocovaniu, osvojujeme si, čo ľudstvo najkrajšieho vytvorilo v minulosti. No pri novej základni nemôže sa zopakovať vznik javov s tým istým myšlienkovým

obsahom a tou istou umeleckou formou, ktoré podmieňuje určitá historická epocha." (Izvestija akademii nauk SSSR, X, 1, 1951, 17—18.) Beleckého vývody o večných témach, o historickej podmienenosti určitých motívov s hľadiska obsahového i formálneho potvrdzuje aj Marx týmito slovami: „Umelecké dielo je výsledkom určitej epochy a nerozlučne je spojené s tými spoločenskými pomermi, za ktorých vzniklo a mohlo vzniknúť a nikdy sa nemôže zopakovať v tej istej obsahovej i formálnej náplni." (Marx—Engels, *O umení.*)

Prejavom buržoázneho objektivizmu pri vyučovaní literatúry u nás bol a dosiaľ je neúmerný pomer medzi udávaním materiálových faktov a zdôrazňovaním otázok metodologických. Vedeckú prácu si iste nemožno predstaviť len ako všeobecné teoretizovanie. Veda musí počítať a argumentovať s materiálovými údajmi. No v pedagogickej praxi treba dbať na to, aby sme študentov neodradili v ich záujme o určitý predmet tým, že ich zahrnieme celou hŕbou mien a dát, zabúdajúc pritom na ideologický aspekt. Orientácia na materiálové drobnosti znamená vlastne objektivistický pozitivizmus, ktorý sa stráni hodnotenia a ktorý len mechanicky usporaduje fakt vedľa faktu. Takéto pristupovanie k literárnej histórii je opäť v rozpore s marxistickým postulátom, aby sme literárnu kritiku rozširovali nielen na javy súčasné, ale aby sme kriticky pristupovali aj k literárnej minulosti, pričom samozrejme nemožno hodnotiť minulosť kritériami prítomnosti. J. V. Stalin zdôrazňuje, že minulosť nesmieme ani zlepšovať, ale ani zhoršovať. To znamená, že ju nemáme negovať len preto, že nedostihla vývinový stupeň dnešných čias, ale zase nesmieme ju ani preceňovať, porovnávajúc jej obsahovú náplň s obsahom socialistickej epochy. V každom prípade musíme však považovať objektivistický postoj voči starším literárnym obdobiam za prejav kozmopolitizmu v literárnej vede, pretože týmto stanoviskom zbavujeme súčasné umenie veľkých realistických vzorov, obmedzujeme jeho tradíciu. „Estetika nepredpisuje pravidlá, vysvetľuje len zákony, nesúdi a neodpúšťa, ale len ukazuje a vysvetľuje." Takto označuje úlohy vedy o umení Hypolitte Taine. Touto zásadou dávajú sa viesť ešte mnohí historici literatúry a prenikajú ňou aj do svojej pedagogickej praxe. Domnievajú sa, že takto sa môžu vzďaľovať od naliehavých problémov súčasnej literatúry. To však dokazuje, že takéto stanoviská sú prejavom slabej odvahy tvorivo rozvíjať marxizmus-leninizmus a sú nedostatkom politickej uvedomelosti. Od pedagogických a vedeckých pracovníkov sa očakáva, že budú kráčať v prvých radoch za novú socialistickú kultúru, s čím, pravda, sa nedá nijako slúčiť neutrálny postoj a tzv. hodnotenie s odstupom času. Takéto stanoviská budú v rozpore s tým, čo sa od nás žiada, aby sme totiž stále zvyšovali svoju ideovoteoretickú a pedagogickú úroveň.

Ďalším problémom, s ktorým sa budeme musieť vyrovnávať, je otázka pomeru obsahu a formy. Teoreticky síce zdôrazňujeme, že forma a obsah tvoria dialektickú jednotu a nedajú sa od seba oddeľovať. V praxi však

trpíme dualizmom obsahu a formy, nevieme dostatočne aplikovať dialektickú jednotu oboch pojmov ani na súčasnú literatúru a tým menej ju vieme preniesť do historickej poetiky. Naše práce zaoberajú sa podrobnou analýzou obsahu, námetu a vedúcich ideí určitého umeleckého diela, ale nedostávame sa dosť hlboko do problémov literárneho jazyka. Štrukturalizmus oddeľoval reč básnickú od reči zdeľovacej, zdôrazňujúc, že štruktúra básnickej reči je iná, ako štruktúra reči zdeľovacej. Zo Stalinovej práce *O marxizme v jazykovede* však vyplýva, že jazyk nemá triedny charakter, že nemožno hovoriť o novom jazyku vtedy, ak jazyk, ktorý používa literatúra, má tú istú gramatickú stavbu a ten istý základný slovný fond ako hovorová reč. Ak uznávame marxizmus vo všeobecnosti i v jednotlivostiach, musíme opustiť aj v estetike diferencovanie jazyka na básnický a zdeľovací a prípadne na ďalšie funkčné jazyky a hovoriť len o jazyku literárnom, spisovnom, pričom treba nutne vychádzať z najnovších výsledkov marxistickej jazykovedy. Musíme si uvedomiť, že medzi jednotlivými spoločenskými vedami nepanujú ostré hranice, že jednotlivé disciplíny majú styčné body a v dôsledku toho aj literárna veda musí úzko spolupracovať s jazykovedou. Jednou z týchto styčných oblastí medzi jazykovedou a literárnou vedou je aj štylistika. Novú orientáciu na výskum literárneho jazyka nesmieme apriorne považovať za formalizmus a nesmieme ani podceňovať analýzu umeleckého diela s hľadiska jazykových prvkov. „Mimo jazyka nie je myslitelná forma umeleckého diela. Literatúry bez jazyka niet, ako niet životných javov bez vonkajších foriem. A tvorcom jazyka — ako to rozviedol súdruh Stalin — je ľud, ktorý vytvoril základný slovný fond jazyka, doplňajúci sa a čiastočne sa meniaci v historickom procese." (B e l e c k i j, *Práce J. V. Stalina o otázkach jazyka a literárna veda,* Izvestija akademii nauk SSSR, 1951, X, 1, 19.) Literárna kritika má právo žiadať od súčasnej literatúry, aby neustále rozvíjala jazykový odkaz našej klasiky, aby sa učila zo slovného bohatstva nášho ľudu, aby bojovala so všetkými predsudkami o ťažkosti a nesrozumiteľnosti literárneho jazyka našich klasikov. Jazyk literatúry nemôže byť totožný s pojmovým jazykom vedeckých diel. Pritom všetkom musíme pamätať na to, že proces myslenia s hľadiska noetického je príbuzný v oblasti vedeckej tvorivosti aj v oblasti tvorivosti umeleckej. Rozdiel je však v tom, že umelecké poznanie nespeje od pocitov a predstáv k pojmom, ale k obrazu. Vytváranie obrazov nemá len subjektívny charakter, čiže nie je závislé len od stavu autorovho subjektu, ale je podmienené spoločenskými podmienkami, kolektívnym vedomím a situáciou v literatúre tej-ktorej epochy. Na podmienky vzniku plných, citove bohatých a názorných básnických obrazov upozorňuje najmä sovietsky literárny vedec B l a g o j vo svojej knihe *Tvorčeskij put' Puškina.* V našej pedagogickej praxi je dôležité hlavne to, aby sme prekonávali rozličné teórie, ktoré poukazovaly na proces vzniku umeleckého diela ako na záhady subjektívnej geniality, na základe čoho sa zdalo, akoby umelecké dielo nebolo záleži-

tosťou spoločenskou a výsledkom činnosti človeka. Treba odmietnuť rozličné senzualistické teórie, predstavujúce otázky umeleckého procesu len ako čiře smyslové poznanie vonkajšieho sveta. Takáto mienka bola rozšírená najmä pod vplyvom freudizmu a v praxi ju propagoval najmä surrealizmus.

V čase, keď sme sa začali uvedomelejšie zbavovať buržoáznych literárnovedných smerov, dopúšťali sme sa často chyby v tom, že sme zjednodušovali marxizmus a mechanicky sme vyvodzovali závery o literatúre z ekonomických faktov. V snahe stáť na zásade stranníckosti literatúry sme si dostatočne neuvedomovali, že hoci v období diktatúry proletariátu sa stáva literatúra záležitosťou štátnej politiky proletariátu, predsa treba vidieť v literatúre zložitý nástroj. Zabúdali sme na tieto Leninove slová: „Je nesporné, že práve literárna činnosť zo všetkého najmenej znesie mechanické srovnávanie, nivelizáciu, vládu väčšiny nad menšinou. Je nesporné, že v tejto oblasti je nutné zabezpečiť väčší priestor pre osobnú iniciatívu, pre individuálne sklony, priestor pre myšlienky a fantáziu, formu a obsah. To všetko je nesporné, ale to všetko dokazuje len to, že literárna časť stranníckej veci proletariátu sa nemôže šablónovite stotožňovať s inými čiastkami stranníckych úloh proletariátu." (L e n i n, *Stranícka organizácia a stranícka literatúra,* O literatúre, 11.) Pre nás by mal byť uvedený citát poučný v tom smysle, aby sme nepodliehali proletkultizmu, vulgárnemu sociologizmu, rappovčine a iným protimarxistickým tendenciám. Pre nás musí byť literárne dielo odrazom objektívnej skutočnosti a v tomto smysle máme aj pristupovať k jeho výskumu. Úlohou literárneho historika je „vystihnúť slabé i silné stránky tvorby určitého autora, vytvoriť koncepciu založenú nie na jednotlivých úvahách tohto autora, ale na zložitej všestrannosti jeho ideí a diela," hovorí Mejlach v štúdii „Lenin a kultúra".

Hlavnou úlohou učiteľov všetkých národných literatúr na našich školách pre najbližší čas by malo byť sústavné hlboké štúdium marxizmu-leninizmu, jeho aplikácia na otázky literatúry. Pre každú národnú literatúru zastúpenú na našich školách platia zásadné marxistické hľadiská, ako je napr. otázka stranníckosti, ľudovosti a národnej svojráznosti literatúry, otázka dvoch kultúr v jednom národe v období triednych spoločností, otázky národného jazyka a pod. Štúdium takých diel, ako je napr. Stalinova Národnostná otázka a celý rad ďalších jeho diel, Leninovo dielo dielo Materializmus a empiriokriticizmus, jeho články o Tolstom, o revolučných demokratoch, o Majakovskom, o Gorkom a iných pomôžu nám prekonávať buržoázne koncepcie v otázkach literatúry.

Pre západné filologie vyplýva z dnešnej situácie zostreného triedneho boja a zápasu medzi silami vojny a mieru úloha zdôrazňovať, že najmä dnes vidno vo Francúzsku, Anglicku a Taliansku zásadné rozpory medzi dvoma kultúrami v tom istom národe, a to rozkladajúcou sa buržoáznou kultúrou, slúžiacou vedome imperializmu, a medzi kultúrou podporujúcou

hnutie ľudových más za sociálne oslobodenie a zachovanie mieru. Treba, aby pracovníci v západných filologiách pamätali na Leninov výrok, aby sme čím viac prekladali a vyzdvihovali význam francúzskych encyklopedistov a ostatných revolučných spisovateľov a vedcov.

Záverom by som chcel zdôrazniť, v čom sa ešte prejavuje kozmopolitizmus v našej pedagogickej práci. Je to často v zlom pomere k študentom našich disciplín, v neochote pomôcť im v ich ťažkostiach, v nedostatočnej zodpovednosti za výchovu dorastu. V pedagogickej práci nestačí len ovládať odborne príslušný predmet, ale treba vedieť vzbudiť u študentov záujem o tento predmet. Treba im ukázať silu našej literatúry, jej spoločenské postavenie a bojové úlohy, ktorými doteraz prešla. Naši študenti by sa mali v priebehu svojho štúdia naučiť láske k svojmu predmetu, pocítiť v sebe mravný záväzok rozvíjať ďalej pokladnicu našej národnej kultúry. Docent Smirnov hovorí v článku „K otázke majstrovstva podávania literatúry" toto: „Osobitne treba podčiarknuť, že rozhodnú úlohu na všetkých stupňoch vyučovania literatúry má osobný vzťah učiteľa k tomu, čo vyučuje. Tak pri čítaní Slova o pluku Igorovom vedúcim motívom bude jeho vlastenecká idea. Pátos sjednotenia v boľbe s nepriateľom vlasti, láska k rodnej zemi a istota vo víťazstvo spravodlivej veci." (Literatura v škole.) V znamení takéhoto vlastenectva, takej sviazanosti s osudmi svojho ľudu musíme viesť našu mládež stále vpred, stále k vyšším cieľom, k hlbokému socialistickému uvedomeniu. Aj naša literatúra je bohatá na veľké revolučné tradície. Treba, aby sa študenti s nimi oboznamovali, aby sa aj z nich naučili ľúbiť svoj národ a svoju vlasť.

Prvky ľudovej reči v Hečkovom románe Drevená dedina

Anton Habovštiak

Socialistický realizmus spracúva v slovenskej próze i témy z dedinského prostredia. Hečkov román Drevená dedina, poctený štátnou cenou, viaže sa tematicky tiež na túto oblasť. Okrem tematického zamerania na dedinské prostredie Hečko majstrovsky využíva jazykové prostriedky ľudovej reči. Využívanie prvkov ľudovej reči je charakteristickou črtou Hečkovho štýlu.

Ak využíva prvky ľudovej reči, ide mu predovšetkým o to, aby pôsobil na čitateľa čím najúčinnejšie a najpresvedčivejšie. Spĺňa pritom základnú požiadavku: pôsobiť na čitateľa pravdivo a esteticky účinne. Pravda, výrazové prostriedky prevzaté z ľudovej reči tvoria iba jednu, pravda, dôležitú zložku umeleckej reči Hečkovho diela. Hečkovi záleží na tom,

aby pomocou týchto jazykových prostriedkov zachytil v celej šírke nebývalú prestavbu spoločenského života na našej dedine, jej mohutný nástup a napredovanie k socializmu v období po druhej svetovej vojne.

Na zvládnutie veľkého tematického plánu využíva Hečko prvky ľudovej reči a dialektizmy z oblasti slovníka, tvaroslovia i syntaxe. Pretože román je lokalizovaný do oravského prostredia (Stodolište, hlavné mesto deja = Dolná Lehota; Brodno = Oravský Podzámok; brodnianska píla = píla v Oravskom Podzámku; okresné mesto Hruštín = Dol. Kubín atď.), nachádzame tu nárečové a ľudové prvky z tohto prostredia.

Prvky ľudovej reči pozorujeme veľmi zreteľne najmä v oblasti slovníkovej. Hečko preberá do svojho slovníkového repertoáru množstvo výrazov z ľudovej reči.

Prvky ľudovej reči v Hečkovej Drevenej dedine možno rozdeliť na dve skupiny: 1. nárečové prvky a 2. prvky ľudovej reči v širšom smysle.

Za nárečové prvky považujeme tie jazykové javy, ktoré môžeme lokalizovať na určitú menšiu zemepisnú oblasť, pričom ich lexikálny význam, hláskoslovný ráz a použitie v jazykovom prejave je odchylné od spisovnej normy.

Nárečové prvky nachádzame najmä v oblasti pomenovania.

U Hečku sa stretávame s veľkým počtom výrazov, ktoré sa v spisovnom jazyku alebo vôbec nevyskytujú alebo sa vyskytujú len ojedinele. Mnoho takýchto výrazov je z oblasti poľnohospodárskej terminologie. Napr.: *nemce* (do kôpok naukladané obilie), *opálka* (oválna nádoba na zemiaky, zhotovená z prútia), *rároha, závlačka, zván, repa* (na strednej a hornej Orave vo význame zemiaky), *švábka* (zemiaky), *raľá,* gen. *ralej* (väčšia časť poľa, rozdelená medzi viacerých gazdov; tvorí samostatný lán), *osla* (upravený kameň na brúsenie kosy).

Časté sú výrazy prevzaté z cudzieho jazyka, ktoré v ľudovej reči už zdomácnely. Napr.: *gepeľ, pľac, fundus* (pozemok na stavanie), *kvartieľ, kastrón, grundbuch, štós* (hŕba naukladaných dosák alebo napíleného dreva).

Slová z rôznych terminológií: *oplacka, lina* (drótené lano na uväzovanie pltí k brehu), *štipák* (pomocný kôl na váľanie dreva), *pltnica* (pltníčenie), *predník* (muž veslujúci v prednej časti plte).

Pomenovania rastlín: *ôsťa* (bodliak), *hafirčie* (čučoriedková vňať), *divá mrkva.*

Iné slová domáceho a cudzieho pôvodu z rozmanitých oblastí ľudskej činnosti. Napr.: *zvariak* (okrúhly žulový kameň), *odedza* (odev), *palec* (vo význame prst; prst je výraz v oravských nárečiach neznámy), *oťaže* (ťažkosti), *palesák* (elektrický alebo telefonný stĺp), *mechúr* (kožená kapsička na tabak), *úradský* (člen bývalej obecnej rady), *prístupník* (muž, ktorý sa prižení do domu nevesty), *prístupky* (priženenie), *osmičkár* (vlastník osminy poľa, asi 24 kat. jut.); *šliam* (hlien), *paklík* (balík), *pa-*

tália (nesvár v dome), *sanita* (záchranná služba v zdravotníctve), *kešeňa* (vaček na kabáte), *ríf* (stará miera), *okovitka* (tuhá pálenka alebo špiritus), *futro* (rám na dverách, podšívka na kabáte), *kveštár* (žobrajúci mních), *krankasa.*

Nové slovo *kontingent* sa mení v ľudovej reči na *kontinent,* pravda, obyčajne len v individuálnej výslovnosti, preto ho autor používa iba v priamej reči.

Zreteľný nárečový charakter majú slová a tvary hláskoslovne alebo tvaroslovne odchylné od spisovnej normy. Častý je v dialogoch tvar nom.-ak. stred. rodu jednot. čísla adjektív a zámen na *-ô.* Býva to najmä pri zámene *čo,* ale aj pri ostatných zámenách a prídavných menách: Čô? Koho? (510) Aby sa vám teda ... toto a *onô* niečo nestalo! (41) Počul si? *Takô* mi čosi plietol, Jano ... (354) Pozrite, *akô pyšnô* — odskočí Zobuľa, — ani týknuť sa ho nesmieš! (323) Vidíte, *akô dobrô* varia u susedov, a vy len *takô najhoršô!* Na to družstvo *jednotnô* a *roľníckô* ... (438). Tvar „roľníckô" je utvorený umele a chybne, pretože v oravských nárečiach sa dôsledne zachováva rytmický zákon a správny nárečový tvar by bol *roľnícko.* Aj tieto tvary používa autor iba v rozprávaní postáv, aby takýmto spôsobom zdôraznil pravdivosť povedanej veci a spoločenské zaradenie osôb. (Napr. šofér Lehotský hovorí iba spisovným jazykom, bez nárečových prvkov.)

Hláskoslovnú nárečovú podobu zachovávajú aj výrazy *nach* a *nahaj* namiesto *nech* a *nechaj: Nach!* — vyhodí Grajciar zo seba. (459) *Nahaj* a pakuj sa po svojom! (73).

Podobné hláskoslovné prvky z nárečia nachádzame vo výrazoch *porejiť* (v nárečiach aj *porajiť, poräjiť* — robiť poriadok), *chlapétko* (v dolnooravskom nárečí *chlapätko* namiesto *chlapiatko*), *leľa, leľä* namiesto *ľaľa; kĺcť* namiesto *tlcť.*

Nárečová je aj forma genitívu podľa vzoru „žena" pri mužských priezviskách zakončených na *-a.* Táto forma v predložkovom spojení nahrádza priezvisko v nominatíve a má okrem privlastňovacej funkcie obyčajne funkciu vysvetľovaciu: *Pavo od Múčiny* (Pavo Múčina), *Jano od Sýkačky* (Jano Sýkačka), *Juro od Mikuly* (Mikula). Tento tvar na *-y* nachádzame v inom predložkovom spojení: Nedám ťa *do Mikuly!* (246) Ja si svoje dieťa *do Mikuly* nedám ... (234). Podobne: *u Pazdery, do Pazdery* (Pazdera). Forma na *-y* v genitíve a akuzatíve mužských priezvisk na *-a* je nárečová forma, ktorá sa vyskytuje vo východoslovenských a západoslovenských nárečiach. Hečko ju prevzal z oravského nárečia, kde sa tiež ešte vyskytuje.

Substantíva *mama, tetka* vo vokatíve majú formu zakončenú na *-o.* Napr.: Ňaňo, *mamo,* nože nech sa vám páči na večeru! (51) Ďakujem, *mamo,* veľmi sa hneváte? (261) Aj tie si môžete vziať, *tetko,* — ukáže Margita na druhú posteľ. (213) Ja sa tu nebudem, *tetko,* — oddudre Mišo nahnevaný ... (315).

Hečko prevzal z nárečia aj zvláštnu formu privlastňovacieho genitívu: *Zo starého otcovej drevenice,* z prednej izby prenikajú mu k uchu známe, už trocha prichrípnuté hlasy Jurkovej harmoniky. (288) Chlapča sa pustí *prastarého otcových nohavíc* a nemotorne sa šinie k otcovi. (367) Odvtedy v *starého otcovej izbe* opatrujú dvaja ruskí dôstojníci vojenskú pokladnicu a v *starej materinej kuchyni* bývajú podvečer a hrajú na harmonike niekoľkí ruskí vojaci. (8)

Táto forma, ktorú zistil napr. aj prof. Stanislav v liptovských nárečiach,[1] vznikla kontamináciou privlastňovacieho genitívu (napr. *izba starého otca*) a príslušného pádu privlastňovacieho prídavného mena (napr. *otcova izba*). V spisovnom jazyku privlastňujeme genitívom vždy, keď je meno rozvité prívlastkom. Formy typu *starého otcova izba* sú teda nespisovné.

Hečko využíva pre svoje umelecké zámery aj chybný pravopis.

Na plechovej tabuľke kováčskej vyhne je nápis:

J u r o G v a N j a r

S k ú š a N i P o t k u V á č

Takto uvedený nápis svedčí o kultúrnej zaostalosti a pripomína časy, keď vládnuce triedy vôbec nedbaly o kultúrne povznesenie ľudu.

Uvedený nápis je volený vhodne, ale na novozriadenej práčni by sme radšej videli nápis podľa pravopisnej normy a nie

P R Á Č Ň A P O K R O K O V Í C H Ž J E N (373). Pre charakteristiku ľudovodemokratického zriadenia, v ktorom sa kultúrnemu povzneseniu ľudu venuje taká pozornosť ako nikdy v minulosti, lepšie by sa hodil nápis zaznamenaný správnym pravopisom a v spisovnej podobe.

V súvislosti s nárečovými prvkami v Hečkovom románe Drevená dedina nastoľuje sa nám otázka, či autor si mohol dovoliť používať v takej miere nárečové prvky a či ich využil primerane. O tejto problematike sa dosiaľ pomerne mnoho diskutovalo tak u nás, ako aj medzi sovietskymi pracovníkmi. Akademik Vinogradov vo svojom článku *Novyj etap v razvitii sovetskogo jazykoznanija* zaoberá sa medziiným aj otázkou dialektizmov a hovorí: „Umelecká reč môže slobodnejšie ako celonárodný jazyk prejímať prvky zo starého jazyka, z ľudových nárečí a z jazyka literárnych pamiatok, ale nesmie sa príliš vzdialiť od štruktúry celonárodného jazyka, lebo by sa stala nesrozumiteľnou. Väčšie odchýlky od celonárodnej spisovnej normy sú možné len v slovnej zásobe."[2]

Využitie nárečových prvkov v umeleckej reči sa všeobecne pripúšťa,

[1] Porov. Ján S t a n i s l a v, *Liptovské nárečia,* str. 386.

[2] V. V. V i n o g r a d o v, *Nová etapa ve vývoji sovětské jazykovědy,* Sovětská věda-jazykověda 1951, č. 6, str. 25.

lebo môže značne obohatiť autorov štýl, pôsobiť pravdivosťou a byť primeranou zložkou štýlu socialistického realizmu. Nárečové prvky majú v slovesnej tvorbe svoje miesto, nesmie sa však zabúdať, že ich miesto je obmedzené a neslobodno ich zneužívať. Rozhodne negatívne musíme hodnotiť tie tendencie spisovateľov, keď v snahe pôsobiť originálnosťou, nezvyčajnosťou a novotou vnášajú do umeleckej prózy také nárečové prvky, o ktorých vieme, že sú širokej verejnosti nesrozumiteľné, ktorých výskyt je obmedzený na veľmi úzky okruh, alebo sú odsúdené na zánik. O nárečových prvkoch v Hečkovom románe Drevená dedina možno povedať, že ich autor použil celkove primerane, i keď vieme, že mnohé dialektizmy pôsobia nesrozumiteľne a žiadal by sa ich výklad napr. pripojením slovníčka na konci knihy. Ak Hečko nevysvetľuje jednotlivé nárečové výrazy, je to preto, lebo predpokladá, že nesrozumiteľné výrazy čitateľ môže pochopiť z kontextu.

Ešte viac ako nárečové prvky využíva Hečko prvky ľudovej reči, ktoré sú rozšírené na väčších, ťažko vymedziteľných zemepisných oblastiach a prešly alebo prechádzajú do celonárodnej hovorovej reči. S hľadiska normy spisovného jazyka ich považujeme za správne.

Prvky ľudovej reči sú v Hečkovom románe dôkladne využité, ba môžeme tvrdiť, že tvoria jednu z podstatných zložiek autorovho štýlu. Hečko si podrobne všíma prvky ľudovej reči a usiluje sa vhodne ich uplatniť ako štylistický prostriedok umeleckej reči.

Tak nachádzame mená z ľudovej reči, ako ich ľud používa v dennom styku: *Jano, Jožo, Dora, Katra, Pavo* (nárečový tvar namiesto *Paľo*), *Ondro, Tereza, Zuza, Žofa.* Priezviská s expresívnym zafarbením tiež poukazujú na ľudový ráz. Napr.: *Čuriak, Chresétka, Zoba, Gvaniar, Duval;* ženské priezviská so sufixom *-ka* a *-uľa: Ťapajka, Struhárka, Paškuliačka; Púplavuľa, Chresétkuľa, Zobuľa, Drozduľa, Ončuľa.* Priezviská so sufixom *-uľa* majú obyčajne zhoršujúci význam; môžu však mať aj význam dôvernosti, familiárnosti a sú v ľudovej reči pomerne časté, hoci v mnohých krajoch sa až strácajú.

Častá je u Hečku aj iná ľudová forma priezvisk, a to typ *Jano Duvalov* (= Ján Duval), *Jožo Mikulov* (= Jozef Mikula), *svák Zobov* alebo (ísť) *do Duvalov, do Čuriakov* ap. (t. j. k Duvalovcom, k Čuriakovcom). Túto formu priezvisk nemôžeme považovať za nárečovú, i keď ju autor prevzal z oravského nárečia, lebo sa s ňou stretávame v hovorovej reči na celom Slovensku.

U Hečku nájdeme množstvo expresívnych slovies z ľudovej reči. Napr.: *skrbáľať, odrafnúť, ubziknúť, čapcovať, rozdulovať, sošurdovať, cvrkať, začapiť, dlachoniť, rozšparchať, dubasiť, huhnať, zgebziť, koňovať, všuchnúť, zapantať, rozmúkať.*

Silne expresívne sú najmä nadávky prevzaté z ľudovej reči. Napr.:

Plácu pýtajú, *paskudy!* (68) Učiteľka je *škvaňa*... (68) Kde je tá *cundra?* (285) Ty si na príčine, *mrena!* (285) *Hnusoba!* vyprevadí ju poznámka krivej *Ončule.* (174) Za mojím chrbtom ste to všetko spapraly, *gebzy!* (285) Prvá dostala

koťuha. (370) Však mu to ty zaplatíš, *chrchliak!* (57) Ani len mizerného šindľa na ňom nemáš, *dromedár jeruzalemský!* (18) *Ancikrista tvojho!* zahreší dopálený Martin... (98)

I výrazné prirovnania sú prevzaté z ľudovej reči. Napr.:

Svoje zeme prosiť počuje, ale keď ho prosia pohorelci, je *hluchý ako peň!* (265) Kážeš *ako misionár.* (267) Plieskaš rokmi *ako pastier bičom.* (413) Hej a Jožo od Mikuly *ako sršeň.* (275) Bez nej budeš do smrti cválať po poli *ako prepytujem kôň!* — A tenké je ako prút. (316) Robíš tu *ako kôň,* len hlava zadubená. (324) Nebrešte mi tu *ako suky!* (357) Nestoj mi tu *ako trúp!* (67) Jano Magurčák sa cíti *ako chrobák v syre.* (201) Navrie mu hlava *ako tekvica.* (203) Ňuchá *ako pes.* (312)

Na ľudovú reč upomína zvlášť veľké množstvo predponových slovies, v tvorení ktorých sa ukázal Hečko priamo majstrom. Pomocou slovies s jednou, dvoma, ba niekedy aj tromi predponami dosahuje jemné významové odtienky a dokresľuje týmto spôsobom mnohé situácie, ktoré by sa inými výrazovými prostriedkami ťažko daly vystihnúť. Napr.: *vo-vŕtať, s-priečiť sa, roz-mrholiť sa, u-s-myslieť si, zo-zubatieť, po-roz-háňať, po-s-volávať, po-po-núkať, po-pri-kazovať; roz-rojiť sa, po-za-hrážať sa, po-vy-s-pytovať sa, po-pri-metať, po-pri-orávať, s-pobožnieť, po-vy-chádzať, po-na-máčať, po-pre-čitovať.*

Jemné významové odtienky dosahuje autor využívaním slovesného vidu, tak bohato rozvinutého v ľudovej reči. Napr.:

Sediac *prehrabúva* si prstami vlasy, vzdychá... (10) Medzitým Jurko *zhľadúva* nad chlievcami všetky možné kolieska. (16) A Púplava nestačí na složitú robotu: aj *vyratúvať,* komu a za čo príde... (35) Toho, ktorého *vídava* každý deň na stráži... (8) Čo v starého otcovej drevenici *čítava* peniaze. (16) Marka už *poplakáva* a Jurko má srdce stisnuté v akejsi hrsti. (211).

Časté sú u Hečku slovesá na *-čiť: dievčiť sa, furmančiť, mládenčiť sa, družstevníčiť, zaovčiť.*

Z ľudovej reči sú tvary *telce, prmprlence, prváčence, jahnence, krstňa, jalovä,* zdrobneniny ako *nohavčuľky* (veľmi malé nohavice), *ľudkovia* a slovesá utvorené zdrobňujúcou príponou *-ka-: hopkať, guľkať, poťkať, smejkať sa.*

Aj vokatív typu *sváku, synku* je prevzatý z ľudovej reči a najmä v nárečiach je veľmi častý. Napr.: *Sváku,* — pretiskne Pavo skoro cez slzy... (142) Keď som sa bál, *sváku.* (148) Hej, *sváku!* Všeličo sa mi v hlave rozjasnilo. (151) A to je, *synku,* naše Stodolište. (132) Ako to vravíš, *synku,* vari nie si komunista? (53) Hlúpnem, *synku,* ako všetci starí ľudia. (170)

U Hečku nachádzame množstvo citosloviec a zvolaní, charakteristických pre ľudovú reč. Napr.:

Héé! otrčí zarastenú hlavu ku katedre. (63) Mám ja času na čítanie, *ojojój!* — *Chí, bysťudadе.* (230) *Chu,* do Čiech alebo na Moravu keby si mohol... (471) *Ú,* ale je ten Jano už starý! (354) *Í,* krucinál... (459) *La, ľa,* aký pán! (77) *Hmm!* ozval sa Chlistoň z chrastia na dne Hlbokého potoka. (22) *Júj,* si ty tík! (27) *Ach jaj!* zasmeje sa veliteľ milície. (28) *Panejane,* lúky! (59) Povedali by „*pch*" a vec by bola zažehnaná! (11)

Popri expresívnych výrazoch a prirovnaniach, citoslovciach, zvolaniach a nadávkach je pre ľudovú reč príznačná metaforičnosť. Metaforami ľud zvyšuje názornosť reči. Obrazné použitie slov býva najmä v dialogoch. Napr. Púplava takto charakterizuje svoju obec:

Všetko má svoju príčinu, synku. Stodolište je *drevená dedina!* Nie preto, že jeho domy, maštale a zadné stavy sú z dreva. To by ešte nebolo nešťastie. Ale... aj ľudia v ňom sú... *drevení!* A ešte akí... Všelijako *krivo narastení, samá hrča...!* Stretneš napríklad Mikulu, vidíš *klát!* Zbadáš Martina Pavlu... ako tvojho otca... spomenieš si na *húžvu!* Zoba je *poleno.* Janovčík? Ako sa menuje to, čo rastie na stromoch? Také zelené...

— *Imelo.*

— To je on! A čo tenšie, pechorí sa v tieni väčšieho. A celkom na spodku je... prútie, zväčša pichľavé... *Húšťava, prales* sa tomu hovorí... A to je, synku, naše Stodolište... (137)

Hečkove obrazné zvraty a ustálené spojenia pochádzajú tiež z ľudovej reči. Napr.:

Keď sa mu troška droby roztisnú... (51) Teda ti poriadne hlavu prevrátili... (54) Trochu zapcháme svetu pysky... (68) Lebo vyjdeš na moje chodníčky. (111) A ty sa pasuj s učiteľkou... (206) Také veci sa nevešajú na nos... (78) Keby sa svet na mne nepopásal... (219)... čo ho od piatku večera žralo. (173)

Charakteristické pre Hečkov román sú aj metonymie z ľudovej reči. Napr.:

Pozri: čo inšie tu môže byť? *Horný koniec* (obyvatelia na hornej časti dediny) má svoje lakomstvo a pýchu. Čím viac bohatne, tým je lakomší a pyšnejší vo svojom sedliackom sámsonstve... *Dolný koniec* závidí *Hornému.* Neviem, čo by dal za to, keby ho mohol dostihnúť. Čím väčšmi chudobnie, tým je závistlivejší... *A Mrzáčka?* (Chudobná časť dediny.) Tá nenávidí. Ani sama nevie, ako veľmi... Svoju biedu nenáša pokojne, ale strašne nerada... (138)

Typická je synekdocha z ľudovej reči: Tej noci skončila vojna! *Nemec kapituloval...* (12)

Ľudová reč sa vyznačuje najmä v monologickom rozprávaní pomalosťou, prerušovaním a nedopovedaním myšlienky, vynechaním slova a jednoduchou vetnou stavbou.[3] Všimnime si, ako Hečko majstrovsky vystihuje monolog bubeníka, ktorý oznamuje vyhlásenie MNV:

Vyhláška... Dáva sa na známosť... jednému každému...

Po prvé... Každý, kto niečo odovzdal... pre ranených vojakov a civilov.. nech si ihneď... najneskoršie do piatej hodiny... príde po peniaze... na úrad miestneho národného výboru... Kto príde neskoro... nedostane nič...

Po druhé... každá rodina z Mrzáčky... nech pošle dospelú osobu... k predsedovi Petrovi Púplavovi... na schôdzku pohorelcov dnes o šiestej hodine... Každý nech si donesie... vrece a nejakú nádobu... tanier alebo kaňvu...

Po tretie... členovia národného výboru... zvolení minulú sobotu... povolávajú sa dnes večer... na siedmu hodinu... na výborovú schôdzku... k Petrovi Púplavovi... Budú sa pretriasať... veľmi dôležité veci... za ktoré bude zodpovedný aj ten... kto nepríde... (35)

---

[3] Porov. Stanislav Šmatlák, *Príspevok k štýlu slovenského literárneho realizmu,* SAT I, č. 1, str. 18.

V takomto monologickom rozprávaní kladú sa predstavy popri sebe celkom jednoducho, bez pevnej sviazanosti a spojitosti. Jednotlivým vetám chýba často logický súvis a spájajú sa tak, ako sa vynorujú v mysli rozprávajúceho.[4] Reč pôsobí dojmom úryvkovitosti, situácia sa vystihuje krátko a konkrétne. Ak rozprávajúca osoba v monologickom rozprávaní cituje vety druhej osoby, uvádzajúca veta sa často vynecháva, napr.:

Pán Boh ti vynahradí — tohto starigáňa ti vezme na večnosť, — ukáže Chrchútka na Pazderove dvere. — Ťažko sa mu pôjde, keď ho štát vydržiava... *Veď i mňa... No, s dvadsať kíl by si mohol, veď ti vynahradím... To prasa mi kvičí, až ho sem počujem, chúďa... Doteraz som mu bola, ako Mikulovi dobrá: tetko sem, tetko tam! A tuto, aká pľuha!* Slúžka mi vravela, že zubmi škrípe... Chce odísť od neho do lekvárne: a ja som jej: „Choď, Marka, bola by si sprostá slúžiť u takého kata...." *„Tá slúžka mi rúča stvora, šušušu: Gazda si poplače pred otcom a materou v ráme."* Má rodičov v prednej izbe na obraze ako živých, hlavy ako tekvice veľké. *A vraj: „Keby ste len vedeli, ňaňo, mamo, čo sa to robí s vašimi zemami!"* Mali mu povedať: Čuš! Veď za tie zeme v pekle horíme! *Dáš mi toho šrotu!* (503)

Spojka *a* často stojí v ľudovej reči na začiatku otázky. Hovoriaci použitím spojky *a* získava akýsi rozbeh a jeho otázka vyznieva dôvernejšie a miernejšie. Napr.:

A ostatní sú kde? privíta ho predseda MNV.
A či ja viem. Chlapi kosia a býky sú na holiach.
A ty prečo si nie na lúkach?
Mať si myslí, že som ešte slabý pod kosu.
A vaši prečo nechali býky doma?

Aby sa dosiahla intenzita povedanej myšlienky, slová sa opakujú. Napr.:

Zadrhni sa s nimi, *ty, ty* pľuhák kadejaký! *To je, to je* ... zbojstvo! (43) *Choď, choď* si k nim! (111) A dieťa si zadrhnúť *nedám. Nedám!* (185) Ja ju za toho luterána *dám! Dám!* (34)

Zdôrazňované slovo sa často kladie na koniec vety. Napr.:

Ale ty sa neboj — pohoniča ti vyberiem *rúčeho* ... (33)
Ale topánky si obuj *nové!* (100)

V nadávkach stojí prídavné meno za podstatným, aby sa zvýšila expresivita a účinok nadávky. Napr.:

Ach, ty pohan *pohanský,* neznajboh *bezbožnícky!* (94) Vládnem v obci, somár *demokratický!* (209)

Datív etický je tiež príznačný pre ľudovú reč. Používa sa najmä v dôvernom rozprávaní. Napr.:

Vieš, Paľko, ja sa *ti* v ženských počtoch nevyznám. (301) Ešte *ti* ma aj potľapkala po pleci. (201)

Podobne aj datív commodi a incommodi. Napr.:

Studňa sa *nám* vari umúdrila. Nebrešte *mi* tu ako suky! (357) Nestoj *mi* tu ako trúp! (67) Vstávajte deti, otec *nám* ide! (11) Vstaneš *mi* ho z tej zeme! (366)

[4] Tamže, 18.

V ľudovej reči — ako v hovorenej reči vôbec — sa často opakujú zámená, najmä ukazovacie. Poukazuje sa nimi na vec alebo osobu, ktorá je známa, ale na ktorej meno si hovoriaci rýchle nemôže spomenúť. Pred podstatným menom je zámeno *ten* prostriedkom konkretizácie. Napr.:

Ú, ale je *ten* Jano už starý! Zákony lepšie *ten* kráľ vydáva ... (354) Idem si po *tú* penziu ... Aby som išiel po *tú* škridlicu. (66) Kde ste poslali tých pánov. (359)

Časté je zámeno *to*. Napr.:

A *to* je zlô? Veď je *to* najväčší boľševik. (321) Leľa, koho *to* tu mám! (17) Len *to*, — odšúcha Ján Šechnár ... A keď to nespravím? (242)

Zdôrazňovacia častica *-že* je tiež charakteristická pre ľudovú reč. Napr.:

Ešteže čo! — zasmeje sa Pavo. (127) Dorka, aleže ho nepusť! (125) *Isteže* budú. Načo inšie by učiteľka dopratala ... (143) *Ibaže* rúče topánky a kabát na zimu prichodí obstarať ... (201) *Nože*, Danko, toho luteránskeho! — Júj, *netárajže!* — zavráti mladú ženu starena. (262)

V ľudovej reči sa často používa spojka *že* aj vo funkcii iných spojok. Napr.: Dala mi tvoja mať, *že* jej dreva napílim (133, namiesto „aby som jej dreva napílil"). Raz revalo, *že* Kain zábil Ábela (400, „pretože").

Niekedy sa spojka *že* opakuje. Napr.: Azda si myslíte, *že* keď ste už zhoreli, *že* vás budú zastávať domkári z Dolného konca ...

Namiesto podmieňovacej spojky *ak* býva v ľudovej reči niekedy spojka *keď*. Napr.: *Keď* povie hej, priveď ho niekedy, keď vytiahne otec päty z domu ... (234)

Ak hodnotíme využitie prvkov ľudovej reči v Hečkovom románe Drevená dedina, môžeme konštatovať, že vnesenie týchto prvkov podstatne zvýšilo kvalitu románu s jazykovej stránky. Román pôsobí dojmom pravdivosti a presvedčivosti. Umelecky zachytené dialogy i monology v štylizovanej forme, jednoduchá vetná stavba, vystihnutie bohatých významových odtienkov pri slovesách pomocou predpôn, jasný, srozumiteľný sloh a štylistická pohotovosť robia z Hečkovho románu dielo vysokej umeleckej hodnoty. S týmito pozitívnymi stránkami Hečkovho vyjadrovacieho talentu rozhodne treba súhlasiť.

Ale nemôžeme nespomenúť tie prvky v autorovom štýle, ktoré majú znaky vulgárnosti a naturalizmu. Výrazy ako *pľuha, pľuhavý, pľuhák, pľuhavstvo, všivák* (285), *svinský krik, prasačie umieranie* (312), *šuška borová* (327), *kuš!, močiť* (352), *lajniť, sopeľ, to sú beštie, odrihnúť, žrádlo* (224), *devla* (232), *smradi* (378), *papľuh* (245), *chruňo* (510), *sraľo* (284), *svinstvo* (40), *zožer si* (40), *skapať* (285) nijako neprispievajú k zvýšeniu umeleckej hodnoty románu, ale ju naopak zmenšujú.

Tým, pravda, nechceme povedať, že by hrubší výraz vôbec nemal

svoju funkciu v umeleckom diele. A. J u g o v[5] sa ostro stavia proti jazykovému naturalizmu, ale hovorí, že „boj proti vulgarizmom je celkom oprávnený, ale nesmie sa zmeniť v pedantické ťaženie proti akýmkoľvek bežným drsnejším ľudovým výrazom a zvratom". Doc. V. V. N o v i k o v[6] tiež vyčíta niektorým autorom, že neurobili náležité závery zo spravodlivej kritiky M. Gorkého a nepochopili zásadný význam usilovnej práce s ruským slovom v umeleckom diele. V dielach niektorých autorov objavuje mnoho jazykového naturalizmu, ktoré prirodzene môže hodnotiť iba negatívne.

V slovenskej literárnej tvorbe prvky ľudovej reči umelecky využili naši najlepší spisovatelia, ako Hviezdoslav, Kukučín, Timrava, Jilemnický. Prvky ľudovej reči umelecky stvárňuje aj Hečko. Počúva ľudovú reč a preberá z nej množstvo výrazových prostriedkov.

Prvky ľudovej reči, ktoré Hečko stvárnil pre svoje ideologické a umelecké zámery, sú uňho dôležitou, i keď len pomocnou zložkou jeho bohatých výrazových prostriedkov.

Hečko jazykovými prostriedkami poukazuje na sociálnu zaradenosť jednotlivých postáv, ale dôraz kladie predovšetkým na vykreslenie ich charakteristických čŕt v novej socialistickej spoločnosti. V zobrazovaných osobách predstavuje typy ľudí, odhodlaných zmeniť zastaralý spôsob vedenia hospodárstva a tradičný spoločenský poriadok, odsúdený na zánik. Oduševnenie za socialistické myšlienky, najmä pri zakladaní JRD, konflikty, vyplývajúce z nepochopenia nových myšlienok, a víťazstvo progresívnych síl sú hlavnou tematikou Hečkovho románu.

Čerpajúc z bohatých zdrojov ľudovej reči, Hečko vytvoril dobrý socialistický román v národnej forme.

---

[5] *Otázky jazyka uměleckých děl ve světle prací J. V. Stalina o jazykovědě* (Přehled nejvýznamnějších prací sovětských autorů), Sovětská věda 6, str. 42,

[6] Tamže, 34.

Preklady z ruštiny s hľadiska terminologie

Ján Horecký

Nesmierne skúsenosti SSSR pri výstavbe socialistickej spoločnosti vo všetkých jej oblastiach, ako aj skúsenosti získavané pri prechode SSSR od socializmu ku komunizmu nemôžu a nesmú ostať bez mocného a podnetného vplyvu na budovanie socializmu u nás. To je neodškriepiteľná skutočnosť.

Pri akýchkoľvek úvahách o dôležitosti prenášania sovietskych poznatkov a skúseností nemožno však zabudnúť ani na skutočnosť, že všetky tieto poznatky a skúsenosti sa k nám dostávajú prostredníctvom ruštiny. Z toho vyplýva dôležitosť prekladania z ruštiny pre celý náš život. Právom sa preto problematika prekladania znova dostala do popredia po moskovskej jazykovednej diskusii a najmä po prácach J. V. Stalina, v ktorých sa veľmi zdôraznila úloha jazyka ako nástroja dorozumievania i nástroja boja.

Pri všetkej spomínanej dôležitosti prekladov z ruštiny nemôžeme sa však pochváliť, že by naše preklady, či už diel umeleckých alebo vedeckých, boly na vynikajúcej úrovni. Našim prekladateľom zaiste veľmi chýbajú vhodné a spoľahlivo spracované slovníky, najmä také, ktoré by boly špecializované na určitý vedný odbor. Ale chýbajú im veľmi často aj nevyhnutné vecné znalosti tzv. sovietskych reálií. A na neposlednom mieste možno u nich zisťovať aj teoretickú nepripravenosť, ba temer bezradnosť aj v základných jazykovedných otázkach. Treba konštatovať, že ani jazykovedci u nás doteraz nevenovali tejto problematike dostatočnú pozornosť.

Práve preto tento príspevok chce byť aspoň naznačením problematiky v jednom smere, v otázke prekladania termínov.

Problematika prekladu sa síce týka všetkých literárnych druhov, resp. všetkých písaných a tlačených prejavov, ale niektoré otázky, napr. intonácia, dialogizmy, archaizmy, týkajú sa iba prekladu diel umeleckých. Na druhej strane otázka prekladania termínov sa síce týka aj umeleckých diel, pretože aj v nich sa využívajú slová a termíny z daného prostredia, ale najdôležitejšou je táto terminologická problematika pri prekladaní vedeckých diel.

Základnou otázkou pri prekladaní termínov sa nám zdá to, či treba ruské termíny doslovne prekladať, alebo nahradzovať ich zodpovedajúcimi termínmi slovenskými (a to niekedy aj bez ohľadu na ruské znenie). Podľa našej mienky tento druhý spôsob je jedine správny. Pokúsime sa to osvetliť na niekoľkých príkladoch.

Na prvý pohľad temer niet rozdielu medzi termínmi ruskými a slovenskými: slovné základy sú v obidvoch jazykoch veľmi často totožné alebo aspoň veľmi blízke a väčšina slovotvorných prípon je rovnaká v ruštine i slovenčine (napr. *-teľ, -ník, -ec, -osť, -ka, -ba* a pod.). Sú však i prí-

pony rozdielne, a čo je hlavné, sú dosť často odlišné tzv. slovotvorné modely, t. j. spôsoby, ako možno spájať určité prípony s určitými základmi.

Okrem toho je medzi ruštinou a slovenčinou rozdiel aj v tom, ako sa tvoria termíny z viacerých slov.

V ruštine i slovenčine sú možné pomenovania složené z prídavného mena a podstatného mena, teda také, v ktorých je prívlastok shodný, napr. *terničeskaja obrabotka — tepelné spracovanie, kolenčatyj val — zalomený hriadeľ, valovaja produkcija — hrubá výroba.* Pritom je, pravdá, veľmi častým zjavom, že v každom z daných jazykov sa na utvorenie pomenovania berie iná vonkajšia skutočnosť (porov. rus. *kolenčatyj* proti slov. *zalomený*). S týmto zjavom sa stretneme aj pri iných typoch.

Na druhej strane sú v ruštine i slovenčine rovnako možné také pomenovania, v ktorých je prívlastok neshodný: *modul uprugosti — modul pružnosti, storonnik mira — obranca mieru.* Treba však upozorniť, že v slovenčine je oveľa častejší typ so shodným prívlastkom proti ruskému typu s neshodným prívlastkom. To znamená, že nemožno vždy doslovne prekladať napr. *istočnik tepla* ako *zdroj tepla*, pretože v slovenčine je ustálený termín *tepelný zdroj.* Podobne *peč soprotivlenija* je *odporová pec, okis aľuminija — kysličník hlinitý.* Aj proti viacslovným ruským termínom býva niekedy dvojslovný slovenský termín s prívlastkom shodným, napr. *ugol pri veršine — vrcholový uhol, moloty prostogo dejstvija — jednočinné buchary* a pod.

Už z týchto niekoľkých príkladov sa ukazuje, že ruské termíny nemožno do slovenčiny prekladať slovo za slovom, ale že treba proti nim postaviť slovenské termíny v takom znení, ako sú v slovenčine obvyklé.

Oveľa vypuklejšie sa táto požiadavka prejaví tam, kde proti ruskému dvojslovnému pomenovaniu stojí slovenské pomenovanie jednoslovné, utvorené obyčajne slovotvornou príponou. To je veľmi častý prípad a práve tu sa veľmi často robia chyby. Nemožno napr. ruský termín *poglotiteľnaja skľanka* preložiť ako *pohlcovací pohár*, resp. *nádobka*, keď pre daný predmet je u našich chemikov bežný názov *premývačka.* Podobne *aggregatnoje sostojanije* nie je *agregátny stav*, ale proste *skupenstvo; sostavnaja časť* je *složka, centr ťjažesti* je *ťažisko; propašnaja kuľtura* je *okopanina, tečenije reki* nie je *tečenie, tok rieky*, ale *prúdnica; prudovoje rybovodstvo* nemožno preložiť ako *chov rýb v rybníkoch*, pretože pre tento pojem máme v slovenčine bežný termín *rybníkárstvo.*

Pravda, na druhej strane sú aj prípady, že ruský jednoslovný termín musíme preložiť do slovenčiny dvojslovným pomenovaním: *ogneupor — žiaruvzdorný materiál, opoka — formovací rám, zachvat — upínacia čeľusť.* Často je to v prípadoch, keď v ruštine je složené slovo: *vzduchonagrevateľ — ohrievač vzduchu, teploprovodnosť — vodivosť tepla, elektroplavka — elektrické tavenie, cholodnolomkosť — lámavosť za studena, gorjačekatannyj — valcovaný za tepla, avtostrojenije — výroba automobilov.*

Zo všetkých uvedených príkladov je zrejmé, že pri prekladaní termínov nemožno sa nijako uspokojiť s jednoduchým prekladom slov podľa nejakého slovníka (pričom je pravdepodobné, že pri veľkom rozmachu techniky v SSSR mnohé termíny nebudú ešte zachytené v nijakom slovníku). Ostáva teda iba jediná a podľa našej mienky najsprávnejšia cesta: termíny nie prekladať, ale hľadať rovnocenné slovenské ekvivalenty. To je, pravda, možné len vtedy, ak sú u nás také isté alebo aspoň podobné zariadenia ako v SSSR. V takých prípadoch, kde ich niet, treba sa samozrejme pokúsiť o preklad doslovný, pravda, s neustálym zreteľom na vnútornú výstavbu slovenskej terminológie.

V každom prípade však prekladateľ musí bezchybne ovládať tzv. reálie. Keď niekto chce prekladať napr. príručku o motoroch, nevyhnutne musí poznať predovšetkým sám motor a jeho súčiastky; potom musí vedieť, ako sa tieto súčiastky volajú po rusky a ako po slovensky. Len tak sa môže zaručiť, že s hľadiska terminológie nepôjde o doslovný preklad, ale o náležitú náhradu, substitúciu ruských termínov slovenskými. Napr. termín *drobiľka dľa melkogo izmeľčenija* nemožno preložiť ako „drvič na jemné mletie", ale substituovať ho termínom *jemný drvič,* pretože tak sa táto vec v slovenčine volá. Tak isto nemožno *dvigateľ vnutrennego sgoranija* preložiť ako *stroj s vnútorným horením,* ale substituovať ho termínom *spaľovací motor.*

Podobných nesprávne preložených termínov by sme z našich terajších prekladov mohli uviesť väčší počet. Spomenieme ešte prípad s *uzlovou metódou* opravy traktorov. Tento názov sa k nám mechanicky preberá z ruštiny *(uzlovyj remont),* hoci ani jeden traktorista by na traktore nevedel nájsť nijaký uzol. Opravujú sa *dielce,* preto správne by bolo treba hovoriť o *dielcovej metóde* (ako upozornili súdruhovia z Ústavu pre český jazyk). Podobne sa veľmi často prekladá rus. *sad* ako *sad,* hoci v slovenských termínoch je častejšie slovo *záhrada* (porov. *botaničeskij sad — botanická záhrada*). Niekedy dokonca rus. *sad* nie je ani náš *sad,* ani naša *záhrada.* Máme na mysli rus. termín *detskij sad,* ktorý nie je správne prekladať ako *detský sad,* keď ide o to isté zariadenie, ktoré my voláme *materská škôlka.*

Ukazuje sa teda znova, že pri prekladaní termínov nemožno sa viazať na ruské alebo slovenské slová, ale na termíny ako celky, ako pomenovania určitých predmetov. Je samozrejmé, že treba pritom vychádzať zo slovenčiny, z jej slovotvorných možností a pomenovacích zvyklostí.

Tieto zásady treba zachovávať aj tam, kde je v ruštine väčšie bohatstvo pomenovaní než v slovenčine. Vidieť to napr. v terajšej diskusii o prekladaní rus. termínov *nacija, narod, narodnosť* (porov. Naše řeč XXXV, 1951, 93—105). Ukazuje sa, že v slovenčine (a podobne v češtine) jednoducho niet presnej paralelity s obdobnými ruskými slovami a ich významovými odtienkami, ale že sa ruské a slovenské (české) termíny odlišujú jednak svojím obsahom, jednak rozsahom i významovými odtien-

kami, ba často sa všelijako prekrývajú. Tu je možné podľa našej mienky zase len jedno riešenie: ustáliť, čo je v slovenčine *národ,* čo *národnosť* a *ľud,* a tieto termíny pri preklade ruského textu používať podľa kontextu, bez ohľadu na to, aký termín je v ruskom origináli.

Záverom treba ešte raz zdôrazniť, že ruské termíny nemožno do slovenčiny mechanicky, doslovne prekladať, ale treba ich vlastne substituovať, nahradzovať príslušnými slovenskými ekvivalentami. Na to je, pravda, bezpodmienečne potrebné, aby prekladateľ dobre ovládal nielen ruštinu, ale aj slovenčinu, a aby okrem toho mal aj potrebné vecné, odborné znalosti.

Písanie čiarky pri prívlastku

Ján Oravec

Každý vetný člen, základný i rozvíjajúci, môže byť nielen holý alebo rozvitý, ale tiež viacnásobný. Viacnásobný vetný člen býva vyjadrený dvoma alebo niekoľkými členmi, ktoré svojím obsahom spolu súvisia, dopĺňajú sa alebo kontrastujú. Pritom majú rovnakú vetnú platnosť (napr. závisia rovnakým spôsobom so stránky tvarovej i významovej na inom spoločnom člene). Teda viacnásobný vetný člen sa skladá z viacerých priradených častí.

Napr. viacnásobný podmet: *Vojaci, SNB a ľudové milície* pochodovali na Deň víťazstva.

Viacnásobný slovesný prísudok: Žiak *sedí a píše* (pri posudzovaní viacnásobného prísudku musíme byť opatrní, lebo často druhé sloveso už možno pokladať za novú vetu so zamlčaným podmetom).

Viacnásobný menný prísudok: Žiak *je nadaný, svedomitý a usilovný.*

Viacnásobný predmet: *Jazyk a hnev* na uzde maj!

Viacnásobné príslovkové určenie: Prídem *v stredu, vo štvrtok alebo v piatok.*

Viacnásobný doplnok: Niektoré pramene vyvierajú *horúce a zapáchajúce.*

Priradené časti viacnásobného vetného člena sa v písme oddeľujú od seba čiarkou, ak nie sú spojené spojkou *a, i, ani, alebo.*

Odlišné pomery sú pri viacnásobnom prívlastku.

Prívlastok je rozvíjajúci vetný člen, ktorý bližšie vymedzuje význam podstatného (alebo spodstatneného) mena, od ktorého závisí.

Tu si chceme všimnúť len prívlastku adjektívneho. Prívlastok adjektívny je prívlastkom najvlastnejším, lebo podstatou adjektíva je pomenúvať vlastnosti substancií.

Všimnime si, ako prídavné mená vo viacnásobnom prívlastku bližšie vymedzujú význam svojho podstatného mena, napr. vo výraze *nový továrenský komín*. V tomto výraze je základom podstatné meno *komín*. Ale slovo *komín* môže samo znamenať komín lode, rušňa, obývacieho domu ap. Má teda bez prívlastku vecný význam veľmi široký. Keď povieme „továrenský komín", vylúčili sme z významu tohto slova všetky komíny lodí, rušňov, obývacích domov a i. Prívlastkom *továrenský* sa teda význam slova *komín* veľmi zúžil. Ak povieme „nový továrenský komín", vylúčili sme z významu slova *komín*, všetky nie nové (staré, obstarné ap.) komíny. Význam slova *komín* sa týmto prívlastkom ešte viac zúžil.

Zužovanie významu si môžeme znázorniť takto:

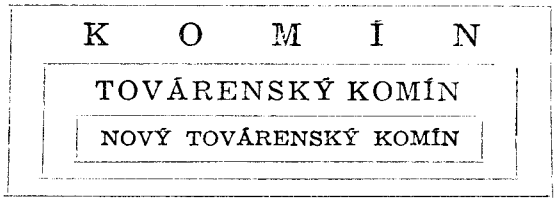

Prídavné mená ako prívlastky zužujú význam svojich podstatných mien. Napr. v spojení *divá mačka* vylúčil prívlastok *divá* z významu slova *mačka* všetky nie divé mačky (napr. domáce). V spojení *úlisná líška* vylúčil prívlastok *úlisná* z významu slova *líška* všetky nie úlisné líšky (krotké ap.). V spojení *po krátkom čase* prívlastok *krátky* vylúčil z významu slova *čas* každý nie krátky čas (dlhý a i.).

Predsa však je medzi prívlastkami rozdiel. Prívlastky ako *lesná* (zver), *zarastené* (rany), *divá* (mačka) ap. vyjadrujú vlastnosti na našej mienke nezávislé. To, že niektorá mačka je divá, niektoré rany zarastené, niektorá zver lesná, vôbec od nás nezávisí, ale proste je to v skutočnosti tak. Naproti tomu prívlastky ako *zradná* (kuna), *strašná* (priepasť), *krátky* (čas) ap. vyplývajú priamo z nášho osobného hodnotenia (mienenia a cítenia). Vlastnosti nimi označené môžu byť v skutočnosti čiastočne alebo celkom inakšie. Niekomu inému by sa nemusela zdať kuna zradnou, ani priepasť strašnou a určitý čas krátkym, ale unavujúco dlhým.

Prívlastky určujúce, do ktorej skupiny, do ktorého druhu veci patria, vyjadrujú nesporné, skutočne jestvujúce vlastnosti (osôb, zvierat, vecí) a tým ich bližšie určujú. Takéto prívlastky nazývame u r č u j ú c i m i p r í v l a s t k a m i.

Prívlastky ako *zradná* (kuna), *strašná* (priepasť), *krátky* (čas), vyjadrujú vlastnosti, ktoré veciam len my prisudzujeme, ktoré vyplývajú len z nášho osobného hodnotenia (mienenia alebo cítenia). Takéto prívlastky nazývame p r í v l a s t k a m i h o d n o t i a c i m i.

I hodnotiace prívlastky sa od seba líšia. Prívlastky ako *zradná* (kuna), *strašná* (priepasť) sú prejavom autorovho cítenia. Prívlastok *krátky* (čas) obsahuje autorovo mienenie o množstve alebo rozsahu.

Spoznali sme, že určujúce prívlastky, ako *nákladný* (vlak), *elektrický* (stroj), *športové* (hry) ap., budeme používať na vyjadrenie skutočných vecných vlastností a vzťahov. Hodnotiace prívlastky používame zasa v rečových prejavoch na vyjadrenie svojich citov alebo na vyjadrenie svojej mienky o množstve, rozsahu, veľkosti, intenzite, časovom rozpätí ap. (*prekrásny* vlak, *utešený* stroj, *príjemná* hra, *mĺkvy* most).

Pozorujme teraz prípady, keď sa pri jednom podstatnom mene vyskytne viacnásobný prívlastok, ktorý sa skladá

a) zo samých určujúcich prívlastkov,
b) zo samých hodnotiacich prívlastkov,
c) z hodnotiacich i určujúcich prívlastkov.

Príklady:

a) mesačný pracovný plán
základná odborná škola
zelený borový les
krvácajúce bodné rany
nový betónový most

b) ligotavé, utešené krídla
smutná, osamelá pustatina
strašná, hlboká priepasť

dlhé, ťažké boje
s vyššieho a voľnejšieho miesta
menšie i štíhlejšie kačky

c) malebná južná strana
príjemný jarný deň
úzka kamenistá cesta
mohutné tatranské bralá

V prípadoch pod a) (napr. pracovný mesačný plán) by sme si mohli závislosť jednotlivých určujúcich prívlastkov znázorniť takto:

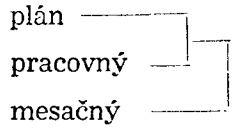

, t. j. pracovný plán / mesačný

Vidíme, že určujúce prívlastky nie sú rovnocenné, že vzdialenejší prívlastok (mesačný) je podradený bližšiemu (pracovný). Hromadením niekoľkých určujúcich prívlastkov pri jednom podstatnom mene vzniká výraz *rozvitý*. Časti takéhoto výrazu v reči neoddeľujeme od seba pomlčkami ani nespájame spojkami, a preto v písme nekladieme medzi ne čiarku. Poradie určujúcich prívlastkov nie je ľubovoľné. Písanie čiarky medzi nimi je nenáležité (mesačný, pracovný plán). Spojku medzi ne vkladať je protismyselné.

b) Viac hodnotiacich prívlastkov pri jednom podstatnom mene môžeme si znázorniť takto:

ligotavé , utešené (krídla) dlhé a ťažké (utrpenie)

Hodnotiace prívlastky sú vzájomne rovnocenné. Hromadením niekoľkých hodnotiacich prívlastkov pri jednom podstatnom mene vzniká výraz viacnásobný, ktorý nazývame v i a c n á s o b n ý p r í v l a s t o k.

Hodnotiace prívlastky, členy viacnásobného prívlastku v reči oddeľujeme pomlčkami, alebo ich môžeme spájať spojkami. V písme ich buď oddeľujeme čiarkami, buď ich spájame spojkami *a, i.*

Poradie hodnotiacich prívlastkov je voľnejšie ako pri určovacích prívlastkoch a možno ho meniť.

c) Ak je pri jednom podstatnom mene i určujúci i hodnotiaci prívlastok, vyzerá ich závislosť takto:

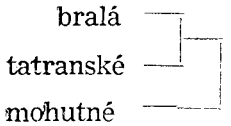

, t. j. tatranské bralá / mohutné

Hodnotiaci prívlastok je podradený určujúcemu. Vzniká tak výraz rozvitý. V takomto prípade nemôžeme vsunúť medzi jednotlivé prívlastky spojku, ani ich v reči neoddeľujeme pomlčkou, a preto v písme nekladieme medzi ne čiarku.

Poradie prívlastkov meniť nemožno.

Hodnotiaci prívlastok a podstatné meno (tatranské bralá) tvoria významový celok (akoby združené pomenovanie) a tento celok je rozvitý hodnotiacim prívlastkom (mohutné).

Podobne je to pri samých určovacích prívlastkoch. Tu tvorí celok bližší prívlastok s menom (vojenské veliteľstvo), ktorý ešte užšie vymedzuje ďalší prívlastok (krajské). V tomto prípade však obidva prívlastky tvoria s menom pojmový celok (Krajské vojenské veliteľstvo), a preto sa vyslovujú splývavo bez prestávky.

Tejto zásady sa možno pridržať zhruba i vtedy, keď druhým (ďalším prívlastkom) nie je adjektívum, ale iná časť reči, ktorá môže vo vete fungovať ako adjektívum (napr. zámeno, číslovka).

Prívlastok stojí vo vete zásadne pri svojom podstatnom mene (tým sa líši od doplnku), a to buď pred ním, buď za ním.

Všimnime si na príkladoch adjektívne prívlastky, kde stoja vzhľadom k svojmu podstatnému menu:

1. a) skvostné perie
   po krátkom čase
   b) zďaleka viditeľné miesto
   cieľno hodeným kameňom
   c) ťažké a dlhé boje
2. a) Seno pripravené pre vysokú zver nepotuchne.
   b) Divé holuby, bystré a v každom čase obozretné,
   hrkútaly po úplazoch.

1. Vidíme, že adjektívny prívlastok holý alebo slabo rozvitý stojí zpravidla pred podstatným menom (a, b).

Výnimku tvoria prívlastky, ktoré sú časťou 1. prírodopisného, najmä botanického názvu (napr. *fialka vonná*); 2. ktoré sú časťou starobylého názvu (napr. *Matica slovenská*); 3. keď je na nich dôraz (*chlape hromský!*).

To platí aj o viacnásobnom prívlastku (c).

2. Prívlastok silnejšie rozvitý (najmä rozvitý predložkovým pádom) stojí za podstatným menom (a, b).

V prvej vete (a) je prívlastkom výraz „pripravené pre vysokú zver". Pozorujme, aký význam bude mať táto veta, keď rozvitý prívlastok vynecháme: *Seno ... nepotuchne.* Táto veta má úplne iný (omnoho širší) smysel ako neskrátená veta. Je to preto, lebo prívlastok „pripravené pre vysokú zver" význam slova *seno* zužuje len na niektoré seno. Tým zužuje aj význam celej vety.

Taký prívlastok, ktorý význam svojho podstatného mena silne zužuje, je k nemu veľmi tesne pripojený i keď stojí za ním. Veta by bez neho dostala iný smysel. Je to prívlastok tesný. V reči ho neoddeľujeme pomlčkami, ani v písme čiarkami.

Vynechajme z druhej vety (b) prívlastok „bystré a v každom čase obozretné". Dostaneme vetu *Divé holuby ... hrkútaly po úplazoch.* Smysel vety sa vôbec nezmenil.

Taký prívlastok, ktorého vynechaním sa smysel vety nezmení, ktorý sa k svojmu podstatnému menu len voľne pripája, nazývame voľný prívlastok. V hovorenej reči ho oddeľujeme pomlčkami a v písme čiarkami.

Hranicu medzi prívlastkom tesným a voľným nemožno presne vymedziť. Záleží tu na význame celej vety. Ten istý prívlastok v jednej vete môže byť prívlastkom voľným a v druhej vete z významových dôvodov zasa prívlastkom tesným. Napr.: *Vrátil sa do vlasti, oslobodenej zpod cudzieho jarma.* (= Vrátil sa do vlasti a tá bola vtedy už oslobodená od cudzieho jarma.) Naproti tomu prívlastok tesný: *Snival o vlasti oslobodenej zpod cudzieho jarma.* (= Snival o oslobodení vlasti zpod cudzieho jarma.) V tejto vete je hlavný dôraz na prívlastku „oslobodenej zpod cudzieho jarma".

(Porov. u V. Šmilauera, *Novočeská skladba,* str. 190 n.)

Vypĺňanie tlačív a interpunkcia

Ján Petrikovič

Ľudstvo stále napreduje. Toto stále napredovanie prináša nielen pokrok technický, hospodársky, politický, vedecký a kultúrny vôbec, ale prináša zmeny i do foriem, do spôsobu spoločenského styku.

Pretože jazyk, ako to veľmi výstižne formuloval J. V. Stalin, je „prostriedok, nástroj, pomocou ktorého sa ľudia medzi sebou stýkajú, vymieňajú si myšlienky a dosahujú vzájomné dorozumenie", je úlohou jazykovedy, aby uľahčovala styk medzi príslušníkmi národného kolektíva, aby sa starala o jednotu teórie a praxe.

Jednou z nových foriem styku medzi ľuďmi, ktorú priniesol moderný život, sú tlačivá, formuláre.

Ak si všimneme otázku vyplňovania tlačív a otázku jazykového riešenia tohto problému, zistíme, že tu nevládne jednota medzi teóriou (školou) a praxou. Rozoberme si napr. dielčiu otázku vypĺňania tlačív, otázku bodiek a čiarok v doplňovanom texte.

Teória a škola vychádzajú z poučky, že za každou vetou treba klásť bodku, a preto ju žiadajú klásť za každým doplňovaným údajom. Praktický život zase v tlačivách interpunkčné znamienka nekladie. Najlepšie tento rozpor vynikne, ak porovnáme napr. školské vysvedčenie (kde sa znamienka kladú presne podľa teoretických poučiek o interpunkcii vo vete a v kontexte) a rodný list (kde sa interpunkčné znamienka pravidelne nekladú).

Je povinnosťou lingvistiky, aby tento rozpor a aj iné rozpory medzi školou a praxou odstránila a zaviedla jednotnosť, opierajúc sa nielen o teoretické poučky, ale tiež o živú situáciu a vychádzajúc predovšetkým z potreby, z funkcie určitého pravopisného znaku.

Prv ako si dovolíme podať konkrétne riešenie otázky bodiek a čiarok v doplňovanom texte na formulároch, rozoberme si najprv otázku interpunkcie (a predovšetkým bodiek a čiarok).

Interpunkcia (bodky, čiarky, otázniky, výkričníky) má za úlohu oddeľovať jednu vetu od vety druhej, oddeľovať niekoľkonásobné vetné členy a oddeľovať syntaktické celky vložené do vety.

Interpukcia začala sa teda používať nie samoúčelne, nie s nejakých apriorných teoreticko-gramatických hľadísk, lež preto, aby uľahčila orientáciu v súvislom texte. Text bez interpunkcie sa oveľa ťažšie číta a čitateľ oveľa ťažšie dáva dovedna jednotlivé myšlienky, ak nie sú rozhraničené interpunkciou. (Porov. napr. básne bývalých nadrealistov.)

Interpunkčné znamienka, bodky a čiarky, kladú sa však podľa teoretických poučiek iba v súvislom, t. j. nielen myšlienkovo, lež aj štylisticky plynule viazanom texte.

Lenže náš život má okrem plynule viazaného textu aj iné druhy textov. Mohli by sme tu uviesť plakáty, firemné tabule, pečiatky, titulné strany kníh, hlavičky novín a pod. Sú to texty, ktoré majú za úlohu podávať informáciu o niečom čo najjasnejšie a najvýstižnejšie a pritom čo najkratším textom. Tieto druhy textov nemajú podobu normálnych viet, ale podávajú informáciu vo forme stručných hesiel, ktoré sa k sebe voľne priraďujú. Uveďme si príklady (s tým istým obsahom):

Text plynulý:

Vasilij Ažajev napísal román Ďaleko od Moskvy. Román vydalo nakladateľstvo Tatran v Bratislave r. 1951.

Text heslovitý:

Vasilij Ažajev. — Ďaleko od Moskvy. — Román. — 1951. — Tatran, Bratislava.

V heslovitých typoch textov pre jasnosť a prehľadnosť nebývajú jednotlivé heslovité oznamy napísané za sebou (ako je to v obyčajnom texte), lež sú umiestené každý do nového riadku a podľa závažnosti svojho obsahu sú napísané (vytlačené) písmenami rôznej veľkosti, rôznych typov a často aj rôznymi farbami. (Porov. titulné strany kníh, firemné tabule atď.)

Obyčajne jeden takýto oznam tvorí uzavretý celok a podľa striktných gramatických poučiek o interpunkcii by sa za každým takýmto oznamom mala klásť bodka, prípadne čiarka. No v praxi sa v takýchto textoch bodky a čiarky za jednotlivými oznamami nekladú. Dôvodí sa asi takto: Úlohou interpunkcie je vyznačovať, kde končí jeden vetný celok a začína druhý, kde sú hranice niekoľkonásobných vetných členov a do vety vsunutých celkov. Keďže tieto hranice sú už vyznačené umiestením jednotlivých celkov, veľkosťou písma alebo rôznosťou farby, interpunkcia v tomto prípade nemá funkčné opodstatnenie a možno ju teda vynechať.

Ak chceme teraz vyriešiť otázku, či klásť, či neklásť bodky a čiarky v doplňovanom texte na formulároch, treba vopred určiť, ku ktorému z uvedených dvoch typov formuláre patria.

Formulár (tlačivo) je „každá plocha určená na zaznamenanie požadovaných údajov, ktorá je vopred pripravená tak, aby záznam v predpísanej forme bol iba vyplnením vzoru, naneseného na tejto ploche". (Zd. Schenk, Navrhujeme účelný formulář, Praha 1950, str. 15.) Inými slovami: Formulár je plocha, kde vo forme predtlače je naznačené, aký údaj treba na formulári doplniť; tieto doplňované údaje vpisujú sa do rubriky alebo na vybodkovaný riadok.

Príklad (prihláška na zásobovanie):

Prihláška na zásobovanie na mesiac apríl 1952.

Lístok pre domácnosť č.....

Meno ....., nar. .....

Bydlisko .....

Ulica a čp. .....

Zamestnanie .....

Pracuje u .....

Keď si všimneme povahu údajov, vidíme, že uvedená časť formulára pozostáva zo samostatných údajov heslovitej povahy. Na niektorých starších formulároch (napr. časť obsahujúca nacionále žiaka na starších typoch vysvedčení) bol text štylisticky plynulý. Ale prax, žiadajúca presnosť a jasnosť údaja, vynútila si heslovitú formuláciu predtlače i doplňovaných záznamov. V súvislom texte nebolo možné veľmi často ponechať údaje v základnom tvare (v 1. páde), bolo ich treba skloňovať, čím sa údaj stával nepresným a neprehľadným. Z toho dôvodu najnovšie formuláre vysvedčení — napr. formulár vysvedčenia S. 500-65/461-1951 — majú už údaje vo forme heslovitej a môžeme ich teda zaradiť do toho istého druhu ako texty plakátov, firemných tabúľ a pod.

Príklad (časť vysvedčenia S. 500-65):

Meno a priezvisko: .....
Deň, mesiac a rok narodenia: .....
Rodisko: ....., kraj: .....
Národnosť: ..... Štátna príslušnosť: .....

Z takéhoto zaradenia vyplýva, že aj pre kladenie interpunkčných znamienok bodiek a čiarok budú platiť tie isté zásady, ako pre kladenie bodiek a čiarok na plakátoch, na firemných tabuliach atď. Na konci doplneného údaja, umiesteného na jednom riadku alebo v jednej rubrike, ak text má pritom heslovitú povahu, nekladieme teda bodky a čiarky.

Príklad (časť prihlášky do Spoločnosti priateľov klasických kníh):
Súdruh(žka): *Jozef Beseda*
Zamestnanie: *strojný zámočník*
Adresa zamestnávateľa: *Obal, Nové Mesto n/Váhom*
Bydlisko a pošta: *Nové Mesto n/Váhom*
Ulica a čís. domu: *Javorinská 13*

Podobne nekladieme bodky a čiarky, ak doplňované údaje vo forme jednotlivých slov alebo výrazov (nie úplných viet) nepíšeme za sebou, lež ich umiestňujeme vždy do nového riadku. Takýmto textom sú napr. rodné listy.[1]

Príklad (časť formulára rodného listu):

Meno dieťaťa, pohlavie, náboženstvo	Meno a priezvisko, zamestnanie (postavenie) a bydlisko	Náboženstvo	Vek
	rodičov		
Eduard chlapec rím.-kat.	Gašpar Fratrič robotník	rím.-kat.	32
	Vilma Bučičová Devínska Nová Ves 432	rím.-kat.	30

[1] Podobným typom textu ako rodný list sú aj adresy. Na to, že za jednotlivými údajmi adresy, umiestenými na novom riadku, netreba klásť čiarky, poukázal už. J. Horecký (Slov. reč XVI, 1950—1951, 95). A my chceme jeho návrh na tomto mieste znova opakovať.

Adresa — ako aj firemná tabuľa — je určitým druhom vyplnenej rubriky, kde pre adresu vyhradená plocha tvorí plochu rubriky a adresa jednotlivé doplňované údaje, umiestené vždy na jednom riadku. Keďže samostatnosť jednotlivých údajov je takto už v dostatočnej miere vyznačená umiestením, mohly by sa čiarky, oddeľujúce jednotlivé údaje, ako prebytočné vynechať.

Bodky a čiarky na konci doplňovaného textu, umiesteného na jednom riadku (v jednej rubrike), kladieme len v tom prípade, ak doplňovaný text obsahuje aspoň jednu úplnú vetu.

Príklad (rubrika „Učivo" v triednej knihe — S. 8279. T.):

Slovenská literatúra po prvej svetovej vojne. S. Chalupka (aktualita).

Vo vnútri doplňovaného textu interpunkciu používame vtedy, keď je tam gramaticky náležitá: súvetie, radové číslovky, niekoľkonásobné vetné členy.

Príklad: 5. december 1930; Jozef, Pavel, Ján a pod.

Vyskytuje sa často ešte prípad, že sú v predtlači dve heslá na jednom riadku. Pokiaľ ide o interpunkciu, nie je v tomto prípade prax jednotná. Na mnohých tlačivách nie je interpunkcia vyznačená a hranicu vety alebo nového vetného člena naznačuje tu nové heslo predtlače. Takéto riešenie vidíme napr. v občianskych preukazoch a v hlavičkách niektorých školských katalogov.

Príklad (časť hlavičky katalogu 500-53 T):

Rodisko: ..... Okres: ..... Kraj: .....

Na iných tlačivách (napr. prihlasovacie lístky na zásobovanie, niektoré druhy vysvedčení) v tomto prípade zase interpunkcia je.

Príklad (časť vysvedčenia S. 500-65):

Rodisko: ....., kraj: .....
Národnosť: ..... Štátna príslušnosť: .....

Bolo by treba aj v tomto prípade prax sjednotiť. Ak vezmeme do úvahy, že predtlač už v dostatočnej miere naznačuje rozhranie, mohly by sa interpunkčné znamienka v tejto situácii neklásť. Za túto alternatívu by hovorily tiež technické dôvody a potreba redukovania interpunkčných znamienok. Ak by sa však interpunkčné znamienka aj v tomto prípade kládly, bolo by žiadúce, aby boly vyznačené už v predtlači.

Keď už riešime otázku interpunkcie na formulároch, nemôžeme obísť otázku interpunkcie za podpisom.

V tomto prípade nie je predtlač pred miestom alebo nad miestom, ktoré treba vyplniť, ale pod týmto miestom. Predtlač sa tu píše malým začiatočným písmenom. Toto malé začiatočné písmeno napr. na vysvedčeniach vedie k tomu, že mnohí hodnotia predtlač ako prístavok k podpisu a kladú za podpis čiarku. No čiarka je tu nesprávna, pretože predtlač nie je v syntaktickom vzťahu s podpisom, a má za úlohu len označovať miesto, kde treba podpis napísať. Namiesto predtlače „triedny", „riaditeľ" mohla by tu totiž byť predtlač „podpis triedneho", „podpis riaditeľa" (ako v iných prípadoch býva „podpis majiteľa", „podpis vydávajúceho"), lebo predtlačové heslá „triedny", „riaditeľ" sú len skrátenými formami týchto širších výrazov. A pred týmito širšími výrazmi by sme predsa čiarku klásť nemohli. Bolo by teda logicky i metodicky nesprávne, aby sme v tej istej situácii raz kládli nejaké znamienka a raz zase nie.

Shrnujeme. Bodky a čiarky na formulároch, ktorých predtlač i doplňovaný text sú heslovitej povahy a nemajú štylisticky plynulý text, na konci doplňovaného textu zásadne nekladieme. Bodky a čiarky kladieme len vtedy, ak ide o štylisticky plynulý text.

PODNETY A DISKUSIE

K problematike filmových podtitulkov

Pavol Branko

V decembri 1951 sa skončil prvý všesväzový sjazd sovietskych prekladateľov. Jeho priebeh potvrdil, že línia, ktorú si Kruh prekladateľov pri slovenskej sekcii Sväzu československých spisovateľov empiricky vyhmatal, je v zásadných bodoch správna. Možno ju shrnúť do dvoch téz, a to:

1. Prekladanie je umenie, nie remeslo.

2. Podmienkou pre kvalitný preklad je, aby prekladateľ svojej práci žil, aby dokonale ovládal jazyk, z ktorého prekladá, i jazyk, do ktorého prekladá, aby bol ideove vyspelý, umelecky citlivý, svedomitý, mal široké vzdelanie a talent literárne sa vyjadrovať; metóda tzv. podriadkového prekladu musí ostať východiskom z núdze.

Požiadavky pod bodom 2 sú vlastne znížené, lebo na dokonalý preklad je potrebná okrem toho bezpečná znalosť reálií, života ľudu a prostredia, v ktorom sa dej odohráva, a znalosť podstatných častí tvorby prekladaného autora. Pravda, u nás dnes najmä na požiadavke osobnej znalosti prostredia nemožno trvať, lebo je prakticky ťažko uskutočniteľná.

Avšak nakoľko sú splnené ostatné podmienky? Podľa oblastí prekladovej činnosti stav nie je rovnaký. Popri všetkých nedostatkoch knižných prekladov je tu úroveň najlepšia, najmä aj zásluhou viacstupňovej organizácie redakčnej práce v nakladateľstvách a zásluhou dlhodobého edičného plánu. Sú zlí prekladatelia, sú aj zle pracujúce redakcie, ale percento vysloveného prekladového braku klesá a stúpa percento prekladov dobrých a znesiteľných. Za obdobie asi dvoch rokov nastalo značné zlepšenie. Pritom treba uvážiť, že rozsah knižných prekladov tvorí drvivé gros prekladateľskej práce umeleckého rázu. S prekladateľstvom vo filme je to oveľa horšie, hoci rozsah podtitulkov všetkých titulkovaných filmov, celovečerných aj krátkych, uvedených v ČSR za rok, spolu s komentármi dokumentárnych filmov, by obsiahol rozsah iba asi troch kníh.

Sú medzi prácou titulkára a medzi prekladaním literatúry rozdiely, a sú tieto rozdiely zásadného rázu?

Rozdiely sú. Prvým z nich je to, že kým počet čitateľov jednej knihy sa v ČSR pohybuje v rozmedzí desaťtisícov, nanajvýš státisícov, počet divákov celovečerného hraného filmu vždy aspoň v rozmedzí státisícov, ale aj miliónov. Zodpovednosť titulkára je preto mnohonásobne väčšia v pomere k väčšiemu okruhu spotrebiteľov jeho práce. Ak prekladateľ knihy zlým prekladom oslabí ideový účinok knihy, poškodí tým desať-dvadsaťnásobne menší okruh obecenstva než titulkár zlými titulkami.

Druhým rozdielom je to, že zatiaľ čo prekladateľ knihy musí dielo bez-

podmienečne pretlmočiť v plnom rozsahu, v silne dialogových filmoch musí rozsah podtitulkov byť niekedy až o 40—50% menší oproti rozsahu pôvodných dialogov, keďže určitá dĺžka scény znesie len určitú dĺžku podtitulku, ktorú nemožno prekročiť, kým hovoreného dialogu môže byť v tej istej metráži o hodne viac. K požiadavke presnosti prekladu pristupuje tu teda nová úloha — úloha oddeliť to, čo je pre pochopenie smyslu kľúčové a čo treba zachovať, od toho, čo možno bez skomolenia smyslu vynechať alebo skrátiť. Jediným vodidlom tu môže byť ideový rozbor pasáže a vyvinutý umelecký a jazykový cit.

Práca filmového titulkára má teda niektoré zvláštnosti a odchyľuje sa od práce prekladateľa kníh alebo divadelných hier. Tieto odchýlky však nie sú takého zásadného rázu, aby vytvárali akési úplne nové špecifikum. Základné úlohy a preto aj podmienky a požiadavky ostávajú nezmenené:

Aj písanie podtitulkov je umenie a nie remeslo, aj tu je potrebná láska k veci, dokonalá znalosť oboch jazykov, ideová vyspelosť, svedomitosť, široké vzdelanie, znalosť reálií a talent umelecky sa vyjadrovať.

Pritom je elementárne dôležité robiť podtitulky z filmu, nie z dialogovej listiny. Každé umelecké dielo, aj film, je uzavretým celkom. Film je pritom umením syntetickým, je teda, na rozdiel od niektorých iných umení, výslednicou viacerých umeleckých zložiek. Osvetlime to príkladom: Literatúra má k dispozícii len jeden vyjadrovací prostriedok — jazyk, a ním musí vyjadriť všetko. Aj film má k dispozícii jazyk, avšak len ako jednu zo zložiek, pretože má k dispozícii zložky ďalšie, a to divadelné, výtvarné, maliarske, hudobné. Film je teda syntézou štyroch umení a vyznieva naplno len vtedy, keď sa tieto jeho zložky navzájom doplňujú a obohacujú, keď je medzi nimi úplný súlad. Ale keďže tieto umenia tu syntézou vytvárajú špecificky nové umenie, odlišné od každej z tvoriacich ho zložiek, ktoré v ňom neoddeliteľne splynuly, znamená to, že tieto zložky už nemôžu vystupovať ako umelecké dielo aj samostatne v pôvodnej podobe. Bolo by ich treba podrobiť úpravám. Preto napr. dialogová listina, hoci obsahuje celú hovorenú zložku filmu, nie je a nemôže byť samostatne jestvujúcim umeleckým dielom, hoci literárny scenár, na základe ktorého film vzniká, nesporne umeleckým dielom je. Podobne je to s ostatnými zložkami, z ktorých niektoré možno síce po úprave uviesť aj osobitne, ale v nezmenenej podobe nie sú schopné samostatne žiť, a preto nie sú umeleckým dielom, iba jeho zložkami.

Čs. štátny film však pokladá za celkom možné a prípustné pracovať na jednej zo zložiek bez toho, aby upravovateľ bezpečne ovládol celok. Ako sme si dokázali, dialog, jedna zo zložiek filmu, nie je schopný samostatne jestvovať ako umelecké dielo; a predsa sa podtitulky robia nie z filmu, teda celku, umeleckého diela, ale z dialogovej listiny, ktorá nereprezentuje umelecký celok, do ktorého majú podtitulky vstúpiť ako organická jazyková zložka.

Film sa titulkárom zpravidla síce predbežne predvádza, avšak buď vinou nepriaznivých okolností, alebo vinou titulkárov sa organická jednota dosť nerešpektuje, takže dochádza až k hrubým neshodám medzi filmom a podtitulkom. Potom je pochopiteľné, že podtitulky nemôžu byť umelecky rovnomocnou jazykovou zložkou filmu, a to ani v ideálnom prípade, keby predstavovaly preklad vecne a štylisticky verný, nakoľko by to podľa dialogovej listiny len bolo možné. Dokážem to na príkladoch, kde dochádza k vecným nesprávnostiam. Štylistické nesprávnosti je ťažšie postihnúť, hoci práve ony zaviňujú, že medzi jazykovou,

v podstate teda dialogovou zložkou filmu a ostatnými troma umeleckými zložkami dochádza k napätiu, ktoré divák často živo pociťuje, hoci nevie definovať príčinu.

Vo filme *Štedré leto,* ktorý, pravda, zďaleka nie je bezchybný ani vzhľadom na dialogovú listinu, je takáto pasáž. Idylický letný večer, dievčence sedia na brehu pri ohníku a spievajú. Z člna vystúpi predseda kolchozu a povie: „Zdravstvujte, divčata!" Podtitulok znie: „Dobrý deň, dievčatá!" (hoci je tma). Na takej chybe sa musí pozastaviť a zasmiať každý divák, ale málokto si uvedomí, že titulkár, ak nekorigoval hotové podtitulky na základe filmu alebo aspoň scenára a pracoval iba podľa dialogovej listiny, je chybám tohto druhu stále vystavený. Veď z dialogovej listiny nemusí byť vidno, či je ráno, poludnie, večer alebo noc, a pozdrav *Zdravstvujte!,* hoci by v podtitulku mohol ostať aj v pôvodnom znení, je čo do denných dôb ľahostajný.

Dialogové listiny sa ďalej vyznačujú tým, že často obsahujú len to, čo sa vo filme p o v i e, a neobsahujú nápisy a texty z obrazu filmu, ktoré nik vo filme nahlas nevysloví. Tak môže dôjsť k tomu, že sa nepreložia alebo nevysvetlia v podtitulku texty z filmu, ktoré majú kľúčovú dôležitosť. Vo filme *Zlodeji bicyklov* vidíme napr. scénu: Ricci oznamuje na polícii krádež bicykla. Inšpektor je netrpezlivý, kamsi ho volajú, a napochytre Ricciho odbaví slovami, že keby polícia mala hľadať každý ukradnutý bicykel, nedostala by sa k ničomu inému. Nasledujúci záber ukazuje, čo je to to iné. Oknom vidíme na dvore prefektúry jeepy s fašistickou Scelbovou políciou v helmiciach, obraz, ktorý živo pripomína nástup neslávnej americkej M. P., vojenskej polície, ktorá v okupovaných krajinách potiera každý demokratický prejav, každú robotnícku akciu. Na jeepoch je nápis: NUCLEO CELERE, ktorý naša tlač prekladá často ako „Úderné oddiely" alebo „Lietajúce oddiely", čo poslanie tohto talianskeho vydania M. P. iste vystihuje. Nemožno však čakať, že každý divák bude vedieť, čo je to Nucleo celere, preto sa to ani v tlači neponecháva v pôvodnom znení, a ak áno, tak len s vysvetlením. V pochopení významu nápisu Nucleo celere je kľúč pre správne pochopenie oboch záberov, ktoré patria k politicky najzávažnejším v tomto filme. „Nucleo celere" teda n e s m i e ostať v podtitulku nepreložené alebo nevyložené, pretože inak bude účinok na nášho diváka kusý. Taliansky divák pochopí viac než náš, a to je vždy znakom nedostatočného prekladu. V dialogovej listine, ak nie je dokonalá, čo je častý zjav, nápis nie je uvedený, a tu názorne vidno, ako je dôležité, aby titulkár film popredku p r e š t u d o v a l a na preklad sa p r i p r a v i l. Túto úlohu však zmôže uspokojivo len titulkár jednak s v e d o m i t ý a u m e l e c k y c i t l i v ý, ale predovšetkým i d e o v e v y s p e l ý, aby vedel rozhodnúť, kde je ťažisko myšlienky, a neochudobnil ju o niečo, čo je pre jej správne a plné pochopenie nepostrádateľné.

Vyhovujú naši titulkári a vôbec organizácia ich práce požiadavkám, ktoré na nich ako na umelcov-prekladateľov kladieme? Nevyhovujú ani titulkári ani organizácia ich práce. Aj titulkárka, ktorá dnes už pracuje dosť zodpovedne, Viera Barešová-Těrechová, sa dopúšťa chýb, aké by sa do podtitulkov dostávať nemaly. Napr. v dobre titulkovanom filme *Hudba života* sa dopustila dvoch chýb: Nepochopila, že texty všetkých piesní majú tu kľúčovú ideovú váhu a ich nepretlmočenie profil Musorgského veľmi ochudobní. Text takých piesní ako o cárovi a blche určite nemal vystať. Tu prekladateľka teda pochybila v otázke

ideového plánu. V tom istom filme prepísala z azbuky písmeno za písmenom meno *Ratkliff,* hoci také meno v svetovej kultúre nejestvuje; môže to byť len jedno: *Radcliffe.* Táto chyba zas svedčí o nedostatočne širokej znalosti kultúry a o nedostatku prekladateľskej svedomitosti (nik nemôže vedieť všetko, ale práve na to sú na svete lexikony).

Žiaľ, že by sme si mohli blahoželať, keby naše podtitulky maly len také chyby a toľko chýb ako podtitulky v *Hudbe života.* Veľa titulkárov však nevyhovuje ani základným podmienkam. Často neovládajú jazyk pôvodiny, ako dokazujú hrubé vecné chyby. Často neovládajú vlastný jazyk a nemajú vyjadrovací talent, ako dokazuje ťarbavosť a bezradnosť pri formulovaní viet. Často nie sú dosť ideove vyspelí a umelecky citliví, ako dokazuje pomýlené riešenie podtitulkového plánu. Zväčša nie sú svedomití, ako dokazuje ľahostajnosť oproti terminologickej presnosti alebo prekladanie z prekladu, ba dokonca z prekladu prekladu. Organizácia tejto práce zrejme nemá takú štruktúru, aby vytvárala podmienky pre vznik plnohodnotných podtitulkov. Pritom bude treba hneď od začiatku prísne rozlišovať otázku českých a otázku slovenských podtitulkov, lebo ide o problémy zásadne odlišné, ako z ďalšieho jasne vysvitne.

Nemožno tiež všetky pospomínané nedostatky vzťahovať súborne na každého titulkára, ale celková nízka úroveň podtitulkov, aj pri akomsi zlepšení za posledné dva roky, je neklamným znakom, že na tomto najmasovejšom úseku prekladateľstva to u nás nejde tak, ako by malo. Zaráža najmä to, že pomerne malý rozsah a pritom veľký ideový dosah tejto oblasti úloh Čs. štátneho filmu by dovoľoval a vyžadoval venovať jej neporovnateľne väčšiu pozornosť.

Podtitulky jedného celovečerného filmu majú rozsah priemerne tridsať strojom písaných strán. Z dlhých hraných filmov, ktoré sa u nás ročne uvedú, odpočítajme filmy domácej výroby. Zvyšok nepresahuje počet päťdesiat. To značí, že podtitulky týchto filmov majú úhrnný rozsah asi tisícpäťsto strojom písaných strán. Je to rozsah dvoch-troch kníh. Keď pripočítame ešte krátke filmy a texty komentárov k dokumentárnym filmom, bude to asi dvojnásobok alebo o niečo viac, teda spolu asi tritisíc strán. Každé nakladateľstvo spracúva dnes ročne desaťtisíce, najväčšie nakladateľstvá možno státisíce strán, a popri jednotlivých krikľavých prípadoch a značnom percente neuspokojivých vydaní predsa badať v prekladovej literatúre výrazne vzostupnú líniu. Knižné preklady sú čo do jazykovej úrovne na dobrej ceste, aj keď na tom zatiaľ majú často väčšiu zásluhu redakcie než sami prekladatelia.

Porovnanie rozsahu práce a vývojovej tendencie v týchto dvoch oblastiach prekladateľstva vyvoláva oprávnenú otázku: Ako to, že Čs. št. film si nevie dať rady s preložením, napísaním, zredigovaním, korektúrou a vyrazením asi troch tisíc strán podtitulkov ročne, kým každé nakladateľstvo spracúva za rovnaké obdobie desaťtisíce strán? Odpoveď môže byť len jedna: Čs. štátny film nedoceňuje ideovú závažnosť vecne správneho a literárne plnohodnotného pretlmočenia slova ako zložky filmového umeleckého diela, a preto sa dosiaľ ani nepostaral o takú organizáciu a vybavenie patričných oddelení, aby zabezpečil vysokú úroveň podtitulkov vo všetkých fázach práce nad nimi, od preloženia až po samotný proces razenia, v ktorom vzniká tiež dosť chýb.

Tu treba vymedziť základnú odlišnosť od knižných prekladov. Niekoľko vecných chýb v preklade knihy je síce vážny nedostatok, ale okrem prípadov, kde ide o chyby, ktoré narúšajú ideové uzly diela, to ešte vždy nie je tragédia,

pretože kniha hovorí k čitateľovi len rečou slov, a dvadsať-tridsať chýb nepodstatného rázu sa v hrubšej knihe, ak je v c e l k u slušne preložená, stratí. Vo filme, kde reč je len jedným z viacerých výrazových prostriedkov, ktorým sa pritom dosť sporí, má takmer každé slovo nepomerne väčšiu váhu, takmer každá veta je pre plné ideové vyznenie a umelecký účinok nevyhnutná. Nie dvadsať-tridsať, ale už päť-desať vecných chýb môže účinok filmu v rozhodujúcej miere znížiť. Preto podtitulky musia byť úplne bezchybné a dokonale výstižné, bez jedinej vecnej, terminologickej, štýlovej, gramatickej alebo tlačovej chyby. Táto požiadavka, v knižných prekladoch vzhľadom na rozsah práce a množstvo a kvalitu kádrov dnes ešte nereálna a nerealizovateľná, je v titulkovaní filmov, zase vzhľadom na rozsah práce, plne reálna a realizovateľná, a vzhľadom na obrovskú masovosť filmu a jeho nesmierny výchovný vplyv, ktorý presahuje vplyv každého iného umenia, veľmi naliehavá a neodkladná. Pri pochopení dôležitosti tejto úlohy a pri dôkladnom uplatnení princípu dlhodobého plánovania v distribúcii filmov sa iste dá vyhradiť dostatočné časové obdobie na starostlivú jazykovú úpravu. Treba len dobrá vôľa. Náznak toho, že si Čs. štátny film podtitulky všíma, máme v česky titulkovanej kópii filmu *Podivné manželstvo.* Ale je to vlastne náznak negatívny, lebo z neho vysvitá úplné nedocenenie ich významu. Čs. štátny film sa tu totiž ospravedlňuje, že z technických príčin, na ktoré nemal vplyv, sú v podtitulkoch p r a v o p i s n é chyby. To je veľký eufemizmus. Divák si totiž na pravopisné chyby v podtitulkoch tohto filmu ani nespomenie, lebo celé dlhé pasáže sú celkom nečitateľné, z iných divák s námahou kde-tu rozlúšti slovo. Mne unikla asi tretina textu. A pritom som stálym návštevníkom filmov, mám dobré oči a videl som spomenutý film v bratislavskom kine Tatra, kde je slušná aparatúra. Koľko asi rozlúšti z titulkov dedinský divák, starší človek, ktorému ani oči už tak neslúžia, ani nie je zvyknutý lúštiť nečitateľné texty a ktorý má vo svojom kine často ešte starú aparatúru? Dovoľujem si tvrdiť, že z nich nerozlúšti nič alebo takmer nič. Tu už teda nejde a nemôže ísť o pravopisné chyby, ktoré sa pre nečitateľnosť vlastne ani nedajú nájsť. Tu sa v rozhodujúcej miere narúša ideová priebojnosť filmu. Veď akože má divák pochopiť celú špinavosť a zákernosť machinácií cirkevnej hierarchie, vo filme tak majstrovsky odhalených, keď nerozumie dialogom, ktoré pôsobia otrasne svojím vnútorným rozporom medzi pokryteckou „odovzdanosťou do vôle božej" a zločinným obsahom, čo sa pod nimi tají? Kto neporozumie dialogom tohto filmu, u toho sa film do značnej miery minie svojím poslaním. To je ťažké kultúrnopolitické prehrešenie, pretože práve tento film sa mohol stať silnou zbraňou proti cirkevnej reakcii, najmä keď vidíme jeho masovú návštevu. Čs. štátny film nesmie nášmu ľudu predkladať silné a cenné umelecké diela v nesrozumiteľnej forme.

Predstavme si knihu, do ktorej by na začiatku bol vložený lístok, kde sa nakladateľstvo ospravedlňuje, že z technických príčin sa do knihy dostaly pravopisné chyby. Čitateľ by ospravedlnenie vzal na vedomie a smieril by sa s tým, že na ne narazí — a napokon by sa presvedčil, že mu pri čítaní nerobia ťažkosti pravopisné chyby, ale že každá druhá-tretia strana je prosto nečitateľná. Pochybujem, či by sa našiel niekto, kto by neprotestoval a nedožadoval sa, aby mu vrátili peniaze, a pochybujem tiež, že by sa niektoré nakladateľstvo odvážilo vystúpiť s takou knihou na verejnosť. Čs. štátny film je v tej veci zrejme iného názoru.

Pravda, vec je zložitejšia, než by sa zdalo. Podľa informácie šlo o mimoriadne tvrdú kópiu, na ktorú sa pri farebnosti podtitulky takmer nedajú čitateľne raziť. Práce s tým spojené ani nerobil Čs. štátny film. Mohlo by sa preto na prvý pohľad zdať, že za vec ani nie je zodpovedný. Keď sa však otázke prizrieme v širšom rámci, uvidíme, že nakoniec sa aj tu tají v jadre tá istá základná príčina: nedoceňovanie ideového dosahu slova vo filme.

Veď ak je z technických príčin nemožné opatriť film čitateľnými podtitulkami, ostávajú, pri docenení ideového významu jazykovej zložky, iba dve riešenia: buď film vôbec nekúpiť a neuviesť, čo by znamenalo dať sa cestou menšieho odporu, alebo ho miesto titulkovania dubbovať. Nadubbovalo sa u nás už veľa filmov, u ktorých to ani nebolo také potrebné — napr. *Blumova aféra, Záchranca matiek.* Tu, kde to bolo, ako vidíme z výsledku, naozaj elementárne potrebné, film sa otitulkoval — a uviedol v podobe zpola nesrozumiteľnej. To sa nijakými technickými ťažkosťami nedá ospravedlniť, lebo srozumiteľnosť je základná požiadavka, a ak ju nie je možné zachovať, je celý film zbytočný.

Podivné manželstvo je krajný prípad. Avšak aj k tomuto krajnému prípadu mohlo koniec koncov dôjsť len preto, že Čs. štátny film dôležitosť jazykovej zložky nedoceňuje, čoho výsledkom je, že väčšina filmov má podtitulky literárne bezfarebné, často vecne nesprávne a len málo ich má podtitulky hodnotné.

Fakty, ktoré som dosiaľ uviedol, dokazujú, že koreň nedostatkov v jazykovom spracovaní filmov nespočíva predovšetkým v nekvalifikovanosti alebo povrchnej práci jednotlivcov, hoci aj tí majú veľký diel viny, ale predovšetkým v nesprávnom postoji vedenia Čs. štátneho filmu oproti slovu ako ideovo-umeleckej zložke filmu. Tento záver, ktorý nasledujúce fakty potvrdia, musí sa stať vodidlom ďalšieho rozboru, ak vôbec má dôjsť k zásadnej náprave.

Dosiaľ sa totiž v kritikách filmových podtitulkov, z ktorých mnohé pochádzaly odo mňa, venovala hlavná pozornosť jednotlivým chybám podtitulkov ako takých, bez pokusu vniknúť do príčinných súvislostí, a teda nevyhnutne povrchne. Nevenovala sa pozornosť organizácii, podmienkam titulkárovej práce, hoci práve tam je hlavný zdroj chýb, najmä pokiaľ ide o slovenské podtitulky. Aká je celková organizácia práce na podtitulkoch, pokiaľ ju tu vôbec možno pretriasať?

Čs. štátny film má oddelenie pre jazykovú úpravu inorečových filmov. Do rámca činnosti tohto oddelenia spadá titulkovanie, preklad komentárov a dubbovanie. Tu teda vznikajú podtitulky, ktoré sa, podľa informácií, predkladajú na pravopisnú a štylistickú úpravu Ústavu pre jazyk český, v určitých prípadoch aj iným inštitúciám. Bolo by preto veľmi potrebné, aby sa k tomuto článku a jeho vývodom vyjadril aj Ústav pre jazyk český, ktorého sa vec podľa toho tiež týka.

Táto organizácia práce platí o českých podtitulkoch. Slovenské podtitulky sa zásadne tvoria z českých, nie z originálu, pričom je slovenský titulkár, zrejme z technických príčin, prísne viazaný na české podtitulky: nesmie vytvoriť ani viac ani menej podtitulkov než český, nesmie teda vlastne vôbec samostatne prekladať, len sa kategoricky držať českej predlohy. Túto prácu obstaráva jeden jediný človek, čo už samo osebe vylučuje akúkoľvek tvorivú prekladateľskú prácu, aj keby nebolo predbežného technického obmedzenia, pretože nik nemôže ovládať všetky jazyky.

Tu hneď bije do očí jedno: Čs. štátny film organizáciou svojej práce na podtitulkoch dáva najavo, že nepovažuje prácu na podtitulkoch za vec umenia,

lež remesla. Ak je totiž prekladanie umením, musí byť zásadou prekladať z originálu, podriadkový preklad musí ostať východiskom z núdze. To je základný predpoklad prekladania ako umeleckej disciplíny, ako plynie aj z výsledkov spomínaného sjazdu sovietskych prekladateľov. Z tejto zásady vychádzajú dnes nakladateľstvá. Bola po roku 1945 doba, keď naliehavá potreba prekladov umožňovala uplatnenie špekulantom, ktorí „prekladali" inorečové knihy z češtiny do slovenčiny. Tieto zjavy sa neraz verejne pranierovaly a nijaké nakladateľstvo by sa neodvážilo vteliť do svojej organizačnej štruktúry zásadu, že je potrebné, účelné a prípustné robiť preklady do slovenčiny bez originálu, poslovenčovaním českých prekladov, a to nie z nejakej personálnej nevyhnutnosti, ako sa stáva pri prekladoch z málo známych jazykov alebo poézie, ale ako normálnu zásadu svojej práce. Veď tým sa stierajú štýlové zvláštnosti, preberajú a zmnožujú sa vecné chyby, jazyk stráca šťavnatosť a peľ originálu a prestáva byť adekvátnou formou pôvodného obsahu, ktorý sa pod tlakom cudzorodej formy komolí a stráca účinnosť. Podobne sa až do najnovšej doby narábalo s divadelnými hrami, tomu je však v jadre už koniec.

Aj Čs. štátny film musí prijať zásadu, že prekladanie je umenie, a prijať ju nie deklaratívne, ale v praxi, a v dôsledku toho organizačne aj technicky úplne oddeliť vytváranie podtitulkov slovenských od vytvárania podtitulkov českých, teda vybudovať úplne samostatné slovenské oddelenie pre jazykovú úpravu. Tieto oddelenia by síce iste spolupracovaly, ale muselo by to byť na novej, tvorivej základni, ktorá by prácu navzájom oplodňovala, nie ju sputnávala. Ak je únosné a správne, aby slovenské nakladateľstvá dávaly svoje knihy, ktorých náklady sa pohybujú v tisícoch a desaťtisícoch, prekladať z originálu, nie z češtiny, tobôž musí byť únosné vytvárať úplne samostatným a tvorivým spôsobom podtitulky vo všetkých potrebných rečiach, v češtine, slovenčine aj maďarčine, keďže „náklady" filmov, merané počtom divákov, sa pohybujú v státisícoch a miliónoch.

Takáto organizácia bude hospodársky únosná a preto aj umelecky oprávnená len vtedy, ak sa tieto oddelenia pre jazykovú úpravu vybudujú nie ako veľké telesá so zle využitým štábom odborníkov, ktorých ostatne nie je tak ľahko získať, ale ako malé, operatívne a spoľahlivé redakčné skupiny so širokou sieťou svedomitých externých spolupracovníkov, ktorú vytvoriť by už nebolo takým problémom.

Toto sa týkalo hlavnej zásady — prekladania z pôvodiny. To bola bolesť slovenských podtitulkov. Avšak, ako dokážu príklady, hodne chýb je aj v českých podtitulkoch, hoci by sa zdalo, že tam sú dané podmienky pre plnohodnotnú jazykovú úpravu. Kde je tu chyba?

V konečných dôsledkoch zasa len v tom, že Čs. štátny film nedoceňuje závažnosť slova ako ideovo-umeleckej zložky filmu. Pretože keď riaditeľstvo Čs. štát. filmu vtelí do svojej podnikovej organizácie takú zjavne protiumeleckú zásadu ako prekladanie z prekladu, automaticky tým znižuje všetky ostatné kritériá, degradujúc činnosť, ktorá patrí do umelecko-tvorivých kategórií, na činnosť, ktorá patrí do mechanicko-reprodukčných kategórií. V takom ovzduší nízkych, umelecky demobilizujúcich nárokov sa darí nekvalitnej, povrchnej práci, udomáčňujú sa pochybné praktiky, pracovník sa uspokojuje s tým, že dáva minimum, ktoré dať musí, a necíti potrebu rásť a zlepšovať svoju prácu, zvyšovať kvalifikáciu. Ak to v jednotlivých prípadoch aj robí, je to len výsledok jeho osob-

ného pričinenia, nie organizovaného vedenia shora, a celková úroveň kolektíva sa oneskoruje za vývojom iných kolektívov, na ktoré sa kladú vyššie nároky a ktoré preto rýchlejšie rastú.

Len takto si možno vysvetliť zjavy, že sa napr. robia podtitulky k talianskemu filmu z francúzskej dialogovej listiny, že sa čínsky alebo nemecký film prekladá z ruskej dialogovej listiny, že sa vyskytujú príkre rozpory medzi slovom a obrazom. Toto sú však všetko fakty. Za ne je zodpovedné oddelenie pre jazykovú úpravu a ten-ktorý titulkár — ale v konečných dôsledkoch nesie hlavnú zodpovednosť vedenie Čs. štátneho filmu, ktoré tento stav vytvorilo.

Prekladateľské sekcie pri Sväze čs. spisovateľov sa za pomerne krátky čas svojho jestvovania významne zaslúžily o zlepšenie prekladovej tvorby najmä v knižnej próze, vniesly jasno do mnohých teoretických problémov prekladania a poskytly teda aspoň základnú výzbroj tým prekladateľom, ktorí o ňu stáli. Ani jeden z titulkárov oddelenia pre jazykovú úpravu filmov sa na práci Kruhu prekladateľov nezúčastňuje, rovnako ako sa na nej nezúčastňuje náš jediný slovenský titulkár. Poukazuje na to, že jeho práca v dnešnej podobe ani nie je umeleckou činnosťou alebo prekladaním. Má iste pravdu. To je však súčasne potvrdením diagnózy, prečo sú pracovníci oddelenia pre jazykovú úpravu oproti svojej práci takí nenároční.

Ďalšou príčinou neutešeného stavu je šturmovčina, ktorej dôsledkom sú neúnosne krátke termíny na jazykovú úpravu. V prípade festivalov sa tomu ani nedá vyhnúť. Každý štát sa usiluje predviesť na nich to najlepšie, čo má, často ide o diela len-len dohotovené a oddelenie pre jazykovú úpravu musí nával práce stoj čo stoj zvládnuť. Festivaly dokazujú, že sa kolektív jazykových upravovateľov vie vyšvihnúť k naozaj úctyhodným kvantitatívnym výkonom, a keď kvalita práce nie je v takom shone najlepšia, dá sa to plne pochopiť a uznať. Slovenský titulkár uvádza, že napr. na lanské festivaly pracujúcich pripravil za týždeň štyri filmy, medzi nimi *Mesto nepokorené* a *Varšavskú premiéru*, ktoré v ďalšom kritizujem.

Ako vidíme, šturmovčina je v prípade festivalov plne pochopiteľná a obecenstvo ju musí ospravedlniť. Nemožno však ospravedlniť, že Čs. štátny film dáva tie isté kópie, napochytre ako-tak opatrené podtitulkami, do komerčného obehu. Práve toto sa však deje. Kópie *Mesta nepokoreného* a *Varšavskej premiéry*, ktoré prišly v Týždni poľského filmu do kín ako premiéry a už v nich ostaly, sú titulkované tak, ako boly otitulkované v predfestivalovom shone. A to sa už nedá predhadzovať titulkárovi, iba Čs. štátnemu filmu, že túto okolnosť nemá na zreteli a nedáva festivalové filmy znova jazykove upravovať.

Aj normálne pracovné penzum je však privysoké, takže vylučuje akékoľvek bližšie preštudovanie problematiky a terminologie prekladaného filmu. A slovenský titulkár je podľa toho, čo sme uviedli, celkom zrejme preťažený a jeho práca nielen že nemá nič spoločného s prekladateľským umením, ale vylučuje sa pri nej aj možnosť dôkladne ju vykonávať čo len ako remeslo.

Ďalšiu časť článku tvorí rozbor konkrétnych chýb, ktorý pokladám za nevyhnutný, ak sa má prijať za skutočnosť moje tvrdenie, že stav je tu neudržateľný, dokázané zatiaľ len v otázke slovenských podtitulkov, a že treba prikročiť k radikálnej náprave. Pri sledovaní tohto rozboru treba stále mať na pamäti podmienky práce, v ktorých podtitulky prípadne vznikaly, a teda si stále uvedomovať, že chyby, niekedy až neuveriteľné, nepadajú len na hlavu jednotlivých

titulkárov, ale celého Čs. štátneho filmu, ktorý organizáciou tohto úseku svojej práce nevytvára priaznivé podmienky pre plnohodnotné zvládnutie úloh. Najmä vypukle sa to javí, keď kritizujem slovenské podtitulky vo vzťahu k originálu, ako je mojím právom a povinnosťou, zatiaľ čo titulkár ich nevytváral z originálu, takže sa bez porovnania oboch kópií ani nedá určiť, či sa chýb dopustil už titulkár český alebo až slovenský. Pravda, pre posúdenie celkového stavu má táto otázka podružný význam.

Opieram sa len o filmy novšie uvedené, aby nemohla vzniknúť námietka, že ide o staré hriechy. Pretože postupujem podľa kategórií chýb, nie podľa jednotlivých filmov, dotýkam sa súbežne aj prekladu komentárov, ktorých prekladateľská problematika je ešte oveľa jednoduchšia, lebo je bližšia problematike knižného prekladu, a spomínam aj jeden dubbovaný film, avšak tiež len v súvislostiach vecnej správnosti prekladu, nie dubbingu ako takého, pretože to je už osobitný problém. Pritom je iste jasné, že pri kritike jazyka filmu a podtitulkov sa kritik nemôže vracať k ubehnutému textu tak ako v knihe, preto má prácu hodne sťaženú a pochopiteľne sa môžu vyskytnúť nepresnosti v slovoslede citovaného originálu alebo prekladu podobne.

* * *

Najhrubšie chyby prekladov vznikajú vždy, keď prekladateľ nepochopí smysel vety alebo pasáže a skomolí ju, obráti hore nohami alebo urobí nesrozumiteľnou a nelogickou. V tom smysle je najvýraznejšou ukážkou prípad filmu uvedeného ako slávnostná premiéra v Týždni poľského filmu, *Mesto nepokorené.* Slovenská kópia je titulkovaná doslova nemožne. Tu uvádzam len chyby, vzniklé nepochopením smyslu pasáže:

K veliteľovi vyššej sovietskej jednotky príde s rozkazom dôstojník hlavného štábu. Veliteľ jednotky mu povie, že ide hneď k veliteľovi poľských jednotiek, a lúči sa s ním: „Vami zajmutsja" t. j. „venujú sa vám" (ostatní). V preklade je však: „Venujem sa vám". A priam pri tých slovách podáva veliteľ dôstojníkovi ruku a odchádza. Divák, omráčený takou nezdvorilosťou veliteľa, si môže iba pomyslieť: „To je slušnosť? — Venujem sa vám — a obráti sa a ide preč." Také asociácie môže vyvolať „nepatrná" zmena *venujú* na *venujem.*

Potom vidíme sovietskeho veliteľa na poľskom veliteľstve. Vysvetľuje poľskému generálovi plán sovietskej ofenzívy a úlohu poľských jednotiek v tejto ofenzíve. Medziiným hovorí, že vojská „okružať" (obkľúčia, obkolesia) Varšavu. Titulkár sa však vari už nemohol dočkať, preto si udalosti posunul do súčasnosti. On už „obkľučuje". A divák si môže lámať hlavu nad nevídanou frontovou situáciou: Usilovné prípravy na ofenzívu, prípravy dobre tajené, ako svedčí iný rozhovor, že vo dne sa presunujú len neveľké jednotky, slovom ticho pred búrkou — a „armáda obkľučuje Varšavu".

Starý Rafalski aj s Krystynou, Andrzejom, Janom a Julkom sú zaskočení v rozvalinách, keď sa tesne pred ich „obydlím" rozloží okolo studne nemecká bateria. Strachujú sa, čo teraz, čo budú robiť bez vody, a Andrzej ich upokojuje: „W takich wypadkach nikdy nie zostaje się w pozycji dłużej niż dzień." („V takých prípadoch sa neostáva v tej istej pozícii dlhšie než deň" — totiž, že sa v danom prípade vedie pohyblivá vojna a vojaci čoskoro odídu.) Titulkár si Andrzejovu útechu vyložil po svojom: „Neudržíme sa ani deň." Pekná útecha,

len čo je pravda! Čudné, že taká chmúrna predpoveď všetkých akosi obodrila.

Skupina nemeckých vojakov vyjde na breh Visly. Na kuse zrúcaného múru visí ešte tabuľka: BRZOZOWA. Jeden vojak lámane číta nápis a hovorí druhému: „Wenn du dir die Zunge brechen willst, geh' nur in die Polakei." (Keď si chceš zlámať jazyk, len choď do Poľskej.) Titulkár ich rozhovor preložil celkom dôkladne: „Brezová." „Keď si chceš zlámať jazyk, len choď do Poľska." Raz darmo, chyby niet — divák len nepochopí, prečo by si niekto mal na slove *Brezová* zlámať jazyk. Ani už nehovorme o tom, že titulkár stratil závažné štýlové prifarbenie v skomolenine *Polakei,* zatiaľ čo gramaticky správne by bolo *Polen.* Podobnú emóciu vyvolá aj mnou navrhovaný tvar *do Poľskej,* hoci presne vzaté tu nejde už o skomoleninu, ale o zastaralý tvar.

Keď si k týmto hrubým nepochopeniam smyslu primyslíme celkovú vyjadrovaciu nemohúcnosť, úplnú ľahostajnosť oproti slovesným vidom a početné chyby iných kategórií, ku ktorým prídeme inde, nebude prehnané tvrdiť, že titulkovanie tento film ak nie zabilo, teda celkom iste prizabilo. Divák sa môže zväčša len oprieť o obraz, ale titulky ho iba zavádzajú.

Chyby tejto kategórie sa vyskytujú aj v druhej premiére Týždňa poľského filmu, v slovensky titulkovanej kópii *Varšavskej premiéry.*

Skupina pokrokove smýšľajúcich kultúrnych pracovníkov uvažuje o tom, ako si vynútiť uvedenie Halky. *Vynútiť!* Pretože vplyvné kruhy už deväť rokov tomu bránia. „Musimy Halkę przeforsować" (Musíme si uvedenie Halky vynútiť) — hovorí jeden. Podtitulok znie: „Musíme Halku uviesť." Ako by oni rozhodovali v divadle a mohli si uviesť, čo sa im páči.

Hovorí sa neskoršie zas o tom istom: ako si vynútiť uvedenie Halky. Jeden hovorí: „Abramowicza krzykiem nie weźmiesz." (U Abramowicza s krikom ďaleko neprídeš; na Abramowicza si s krikom neprídeš; u Abramowicza ti krik nepomôže; Abramowiczom tvoj krik nehne.) Originál je živo hovorový a dynamický, pohybuje sa v sférach zápasu. Avšak podtitulok znie: „Abramoviča si krikom nezískaš." Ako keby tu šlo o nejaké získavanie, podlizovanie, sladké reči. Naopak, ide tu o zápas, boj, a v boji nemožno nikoho „získať". Tu vidíme, ako nepochopenie štylistického zafarbenia výrazu vedie k hrubému skresleniu charakteru výroku a tým v dôsledkoch aj charakteru osoby, ktorá ho vyslovila, poprípade charakteru deja, na ktorý sa výrok vzťahuje.

Okrem toho ideová závažnosť *Varšavskej premiéry* trpí tým, že nie sú preložené piesne, ktorých text tu patrí, podobne ako v *Hudbe života,* k väzivu filmu a nedá sa z neho bez oslabenia celku vyňať. Ako vidíme, ide v obidvoch filmoch napospol o hrubé, neodpustiteľné chyby. V správnej perspektíve ich uvidíme len vtedy, ak budeme mať na pamäti aj to, že slovenský titulkár musel, ako tvrdí, spracovať obidva tieto filmy za pol týždňa, čo síce chyby neospravedlňuje, ale robí ich pochopiteľnejšími. Vina je teda predovšetkým na Čs. štátnom filme, že kópie, titulkované v takom chvate, nedal po festivaloch nanovo na jazykovú úpravu. Aj keď sa ku konkrétnym podmienkam jazykovej úpravy jednotlivých ďalších filmov už nevraciam, lebo ich nepoznám, treba mať na pamäti, že mohli prípadne byť rovnako nepriaznivé.

Pri umeleckom diele je pochopiteľne dôležitý názov. Veď vytvára v spotrebiteľovi dojem o ráze celého diela. Tu nám ide len o omyly, vyvolané nie mimoumeleckými úvahami, ale prosto nepochopením. Ako môže nesprávne pochopený názov vyvolať celkom falošnú predstavu, vidíme na filme *Katarína sa vydáva.*

Tento názov zreteľne vyvoláva dojem pikantnej a bezduchej predvojnovej komédie, nejakých *„Vdaviek Nanynky Kulichovie"*. V skutočnosti ide o seriózny film, ktorý sa správne mal volať *Manželstvo Kataríny Kissovej* (Kiss Katalin házassága). O vydaj tu vôbec nejde, dramatický konflikt je v manželstve, nie vo vydaji. Podobne je výsledkom nepochopenia názov *Daj nám tento deň*, čo je iba otrocký preklad originálu (Give us this Day). Avšak „Give us this Day" je veta z Otčenáša, jej preklad znie „daj nám dnes" (chlieb náš každodenný), a to prekladateľ pochopiteľne musí vedieť. Či sa mu to už bude zdať vhodné, alebo či bude hľadať niečo výstižnejšieho, prvou požiadavkou je, aby smysel originálu správne pochopil, inak je nemožné vytvoriť, hoci aj celkom voľne, zodpovedajúci názov.

Že takéto zjavy nepatria minulosti, dokazuje najnovšie zmätok okolo názvu talianskeho filmu *Zlodeji bicyklov* (Ladri di biciclette), ktorý sa uvádza raz ako „Zlodeji bicyklov", raz ako „Zlodej bicyklov". Pritom od tejto nepatrnej odchýlky neobyčajne veľa záleží. Zlodej bicyklov — tak možno označiť len osobu, ktorá sa špecializovala na krádeže bicyklov. O Riccim to nik nemôže povedať, veď to nie je zlodej, ale človek, ktorý sa zo zúfalstva dopustil krádeže. Prečo je teda v správnom názve filmu napriek tomu množné číslo „bicyklov"? Pretože umelec vidí vec širšie. V scénach prehliadky zlodejovho bytu ukazuje, že aj zlodej, ktorý ukradol Riccimu bicykel, hoci dospel už k vyššiemu stupňu „špecializácie" (ako vidíme, má v krádežiach spoločníkov), je práve taký zlodej z núdze ako Ricci. Chudobné obydlie dokazuje, že zlodejské remeslo tu nemá zlaté dno a že tento zlodej by sa asi tiež oveľa radšej živil poctivou prácou než krádežami.

Toto je predošlé ohnivo reťaze. Po ňom nasleduje prípad „zlodeja" Ricciho. A ani tu sa reťaz nemusela zastaviť. V záverečných scénach vidíme ďalšieho potencionálneho kandidáta na krádež bicykla. Aj ten, ktorého Ricci chcel okradnúť, je otcom rodiny, práve tak ako Ricci. A nech sa Riccimu krádež podarí, na druhý deň bude pravdepodobne blúdiť ulicami ďalšia obeť, podstupujúc rovnakú kalváriu, ako podstúpil Ricci, a možno dospeje k rovnakému riešeniu ako Ricci.

Práve v tejto šírke zovšeobecnenia, vo videní spoločenských príčin Ricciho krádeže je veľkosť tohto filmu. To vystihuje taliansky názov, to vystihuje aj jeho správny preklad. Naopak zas nesprávny, plakátmi široko publikovaný preklad názvu spoločenské príčiny aj dôležitý moment zovšeobecnenia zatemňuje a skresľuje: Obsahom názvu *Zlodeji bicyklov* je tragický osud vykorisťovaných v kapitalistickej spoločnosti, názov *Zlodej bicyklov* vzbudzuje príchuť kriminálneho prípadu.

Vážnou požiadavkou je zachovať charakter reči originálu, nestierať prípadný humor, dbať na národný ráz. V podtitulkoch filmu *Štedré leto*, ako ostatne v mnohých iných, badáme vážne narušenia tohto pravidla. Prostredie je tu výrazne ukrajinské, dialog bodrý a vtipný. Aj tu treba zachovávať národný ráz hneď v menách. Už neraz sa povedalo, že nemožno z Jacka robiť Kuba a z Johna Jána. To sa v takých do očí bijúcich prípadoch aj všeobecne rešpektuje. Ale treba si uvedomiť, že táto poučka sa vzťahuje nielen na výrazne sa odchyľujúce mená, ale na všetky. Ukrajinec *Petro* musí ostať *Petro*, neslobodno ho pomenovať naším *Peter*, lebo do istej miery prestáva hneď byť Ukrajincom.

Stoj čo stoj treba zachovať humor dialogu. Keď Tesľuk povie na svojho krvopotne kúpeného býka, že je „zdravý ako býk", je to samozrejme smiešne, a niet najmenšej príčiny prekladať, že je „zdravý ako repa". Preložiť výrok

Petra Seredu: „Budet uchod, budet i dochod" približne „Aká bude práca, taký bude aj príjem", to nie je preklad, ale opis smyslu. Jedna z možností prekladu sa predsa priam natíska a vyhovuje dokonca aj veľmi dôležitej požiadavke stručnosti, a to „Aká práca, taká pláca", hoci ani to nevystihuje všetko, čo bolo v origináli, ak prihliadneme nielen k slovám, ale k súvislosti, v akej boly povedané. V takých prípadoch si však prekladateľ musí niekedy dlho hlavu lámať, kým nájde výrazné, výstižné a na sto percent priliehavé riešenie; práve tu neslobodno ľutovať námahy a ísť cestou najmenšieho odporu. Veď prekladanie je umenie, nie remeslo, to musí každý prekladateľ, teda aj titulkár, mať stále na mysli ako motto svojej práce. Nestačí približné pretlmočenie. Treba, aby preklad bol práve taký presný, čistý, výstižný, úsporný a bohato a správne odtienený, ako bol originál. Len taký preklad, len také podtitulky zasluhujú, aby sme ich nazvali umením. Aby sa však dalo takto pracovať, treba na to vytvoriť podmienky.

V česky dubbovanej kópii filmu *Ďaleko od Moskvy* sa na jednom mieste hovorí o tom, že „išli na výlet". Nijako som nemohol pochopiť, čo vlastne tie slová chcú znamenať, veď som hneď potom videl ľudí v usilovnej práci. Pochopil som až pri druhej návšteve filmu, keď som sa dostal na pôvodnú verziu. Išlo nie o výlet, ale o *voskresnik*. Voskresenie je po rusky nedeľa. Nuž a čo sa robieva v nedeľu? Chodí sa na výlet. Tak zrejme uvažoval prekladateľ. Slovník by ho bol poučil, že *voskresnik* nie je výlet, ale „dobrovoľná neplatená práca, ktorá sa vykonáva mimo pracovného času, hlavne v nedeľu", čiže to sviatočné „na výlet" bolo veľmi nevýletné a malo znieť „na brigádu".

Ruské slovo *mysľ* znamená síce zväčša myšlienka, ale autor komentára k žurnálu Veda a technika, r. 1951, č. 7, stať Sústruh Petra Veľkého, by pri troche rozmýšľania bol musel pochopiť, že sústruh nemôže byť plodom „zrelej technickej myšlienky", čo vôbec nedáva smysel, ale že bol plodom „zrelého technického myslenia". *Myslenie* je totiž ďalší význam ruského *mysľ*.

Veľmi mnohí prekladatelia, a nielen prekladatelia, ale aj pôvodní autori a rečníci si s húževnatou úpornosťou namýšľajú, že ruské *peredovoj* značí *pokrokový*, miešajúc tým pojmy celkom nepríbuzných kategórií. Ostatne hýri tým do absurdnosti aj denná tlač — viď napr. článok „Priemyslové metódy pri stavbe obytných domov v SSSR" v Pravde zo 14. dec. 1951. Slovo *peredovoj* je triedne ľahostajné a značí *vyspelý, pokročilý, popredný*, niekedy dokonca *najlepší* (napr. peredovoj opyt stachanovcev — najlepšie skúsenosti stachanovcov) a pod., ale nie *pokrokový*. K akým nesmyslom sa v krajných prípadoch môže dospieť, keď *peredovoj* prekladáme ako *pokrokový*, ilustrujem na citáte z Dejín VKS(b).

Niet nič čudného alebo nelogického na vete, ktorú nachádzame v jednom zo základných diel marxizmu-leninizmu: „Značenie stachanovskogo dviženija sostoit v tom, čto ono... perekryvajet... proizvoditeľnosť truda peredovych kapitalističeskych stran..." (Istorija VKP(b), str. 324 ruského vydania z r. 1950). Oficiálny preklad znie: „Význam stachanovského hnutia spočíva v tom, že... (toto hnutie) predstihuje... produktivitu práce pokročilých kapitalistických krajín..." [Dejiny VKS(b), str. 322 III. vyd. Pravdy z r. 1949].

Ani na preklade niet nič nápadného — mohlo by sa nanajvýš uvažovať, či by miesto *pokročilých* nebolo ešte výstižnejšie preložiť ako *vyspelých*. O tom by sa dalo diskutovať, ale ani jeden z obidvoch prekladov nebude chybný. Pre-

ložme však *peredovych* podľa niektorých našich prekladateľov — a dozvieme sa novinku, že v roku 1935, na ktorý sa citovaný Stalinov výrok vzťahuje, jestvovaly nielen reakčné, ale aj pokrokové kapitalistické krajiny. Aj reportážna agitka Bratislavského dokumentárneho filmu z r. 1951, ktorej dlhý názov sa začína *Za vyššie výnosy* ... hovorí o *pokrokovej* agrotechnike, hoci technika, agrotechnika, priemysel atď. môžu byť len *vyspelé* alebo *zaostalé*, ale nikdy nie *pokrokové* alebo *reakčné*.

Ďalšou veľkou kategóriou chýb sú prosté vecné a jazykové chyby, vznikajúce jednak z neznalosti jazyka originálu, jednak prepisovaním z podtitulkov v treťom jazyku (napr. organizačne uzákonená reťaz: originál — čeština — slovenčina) pri nedostatočnej znalosti niektorej z nich. Často sa tieto neznalosti kombinujú. Bohatý výber chýb tohto druhu nájdeme zasa v *Meste nepokorenom*. Hneď v úvodných titulkoch sa hovorí o *Poľskom rádiu*. Väčšina Čechov a Slovákov zaiste vie, že máme *Československý rozhlas*, a určite by bez váhania napísali alebo povedali: *Poľský rozhlas* — autor zmienených titulkov píše *Poľské rádio*. Veliteľa poľských jednotiek oslovuje vojak: „obywatelu generalu" (občan generál). Preložené je ako „súdruh generál". Pravda, dnes, r. 1951, platí v našej armáde aj v poľskej armáde oslovenie súdruh. Ale triedny charakter zahraničných jednotiek, vytvorených v SSSR v rokoch Veľkej vlasteneckej vojny, bol ešte nevyhranený, maly na ne vplyv emigrantské vlády, sídliace v Londýne. Je jasné, že vtedy v zahraničných jednotkách ešte nemohlo platiť oslovenie súdruh ako oficiálne. To ukazuje aj film, ale titulkára z takých „maličkostí" hlava nebolí, a ak si pripomenieme podmienky a termíny práce, ani bolieť nemôže. Aj keď vezmeme do úvahy, že *obywatel* je v poľštine v oslovení bežné, naproti tomu u nás *občan* znie ako oslovenie neobvyklo, vždy by ešte bolo správnejšie použiť oslovenie *pán*, ktoré sa užívalo v našich zahraničných jednotkách za okupácie aj v našej pravidelnej armáde ešte aj po roku 1948, než *súdruh*, ktoré v danej súvislosti vecne nijako neobstojí.

Veliteľ baterie a či oddielu ďakuje po vydarenom zásahu vysielačke Fialka a skupine, ktorá pomocou nej riadi paľbu z blízkosti cieľov: „Spasibo, rebjata! (Ďakujem, chlapci!" — lebo tu išlo o vojakov aj civilistov. Keby šlo o oslovenie týkajúce sa len vojakov, bolo by vhodné prekladať „Ďakujem, vojaci!") Preložené je ako: „Ďakujem, deti!" Každý, kto len trochu vie po rusky, musí vedieť, že *rebjata* sú nielen deti, ale v oslovení sú to *chlapci*, po česky aj *kluci*, vo vojenskom prostredí je to oficiálne oslovenie mužstva: *vojaci*, ba môžu sa tak osloviť v zriedkavých prípadoch aj dievčence, a vtedy by preklad bol *dievčatá*, v niektorých štylistických súvislostiach by tu český prekladateľ mohol použiť aj *holky*, *žáby* — rozhodne však nie *deti*.

Vo *Varšavskej premiére* je *wulgarny* preložené ako *sprostý*. To je len jedna z ukážok úskalí, ktoré číhajú pri prekladaní do slovenčiny prostredníctvom češtiny. To *sprostý* bolo totiž v češtine správne, ale v slovenčine toto slovo značí niečo celkom iného. Etymologické súvislosti, prečo by *ostrožnie (opatrne*, pomaly; pozor!) malo znamenať *kľudne*, je už ťažšie vystopovať; dosť na tom, tak je to preložené.

V slovenskej kópii filmu *V tôni tvojich mihalníc* — zas zmätok okolo názvu, lebo na plakátoch je tento titul, na filme však titul *V tôni tvojich riasnic* — vzniklo neznalosťou jazyka originálu hrubé skreslenie kontextu. Mužská a ženská hviezda parodovaného filmu sa povadia a ženská odsekne svojmu partnerovi na

jeho štipľavú poznámku o starej škatuli: „Das zahle ich dir heim." (To ti vrátim, odplatím, nedarujem, neostanem dlžná.) Neznalosťou zloženého slovesa *heimzahlen* (odplatiť) vznikol takýto „preklad": „Doma ti dám." Touto chybou vzniká v divákovi dojem, že obe „hviezdy" sú buď manželia alebo žijú v konkubináte, hoci ani jedno z toho nezodpovedá skutočnosti a ženská hviezda je milenkou šéfa firmy.

V tom istom filme je slovo *Auftrag* preložené ako *rozkaz,* hoci ide jasne o *objednávku,* a známa anglická zdrobnenina *Johnny* sa prepisuje ako *Jonny.*

Vo filme *Večer v cirkuse* sa hovorí v ruskom texte o *volčku* (nom. *volčok* — čes. *vlk, brčadlo).* Český prekladateľ to pretlmočil ako *vlček,* a aby nebolo pochybností, že ide o reáliu, dal slovo aj do uvodzoviek. Avšak nemal zabudnúť na dve veci: že ruské *volčok* je po česky *vlk, brčadlo* — nie *vlček,* a hlavne na to, že ide o reáliu čínsku, nie ruskú, a teda ruské označenie ani nemusí byť záväzné. Naozaj nebolo pre nášho diváka výstižné. Keď videl toho záhadného „vlčka" na plátne, iste si uvedomil, že túto hračku aj u nás poznáme a volá sa *diabolo.*

Prekladať ruské *brigadir* (vedúci brigády) ako *brigádnik* je jedna z hrubých a často sa opakujúcich chýb vo filmových žurnáloch. Vyskytla sa aj v Novostiach dňa z júna 1951, v stati o plávajúcich žeriavoch.

Úplnú zmenu charakteru textu, vystupujúcich osôb alebo vzťahov medzi nimi môžu vyvolať prosté štýlové kazy, neschopnosť vystihnúť presne výrazový odtienok slova. Často zatemňujú divákovi smysel pasáže metodické prekladateľské chyby, ktoré vlastne tiež patria do kategórie štýlu.

V *Meste nepokorenom* je ku koncu scéna, v ktorej si nemeckí velitelia zpočiatku sebavedome pochvaľujú, ako sa zabezpečili proti sovietskej ofenzíve, a napokon ich neodôvodnené sebavedomie vyústi do odôvodnenej bezradnosti, ktorej slovným výrazom je zahromženie: „Verfluchte Schweinerei." To je ozaj silný výraz a emotívny účinok scény je daný rozpätím medzi mierou pôvodného sebavedomia a šťavnatosťou konečného zahromženia. Keď tento výrok oslabíme, ako sa to stalo v podtitulku, znížime pôvodné rozpätie a tým aj emotívny účinok scény.

Vykanie a tykanie je výrazom stupňa dôvernosti vzťahov. Ak preto nerešpektujeme pôvodné znenie, ako to urobil titulkár v *Meste nepokorenom,* bezdôvodne niektoré postavy zblížime, iné zas oddialime a výsledkom je, že postavy sa javia inakšie rozostavené, než ako ich rozostavil autor. To je iste hrubá chyba.

Prekladateľovi musí byť zákonom, že ten istý pojem, vyjadrený rovnakým slovom v rovnakej súvislosti, treba prekladať jednak adekvátne, ale pritom vždy škrupulózne jedným a tým istým slovom, inak divákovi zatemníme obdobnosť alebo priamu súvislosť prípadov. Tak vo filme *Varšavská premiéra* sa viac ráz vyskytuje slovo *zastrzeżenia* (výhrady); súvislosť je vždy rovnaká — výhrady reakcionárov proti pokrokovosti Halky. Keď prekladateľ to isté slovo v tom istom vzťahu, *zastrzeżenia,* preloží raz ako *námietky,* raz ako *pochybnosti,* dopúšťa sa jednak v prvom prípade nepresnosti, v druhom vyslovenej chyby, ale ešte závažnejšia je tu štylisticko-metodická chyba: divákovi unikne štrukturálna zákonitosť, ktorá v pôvodine bola, ale pri preklade sa stratila.

Keď titulkár v *Modrých mečoch* (česká kópia) preloží *Pfaffe* (kněžour) ako *farář,* vecne v tom niet vážneho rozdielu. Ale unikne hanlivý odtienok, ktorý je tu mimoriadne dôležitý. Veď táto voľba slova charakterizuje hovoriacu osobu ako človeka, ktorý má kňazov, ako sa povie, „v žalúdku". Vecne správ-

nym, ale štylisticky hrubo chybným prekladom sa stalo, že divák o túto charakteristiku celkom prišiel, hoci ju, ako vidno, bolo veľmi ľahko zachovať.

Keď sa v tom istom filme preloží *blenden* ako *oslniť*, zase by sa mohlo zdať, keď nepoznáme súvislosť, že je to vecne správne. Ale vo filme máme vetu asi tohto smyslu: „Damit wirst du mich nicht blenden." (Tým ma nezaslepíš, nemôžeš zaslepiť, na to ma nenachytáš.) V takej súvislosti je voľba prekladu očividne hrubo chybná.

Aj vo filme *Veľký koncert* sú elementárne jazykové chyby. *Postanovščik* je vo filme hlavný tvorca diela, to, čo sa u nás volá režisérom. *Režissjor* zodpovedá v našej terminologii *druhému režisérovi*, resp. *asistentovi režie*. Tým, že sa titulkár nevyznal v takých základných pojmoch, sa stalo, že režisérke filmu *Veľký koncert* Viere Strojevovej v slovenskej kópii prisúdil autorstvo *výpravy* filmu, teda druhoradejšiu funkciu a *režisérom* filmu sa stal asistent režie Filippov.

Keď v tom istom filme hovorí chán Končak Igorovi: „Ty smel..." a hneď nato podotkne: „Ja i sam takov", všetko je veľmi pochopiteľné. Keď je však „Ty smel..." (si *smelý)* preložené ako „Máš rád *veselosť*", divák v celej pasáži stratí orientáciu, pretože to *smelý* je ideovým kľúčom k celému výjavu.

Podobne je ruské *si mažor* „preložené" ako *h mažor*, hoci Slovák nemá poňatia, čo to znamená (ide o hudobný termín *h dur)*.

Štylistické a jazykové chyby vznikajú predovšetkým vinou neznalosti jazyka. Ľudia bez dôkladnej znalosti jazyka sa najmä pri zvukovej a kmeňovej shode slov v príbuzných jazykoch často dajú zviesť a zvolia chybný výraz. Čeština má napr. pre *sber* úrody výstižné slovo *sklizeň, sklízeti,* ktoré iné slovanské jazyky nemajú. České *sklízeti, sklizeň* by sa do ruštiny preložilo ako *sobirať, sbor, žatva.* Ale prekladať tieto ruské slová do češtiny ako *sbírati* alebo *sběr* len na základe zvukovej príbuznosti, to ukazuje na elementárnu neznalosť češtiny. A predsa k tomu dochádza, ako napr. v Novostiach dňa z októbra 1951, kde sa na plantážach Uzbekistanu *sbírá* bavlna, alebo v žurnále Veda a technika z r. 1950, č. 17, stať Zelené laboratóriá, kde sa *sbierajú* jahody (pričom nejde o lesné plody, ktoré sa naozaj sbierajú, ale o *„sklizeň"* záhradných jahôd, pestovaných vo veľkom). V tej istej stati sa v komentári vyskytuje priam neuveriteľná perlička: ruské mená *Efimov* a *Enikejev* prepísal prekladateľ tak, ako tu uvádzam, a dobromyseľný komentátor text tak aj prečítal: *E*fimov a *E*nikejev. Nikomu zrejme neprišlo na um, že ruské *e* sa na začiatku slova číta ako *je* a že teda správne maly mená znieť *Jefimov* a *Jenikejev.*

Jedným z dôvodov, prečo budovatelia naftovodu vo filme *Ďaleko od Moskvy* preložili stavbu na druhý breh Adunu, bolo, že pôvodná trasa viedla cez niekoľko *sopiek,* ako hlása dubbovaná aj titulkovaná kópia filmu (a mimochodom aj preklad románu). Užaslý divák si môže živo predstaviť, aké hrozné nebezpečenstvá v podobe žeravej lávy a výbuchov tam čihaly na hrdinských budovateľov. Ale nech sa divák upokojí. Nebezpečenstiev tam bolo síce dosť, ale sopky medzi nimi neboly. Ruské *sopka* totiž v ojedinelých prípadoch síce značí aj sopka, živá alebo vyhasnutá, ale jeho bežný význam, o ktorý v danej súvislosti aj išlo, je oveľa nevinnejší: sopkou volajú na Sibíri hocaký kužeľovitý kopec s holým temenom.

Veľmi sa dal ovplyvňovať vonkajšou tvarovou príbuznosťou slov prekladateľ komentára k filmu *Sovietsky Azerbajdžan.* Je pochopiteľné, že výstavba socia-

lizmu u nás si zákonite vynucuje preberať z ruštiny veľa termínov, charakteristických pre problémy socialistického zriadenia a výstavby, ako napr. slová *previerka, úderník, chozrasčot* a pod. Tu však ide o slová, ktoré sme prevzali spolu s pojmami, dovtedy v našom živote nejestvujúcimi. Sem nepatria a nemôžu patriť otrocké rusizmy, ktorých otcom nebola nevyhnutnosť vyjadriť nový pojem, ale neznalosť vlastného jazyka. Prečo napr. ponechávať ruské *novaja technika* (nové stroje) ako *nová technika,* keď slovo technika dávno patrí do nášho jazykového arzenálu a jeho polysémantika sa u nás ani zďaleka nekryje s polysémantikou, ktorú má v ruštine? Prečo prepisovať ruské *pokoriť* (podrobiť si, premôcť) ako *pokoriť,* keď toto slovo má v ruštine inú náplň a sfarbenie ako v češtine a slovenčine? Prečo prepisovať *nepokornyj* (vzdorný, nepoddajný, tvrdošijný a pod.) ako *nepokorný?* To nie je obohacovanie jazyka, ale nevedomosť.

Terminologia je často spolutvorkyňou ovzdušia, jedným zo štylistických nástrojov. Dá sa nadužívať a zneužívať, ale to je problém pôvodnej tvorby. Prekladateľov postoj musí byť v základe jednoznačný: termín, ak má funkciu, bezpodmienečne prekladať termínom. Mnohí prekladatelia „prekladajú" však termíny voslep. Odstrašujúcim príkladom, ako sa s terminologiou zaobchádzať nemá, bol film *Dcéra námorníka* aj iné sovietske filmy z námorníckeho prostredia, kde sa prekladatelia šalamúnsky zriekli akýchkoľvek „zásahov" a tak verne zachovali originál, že ruské termíny prosto písmeno za písmenom prepísali. Ale to patrí minulosti... V *Meste nepokorenom* sa tiež vyskytujú termíny, a to vojenské. Napr. ruské *pricel* (zámer). Titulkár to „preložil" ako *cieľ,* čo je po prvé vecne nesprávne a po druhé svedčí o štylistickom nepochopení funkcie tohto termínu v danej súvislosti. Veď ani Rus, okrem delostrelca, nevie presne, čo je to delostrelecký pricel. Cíti len, že je to delostrelecký termín, že je to odborné atď.; to isté musí divák vycítiť z podtitulku. Tomu preklad *cieľ,* pritom vecne chybný, vôbec nevyhovuje.

Keby delovod dal svojej poločate povel „Páľte!", vojaci by sa mu vysmiali, lebo povel znie len a len „Páľ!". Keď to prekladateľ ruského „ogoň" alebo poľského „ogień" nevie, je jeho povinnosťou si to zistiť, nie si niečo vymyslieť.

Každý pyrotechnik nám vysvetlí, že medzi *výbušninou* a *traskavinou* je veľký rozdiel. Prekladateľ musí byť vo všetkom trošku odborníkom, aspoň čo sa týka termínov. Keď však niečo nevie, a toho bude vždy dosť a dosť, musí preňho byť samozrejmou povinnosťou zistiť si to, nie šibrinkovať raz jedným, raz druhým výrazom.

Veľa chýb v slovenských podtitulkoch vzniká poslovenčovaním z češtiny, miesto aby sa prekladalo, ako sa patrí, z originálu. O tom, ako sa vo *Varšavskej premiére* z českého *sprostého* (hrubý) stal slovenský *sprostý,* som sa už zmienil. Nedá sa iným spôsobom vysvetliť ani *palič* v *Meste nepokorenom* (správne *podpaľač*) a veľa podobných chýb v podtitulkoch mnohých filmov. Naozaj ich nemožno všetky uvádzať, a ani to nie je potrebné, keď sme si povedali, že zásadu „prekladať" slovenské podtitulky z českých pojal Čs. štátny film do svojej organizačnej štruktúry. Ale vonkoncom už nemožno prejsť mlčky nad takou ukážkou umeleckej ľahostajnosti, akou je prípad slovenských podtitulkov v čínskom filme *Neviditeľný front.* Konkrétne vecné chyby tam pri neznalosti originálu a jeho reči ťažko zistiť. Diváka však musí zaraziť, aké sú dialogy bezvýrazné, hoci akcia je v mnohých pasážach napínavá. Vysvetlenie je v tom, že slovenské

podtitulky tohto filmu sú *z tretej ruky*. Keď čítame *razítko* namiesto *pečiatka*, vidíme, že podtitulky sú, podľa obvyklej praxe, prepísané z češtiny. Zarazí nás štylisticky nesprávne *stopári*, ktoré nás zavádza na Divoký západ alebo medzi skautov, namiesto správneho *stopovači*. A slovo *preveriť* v súvislosti, kde by navidomoči malo byť *preskúmať, overiť si*, vzbudí v nás temné podozrenie, že ani české titulky asi neboly robené z originálu, ale z r u š t i n y (preveriť); český titulkár sa zrejme dopustil chyby a slovenský ho v tom nasledoval. Koniec filmu zmení podozrenie v istotu. Jazykoví upravovatelia filmu totiž úvodné titulky preložili, ale koniec nechali, a tak nám skončenie filmu hlási nápis v a z b u k e (konec). Je možné, že v styku s Čínou sú ešte ťažkosti a že to má svoje dôvody, keď sme prevzali ruské kópie miesto pôvodných. Avšak také ťažkosti byť nemôžu, aby si Čs. štátny film nebol mohol obstarať pôvodnú dialogovú listinu. Česká orientalistika má svetovú úroveň a Orientálny ústav by sa o preklad iste bol ochotne postaral. Miesto toho predkladá Čs. štátny film českému divákovi druhý a slovenskému divákovi až tretí odvar dialogov. Možno sa potom čudovať, že zo slovenských podtitulkov sú vydestilované už všetky zvyšky emocionálnych odtienkov, že dialog je bez farby, chuti a zápachu?

Srozumiteľnosť a hlavne umelecký účinok filmu trpí ďalej prostou technickou nedbalosťou, že titulky nie sú na správnom mieste filmového pásu. Nehovorme už o tom, že sú na dlhom kuse filmu posunuté o dve-tri scény, ako sa kedysi stalo na začiatku filmu *Roky dozrievania*. Také chyby sa dnes už nevyskytujú. Ale v hocktorom filme nájdeme toto: Osoba čosi začne hovoriť a divák sa márne domýšľa, čo vlastne. Keď osoba už končí, ba niekedy keď už celkom dopovie, zjaví sa príslušný podtitulok, o ktorom divák zväčša síce zo súvislosti pochopí, že sa vzťahuje na slová, ktoré už boly povedané, ale jeho vnímavosť to vracia späť, rozbíja ju. Zmätok vzniká najmä vtedy, keď ide o úryvkovitý, rýchle sa striedajúci dialog. To si môžeme overiť napr. vo filme *Dedička*. V rozhovore Catheriny s otcom, keď Catherina prvý raz oznámila otcovi svoj úmysel vydať sa, divák má dojem, akoby dcérine slová patrily otcovi a naopak. Alebo zasa osoby na plátne mlčia a zrazu sa zjaví podtitulok, ktorý tlmočí slová, čo zaznejú s plátna až o chvíľu. Týmito nepravidelnosťami v rozmiestení podtitulkov sa veľmi narúša vnútorný rytmus diela. Príklady tohto masového zjavu možno nájsť asi v každom filme. Bohato sa vyskytuje napr. v *Podivnom manželstve*.

Je napodiv, koľko pozornosti sa v diskusiách o dubbovaní venovalo problému súhlasného pohybu úst na plátne a reči z reproduktoru, hoci ide o odchýlky pomerne nepatrné, ktoré preto ani netvoria hlavný umelecký nedostatok našich dubbovaných filmov. Zato cez hrubé odchýlky v rozmiestení podtitulkov, odchýlky, rozbíjajúce rytmus diela, sa doteraz mlčky prechádzalo, akoby boly niečím samozrejmým. Prečo, keď práve toto je veľmi ľahko vyriešiteľná bolesť, a možno ju vyriešiť bez podstatného zvýšenia množstva práce, len zvýšením starostlivosti? Zase môže byť len jedna odpoveď — nedoceňovanie dôležitosti podtitulkov ako významného spolunositeľa ideovej priebojnosti a spolutvorcu umeleckého účinku na diváka.

Nedostatky podtitulkov sa ďalej zvyšujú prosto gramatickými chybami, zámenami rodov (*on* na *ona* alebo opačne), tlačovými chybami a pod. Svedčí to napospol o nepozornosti a o tom, že sa pred prenesením na film nerobí dosť starostlivá korektúra podtitulkov, pri ktorej by sa také chyby ľahko poodstra-

ňovaly. Napr. vo filme *Mesto nepokorené* nájdeme namiesto správneho *ostanú* nesprávne *ostaneme*, namiesto *vyskočili vyskočil*. Nájdeme tlačové chyby ako *poľskej armá* (armády), *rozdieliť* (rozdeliť). Podobne sa vo *Veľkom koncerte* stala z *Poltavy Oltava*. Keďže je to *Oltava* však napísané veľkým O, prezrádza ďalšiu závažnú okolnosť: nedostatočný kultúrny rozhľad titulkára, ktorý v dialogovej listine zrejme už našiel názov mesta chybne, ale nevedel si z kontextu doplniť to, čo by malo byť samozrejmé: že totiž ide o legendárnu bitku pri Poltave, ktorá sa stala témou geniálneho Puškinovho eposu.

Pri hutnosti a pomerne malom rozsahu dialogov sú takéto chyby trápne a nepriaznivo ovplyvňujú srozumiteľnosť. Tlačovými chybami dochádza niekedy aj k zmene smyslu. Napr. v dobre a výstižne titulkovanom filme *Obrana Caricynu* znie preklad pôvodného *soobražať nado* (treba... s rozvahou, treba rozvaha) v podtitulku ako *treba odvaha*, teda takmer protichodne. Pri celkovej kvalite podtitulkov možno predpokladať, že chyba sa nestala pri prekladaní, ale že vznikla ako tlačová chyba, ktorú pri korektúre prehliadli. Pravda, keď v komentári Týždňa vo filme, r. 1951, č. 50, počujeme slová „cvičenie Márie Gorochovskajej" (spr. Gorochovskej), to je už gramatické barbarstvo, podobne ako keď čítame na plátne diapozitív s úryvkom z G o t t w a l d o v e j reči o tom, že Stalin vystúpil s požiadavkou samourčenia pre Čechov prv než „český politici". Áno, „český", s ypsilonom. Riadna korektúra na všetkých úsekoch by podobným zjavom mohla a musela zabrániť; korektúra síce jestvuje, ale pracuje, ako vidíme, nespoľahlivo a treba ju radikálne skvalitniť.

*

Závery by maly byť jasné:

Treba si uvedomiť obrovský vplyv filmu a jemnú úmernú ideovú váhu každého slova. Pri pomerne malom rozsahu podtitulkov je možné zabezpečiť vecne bezchybnú a literárne zodpovedajúcu úroveň podtitulkov a komentárov. Veď to ani nevyžaduje náklady neúmerné dôležitosti veci. Stačí vyriešiť šesť úloh:

1. Vybudovať na Slovensku prekladateľsky aj technicky úplne samostatné oddelenie pre jazykovú úpravu inorečových filmov, pri ktorom by bolo aj samostatne pracujúce pododdelenie pre titulkovanie do maďarčiny. Ak by toto pododdelenie bolo hospodársky neúnosné, nadviazať v tomto odbore vzájomnú výmennú spoluprácu s Maďarským štátnym filmom, podľa vzoru spolupráce Magyar könyvtáru (jeden z odborov nakladateľstva Pravda) s maďarskými nakladateľstvami. To by umožnilo veľké vzájomné úspory.

2. Získať pre obe oddelenia káder kvalitných, zodpovedných a svedomitých *externých* spolupracovníkov a súbežne s tým prijať zásadu, že v personálne riešiteľných prípadoch sa titulky musia robiť z pôvodiny, nie z druhej a v nijakom prípade z tretej ruky. Poslovenčovanie podtitulkov z češtiny realizáciou prvého bodu zásadne likvidovať, ako aj odmietnuť obdobnú prax prekladania podtitulkov do maďarčiny z druhej alebo tretej ruky.

3. Zamestnať pri oboch oddeleniach jazykových odborníkov, ktorí by sami neprekladali, ale ktorých funkcia by bola obdobná funkcii redaktorov v nakladateľstvách: pracovať s titulkárom na konečnej redakcii textu a pozornou korektúrou vylúčiť tlačové chyby. A ešte jedno bezpodmienečne treba prehĺbiť,

na čo sa doteraz zrejme nekládla dostatočná váha: predvádzať titulkárovi a redaktorovi film pred začiatkom práce, a to aj viac ráz, čím sa zabezpečí, aby mu obaja porozumeli, vnikli doň a predišli aj prípadným medzerám v pretlmočení nápisov a textov priamo vo filme, textov, ktoré môžu mať aj kľúčový význam a nebývajú v podtitulkoch preložené, keď sa pracuje podľa menej dokonalej dialogovej listiny.

Po skončení práce s podtitulkami, keď obaja, titulkár aj redaktor, film už aj literárne dobre poznajú, predvádzať im ho znova, aby mohli vylúčiť posledné chyby, dobrúsiť štylistické zvláštnosti a pod. Úmerne so zvýšením kvalitatívnych nárokov primerane znížiť denné pracovné penzum.

4. Upraviť dlhodobý distribučný plán tak, aby sa v ňom vyhradilo dostatočné časové obdobie na takú dokonalú jazykovú úpravu, ako si vec vyžaduje. Šturmovčinu pripustiť v jazykovej úprave len v prípadoch, kde je naozaj nevyhnutná, teda pri festivaloch a podobných príležitostiach. Ale prijať aj tu zásadu, že filmy, jazykove upravené takýmto spôsobom, nesmú ísť v naponáhlej úprave do riadneho obehu a treba ich jazykove nanovo upravovať, ak si to stav podtitulkov žiada.

Dlhodobý edičný plán sa stal kľúčovým ohnivom pri riešení otázky kvality knižných prekladov. Musí sohrať obdobnú úlohu aj pri riešení otázky zásadného zlepšenia úrovne filmových podtitulkov.

5. Prenikavo zvýšiť starostlivosť o technickú úroveň podtitulkov, totiž postarať sa, aby boly bezpodmienečne na správnom mieste pásu (teda ukazovaly sa súčasne so začiatkom reči hovoriacej osoby), aby boly čitateľné a bez tlačových chýb.

6. Zabezpečiť, aby v š e t c i filmoví pracovníci, ktorí majú do činenia s jazykom filmov alebo podtitulkov, ovládli aspoň základy ruštiny a ruskej výslovnosti. Človek, ktorý napíše alebo prečíta „Gorochovskajej", nemá o ruštine alebo jej tvaroslovnom vzťahu k slovenčine ani potuchy, a do istej miery to platí aj o hercoch a režiséroch, ktorí pripustia pri dubbovaní také základné chyby vo výslovnosti ruských mien ako *Aljoša* (Ďaleko od Moskvy) alebo *Kolja* (Tajné poslanie). Ruština nie je pre nás predsa jedným z mnohých iných cudzích jazykov, ale zaujíma medzi nimi celkom osobitné miesto. To sa musí odraziť aj na stupni jej znalosti medzi filmovými pracovníkmi a potom pochopiteľne aj na výsledkoch ich práce.

*

Toto sa všetko vyriešiť a zorganizovať dá. Ale Čs. štátny film pristúpi k tejto úlohe s plnou zodpovednosťou len vtedy, ak v teórii aj v praxi prijme tézu, že podtitulky a preklady komentárov nie sú vecou remesla, a to ešte napochytre a v prípade slovenských podtitulkov neprípustným spôsobom vykonávaného remesla, a tiež že nie sú čímsi vedľajším, na čom ani tak veľmi nezáleží. Podtitulky sú vecou umenia, ktoré má ako každé umenie svoju techniku, ale nedá sa na túto techniku redukovať. Pričom titulkári, ako dokazujú príklady, zväčša ani túto techniku neovládajú alebo ju nemajú možnosť uplatniť, a s umeleckou stránkou práce je to ešte horšie.

Dlho sa muselo bojovať o uznanie takej samozrejmosti, že scenáre sú plnohodnotným literárnym dielom osobitného druhu. Dnes sa o to už nemusí bojo-

vať. Tak isto je víťazne vybojovaný boj o to, či je prekladateľstvo umeleckou alebo mechanickou činnosťou. Ale toto víťazstvo dospelo zatiaľ do fázy organizačných dôsledkov len v oblasti knižných prekladov. Tam treba bojovať už len proti tým prekladateľom a nakladateľským redakciám, ktoré týmto vysokým nárokom nezodpovedajú. Nastáva nutnosť vybojovať uznanie, že aj filmové podtitulky sú vecou umenia, ak z pôvodných dialogov nemá vyprchať spád, živé hovorové odtienky, charakteristika osôb. To sa totiž zatiaľ neuznáva, aspoň nie v praxi, ako som presvedčivo dokázal na príkladoch. Veď napospol vidíme, že sa mlčky akceptuje, akoby podtitulky vyhovovaly, len keď sú obsahove správne. Nie, to nestačí. Treba, aby titulkári obsiahli a vyjadrili prostriedkami jazyka aj maximum štylistických zvláštností originálu, aby pracovali na svojom diele ako umelci, s celou dušou, nie chladne a neúčastne „od kusa", pod bičom termínov alebo už z cudzieho prekladu.

Problém je zrelý na vyriešenie a radikálnu nápravu, preto sa nájdu aj sily, ktoré si nápravu vynútia. Postaví sa za to aj tá časť titulkárov, ktorí by možno radi dávať verejnosti hodnotnú prácu, ale hatia ich v tom prípadné organizačné prekážky a nevhodné podmienky práce; a kultúrni pracovníci iste už tiež nedajú veci ďalej spať. Filmové podtitulky budú umením!

Zo školskej gramatiky

Eugen Jóna

Častice ako osobitný slovný druh.

Na našich školách venuje sa pozornosť popri vetnom rozbore i tzv. slovnému rozboru. Pri slovnom rozbore určuje sa príslušnosť slov vo vete k jednotlivým slovným druhom čiže čiastkam reči. Vetný rozbor má už dosť prepracovanú metodiku. Má ustálené otázky, ktorými sa zisťujú vetné členy. Vzťahy slov vo vete sa znázorňujú rozličnými schémami a obrazcami. Chyby sa tu robia v tom, že vetný rozbor sa často koná mechanicky, formalisticky v najhoršom smysle slova. — Slovný rozbor, hoci s vetným rozborom tesne súvisí, nemá takéto metodické pomôcky. Pri slovnom rozbore opierame sa o definície slovných druhov, ktoré sa tvoria s hľadiska sémantického, morfologického i syntaktického. Pri určovaní príslušnosti slova k jednotlivým slovným druhom rozhoduje vecný (lexikálny) význam slova, jeho tvar a jeho úloha vo vete. Je zrejmé, že slovný rozbor má zásadný význam nielen v jazykovej výchove samej, ale i vo všeobecnom vzdelávaní: učí žiaka zaraďovať predmety a javy skutočnosti do rozličných kategórií, učí žiaka poznávať svet a myslieť.

Definície slovných druhov prispôsobujú sa chápavosti žiakov podľa stupňa školy. Základnou metodickou požiadavkou je tu, aby i jednoduché určenia na nižšom stupni i prehĺbenejšie definície na vyššom stupni škôl boly nielen srozumiteľné, ale i výstižné. Pre lingvistov ostáva úloha dať učiteľom všetkých škôl úplnú, látku vyčerpávajúcu, pritom nie príliš zložitú, ale prehľadnú a jasnú

klasifikáciu slovných druhov a ich dokonalé definovanie.

Ako vieme, v gramatikách európskych jazykov už od čias antických ustálilo sa tradične deväť *čiastok reči* (partes orationis), ktoré majú svoje latinské pomenovania a u nás i slovenské kalky: podstatné meno — substantívum, prídavné meno — adjektívum, zámeno — pronomen, číslovka — numerale, sloveso — verbum, príslovka — adverbium, predložka — praepositio, spojka — coniunctio a citoslovce — interiectio. Na toto rozdelenie celej slovnej zásoby jazyka pôsobily *logické kategórie,* najvyššie triedy, do ktorých sa delia predmety a javy sveta (od čias Aristotelových v logike sa uvádzajú kategórie v počte okolo 10). Pritom, pravda, v rozličných jazykoch i v tom istom jazyku v rôznych obdobiach mení sa počet čiastok reči alebo sa za osobitné čiastky reči pokladajú raz jedny, raz druhé triedy slov. Napr. v niektorých jazykoch, ako je francúzština, za osobitný slovný druh pokladá sa člen (určitý a neurčitý) alebo u nás Štúr[1] po Dobrovskom[2] a Hankovi[3] pokladal za samostatný slovný druh participiá (menoslová) ap. Delenie slov na deväť čiastok reči ustálilo sa u nás od prvej Hattalovej gramatiky.[4]

Tradičné triedenie vo vedeckých prácach sa dosť kritizovalo. Niektorí západní lingvisti, ako napr. *Vendryes,*[5] slovným druhom neprikladajú veľkú váhu. V Sovietskom zväze nadväzovalo sa na práce klasikov ruskej jazykovedy (Potebňa, Šachmatov a i.) a vypracovalo sa nové triedenie slov. Po L. V. Ščerbovi[6] k rozvoju náuky o čiastkach reči prispel predovšetkým stúpenec N. J. Marra I. I. Meščaninov[7] a súčasný vedúci sovietsky jazykovedec V. V. Vinogradov.[8] V týchto prácach sa zistilo, že v jazyku niektoré slovné druhy sa rozpadávajú (v ruštine napr. zámená) a na druhej strane vyvíjajú sa nové druhy.[9] U nás výsledky sovietskej jazykovedy úspešne rozvíja prof. A. Isačenko so svojimi žiakmi. V tomto odbore pracuje u nás i prof. E. Pauliny.[10] Pretože nechceme, aby sa naša školská gramatika omeškávala za výsledkami jazykovednej práce,

---

[1] *Nauka reči slovenskej.* Vistavená od Ludevíta Štúra. Nákladom Tatrína číslo 1. V Prešporku 1846. Str. 111 n.

Štúr rozoznával: *mená* („samostatnje, prídavnje a počtovje slová, *všemená* (= zámená), *slovesá, menoslová* (= participiá), *príslovky, predložky, spojky;* osobitne uvádza „víkrikníki" (citoslovcia).

[2] Josef Dobrovský, *Ausführliches Lehrgebäude der böhmischen Sprache* ... Praha 1809, str. 30 n., 2. v. 1819, str. 26 n. Spisy Jozefa Dobrovského IX, Praha 1940: M. Weingart, *Dobrovského Institutiones II,* Bratislava 1925, str. 135 n.

[3] *Gramatika čili mluvnice českého jazyka podlé Dobrovského.* Dílem skrácená, dílem rozmnožená od Václava Hanky .. V Praze 1831, str. 1 n.

[4] *Grammatica linguae slovenicae.* B. Štiavnica 1850.

[5] J. Vendryes, *Le Langage.* Introduction linguistique à l'historie. Paríž, 1921, str. 136 n.

[6] L. V. Ščerba, *O častiach reči v russkom jazyke.* 1924 a 1927. Po r. 1945 vyšlo v litografovanom vyd. v Prahe.

[7] I. I. Meščaninov, *Členy predloženija i časti reči.* Moskva 1945.

[8] V. V. Vinogradov, *Russkij jazyk.* Moskva 1947.

[9] A. Isačenko vo svojich univerzitných prednáškach. Porov. Ľ. Ďurovič, *K otázke neohybných čiastok reči v slovenčine* — Jazykovedný sborník IV, 1950, str. 113—140.

[10] E. Pauliny, *Systém slovenského jazyka II.* (univ. prednášky).

robia sa pokusy uviesť do školskej gramatiky ako osobitný slovný druh tzv. *častice* (partikuly) a novým spôsobom chápať alebo i deliť príslovky.

Termín *častice* nebol celkom neznámy v doterajšej slovenskej a českej gramatickej literatúre, lenže sa chápal širšie. Všetky tzv. neohybné čiastky reči, t. j. príslovky, predložky, spojky a citoslovcia, maly spoločný názov latinský *particulae*, slovenský *častice* (u Štúra *čiastočky*). Takto sa u nás chápaly častice i v príručkách všeobecnej jazykovedy,[11] takto sa spomínajú aj v poslednej slovenskej gramatike.[12]

Nová skupina slov sa vydeľuje predovšetkým proti doterajším spojkám a príslovkám. Spojky sa definujú obyčajne ako neohybné slová, ktoré spájajú jednotlivé vetné členy alebo vety. No slová ako napr. *nech, či* ap., uvádzané medzi spojkami, nespájajú slová vo vete ani vety, len vetám dodávajú rozličné významové odtienky. Podobné sú i záporové a prisviedčacie častice (*áno, nie* ap.), ktoré sa priliepaly neorganicky k príslovkám. K príslovkám radily sa bez bližšieho vysvetlenia i také slová, ktoré nevyjadrovaly vonkajšie okolnosti deja, ako miesto, čas... ani stupeň vlastnosti alebo mieru vecí.[13]

Ako príklad si uvedieme tvary *slobodne* a *slobodno*. Tvar *slobodne* je pravidelne utvorená príslovka od príd. mena *slobodný* (ako je i *pekne, pokojne, verejne, zlostne* atď.). Vo vete ako príslovkové určenie tvorí príslovka *slobodne* so slovesom determinatívnu syntagmu. — Naproti tomu tvar *slobodno* alebo *voľno* používa sa ako samostatná veta, keď chceme vyzvať niekoho, kto zaklopal na dvere, aby vstúpil. Slová *slobodne, voľne* sa líšia od slov *slobodno, voľno* i tvarom. V iných prípadoch niet tvarového rozlíšenia, hoci funkčné rozdiely sú.[14] Keď sa medzi znakmi adverbií zdôrazní ten fakt, že vlastné adverbiá nebývajú samy ako prísudky, vysvitne pre slová, ako je *voľno, slobodno* a i., potreba osobitného slovného druhu. Takéto slová nazývajú prof. A. Isačenko a Ľ. Ďurovič vo svojich prácach predikatívy (po rusky sa volajú *kategorija sostojanija*).

Je ešte jedna skupina slov, ktoré sa vedeckým rozborom jazyka vydieľajú. Sú to tzv. modálne slová; vyjadrujú vzťah hovoriaceho k výpovedi, ale samy nie sú členmi vety, napr. *reku, vraj, teda, azda, ozaj... pravda, hádam* ap.

Takto sa teda zistilo, že naše doterajšie delenie slov na čiastky reči nedostačuje. No zavádzať do škôl II. a III. stupňa všetky tri nové druhy *(predikatívy, modálne slová* a *častice)* nebolo by únosné. Školským pracovníkom a lingvistom treba sa tu dohodnúť na riešení, ktoré by bolo pre obe strany prijateľné.

V každom prípade je však potrebné uviesť do našich škôl ako osobitný slovný druh *častice*, ako je to už dávnejšie na sovietskych stredných školách.

---

[11] Porov. J. Baudiš, *Řeč*, Bratislava 1926; Fr. Oberpfalcer, *Jazykozpyt*, Praha 1932 (na príslušných miestach).

[12] Belo Letz, Gramatika slovenského jazyka, Bratislava 1950.

[13] Takto sa definujú príslovky v novších gramatických príručkách. Porov. naostatok B. Havránek — A. Jedlička, *Česká mluvnice*. Základní jazyková příručka, Praha 1951; podobne v stredoškolských učebniciach, ktoré vyšly za redakcie B. Havránka, u nás v stredoškolskej učebnici J. Mihála.

[14] Porov. článok Ľ. Ďuroviča, *Dobre*. SR XVI, 1950/1951, str. 293 n.

Partia o časticiach na III. stupni škôl by sa podávala asi takto (na nižších stupňoch by sa náležitým spôsobom zjednodušila).

Častice sú neohybné slová, ktoré dodávajú vete alebo slovám vo vete rozličné významové odtienky. Rozdeľujú sa na častice a) *samostatné* a b) *nesamostatné.*

Samostatné častice používajú sa v rozličných druhoch viet, ktoré obyčajne uvádzajú, ale samy nie sú vetnými členmi.

Rozdeľujú sa na:

a) *opytovacie* (interogatívne): *či, čože,* napr.: *Či* nevieš, že máš ísť do práce? *Čože* sa tu rozkrikujete?;

b) *želacie* (dezideratívne): *bár, bárs, kiež, kiežby, keby, (aby), bodaj, bohdaj: Kiež* príde! *Keby (bodaj, bohdaj)* som sa radšej nikdy nebol s ním stretol! Bodaj by vás, vy mládenci, čerti vzali!;

c) *rozkazovacie* (imperatívne): *nech, nechže: Nech* si dá pred nimi pozor!;

d) *vydeľujúce, obmedzujúce: alebo, aspoň, práve, priam, len, iba, temer, ešte, najmä* ... A keď už raz zastane, nebude piť *len* vodu z okova (Hečko). *Aspoň* si trochu zaspievame ...

K samostatným časticiam patria ešte dve osobitné skupiny slov:

e) *spôsobové častice* (modálne slová): *reku, vraj, azda, hádam, pravda;*

f) *prisviedčacie a záporové častice: áno, hej, (ba), nie, aba* ...[15]

Nesamostatné častice sa používajú na tvorenie rozličných tvarov a nových slov, napr. *by* (v podmieň. spôsobe), *-si, -koľvek* (v neurč. zámenách a príslovkách), *voľa-, da-, nie-, ni-, hoci-* (v neurčitých zámenách a príslovkách, v rozličných tvaroch slovesných i neslovesných na zdôraznenie) a i.

K príslovkám sa pričleňujú slová, ktoré bývajú v úlohe neslovesných prísudkov alebo viet, preto sa volajú *prísudkové* alebo *vetné príslovky* (predikatívy), napr. *ľúto, možno, otupno, slobodno, treba; je tma, zima* a i.

Stranník, či straník?

Richard Schnek

Na označenie člena strany vyskytujú sa v literatúre i v dennej tlači dve podoby odvodeniny zo základného slova *strana: stranník* (s dvoma *n*) a *straník* (s jedným *n*). Slovník Pravidiel slovenského pravopisu (posledné vyd. z r. 1949) uvádza toto heslo s dvoma *n: stranník.*

V excerpovaných dokladoch z literatúry, shromaždených v Ústave slovenského jazyka SAVU, vyskytujú sa obidva varianty. Domnievame sa, že jednotlivci používajú každý z týchto variantov náhodne, bez teoretického odôvodnenia.

Iste však nie je bez príčiny, že sa uvedené slovo približne v polovici prípadov píše s jedným *n,* hoci Pravidlá ho žiadajú písať s dvoma *n.*

---

[15] V diskusii, ktorá sa konala o tejto otázke v slovenčinárskom krúžku jazykovedného oddelenia Československo-sovietskeho inštitútu v Bratislave, prof. Isačenko hneto slová *(dno, hej, nie* ... — tzv. repliky) priradil pre školskú gramatiku k citoslovciam.

So slovom *straník (stranník)* a s ďalšími jeho odvodeninami prichádzame do styku na každom kroku. Je žiadúce, aby sa také frekventované slová písaly jednotne.

K obidvom uvedeným podobám slova *straník (stranník)* prichádzame cez spornú otázku, či tu ide o odvodzovaciu príponu *-ík*, alebo *-ník*.

Prevažná väčšina slov zakončených na *-ník* (mená zamestnania, miestne mená a i.) je vlastne utvorená príponou *-ík* k príslušnému adjektívu na *-ný*: bojovný — *bojovník*, robotný — *robotník*, dlžný — *dlžník*, hriešny — *hriešnik*, colný — *colník* ap.

Omnoho menej slov je takých, v ktorých je prípona *-ník* nerozložiteľná. Napr.: *čašník, zlatník, obuvník, pltník, chodník*.

Prípona *-ík* je pôvodnejšia a rozšírenejšia a pravidelne sa ňou tvoria medziiným celé rady podstatných mien od prídavných mien na *-ný*.

Naproti tomu prípona *-ník* je novšia, druhotná a oveľa menej rozšírená. Pripína sa priamo na koreň základného slova, ku ktorému niet sprostredkujúceho adjektíva na *-ný*. Vznikla dekompozíciou takých odvodenín na *-ník*, v ktorých prípona *-ník* pozostáva etymologicky z dvoch prípon: z adjektívnej prípony *-ný* a z ďalšej prípony *-ík*, ktorá sa pripínala k adjektívu na *-ný*. Napr. *dlh — dlž-ný — dlž-n-ík*.

Ak tvrdíme, že prípona *-ík* je pôvodnejšia a prípona *-ník* mladšia, druhotná, tým nehovoríme, že by prípona *-ík* bola dnes menej produktívna; je stále produktívna, aj keď treba pripustiť, že prípona *-ník* získala na produktívnosti.

Pri niektorých slovách, odvodených od základu zakončeného spoluhláskou *n* alebo *ň*, vzniká pochybnosť, či ide o príponu *-ík*, či *-ník*.

Odvodeniny *cenník, vinník, semenník* vznikly od základov *cena, vina, semeno* prostredníctvom adjektív na *-ný (cenný, vinný, semenný)* pridaním prípony *-ík*.

Ako teda písať odvodeninu, ktorou označujeme príslušníka strany: s t r a n n í k, či s t r a n í k? Hľadať v tejto odvodenine od slova strana príponu *-ník*, alebo príponu *-ík*?

Klásť slovo *stranník* do radu odvodenín typu *cenník, vinník* ap. by bolo hodne násilné, pretože základné slovo *strana* nemá sprostredkujúce adjektívum na *-ný*, ktoré by aj významove súviselo so slovom *stranník*. Slovo *stranný*, pravda, uvádzajú aj dnešné Pravidlá, hoci v súčasnom jazyku niet naň dokladov. Sú naň len doklady z Kukučína a zo starších časopisov a aj tu môžeme mať vážne podozrenie, že tieto pramene k nemu prišly iba v súvislosti s vtedajším tvorením mnohých umelých novotvarov. Okrem toho adj. *stranný* sa vtedy vyskytovalo vo významoch „zaujatý; odlúčený, bočný; nepatriaci k veci, cudzí".

Podobne by nebolo vecné podopierať substantívum *stranník* adjektívami *postranný, nestranný, mnohostranný*, ktoré, pravda, v dnešnom jazyku sú živé, ale nemožno ich považovať za sprostredkujúce adjektíva medzi základným slovom *strana* a odvodeninou *stranník*, pretože významove sa neviažu k slovám *strana, stranník*.

Alebo hľadať v slove stranník príponu *-ník* ako v typoch *čašník, zlatník* ap.? V ktorých odvodeninách vlastne figuruje prípona *-ník*?

Skúmaný materiál vraví, že rozšírená prípona *-ník* vo svojej dnešnej nerozložiteľnej podobe sa pripája k takému slovnému koreňu, ktorý sa n e k o n č í

na *n* a ani netvorí adjektívum na *-ný*. K takýmto základom sa pripája prípona *-ník* a nie *-ík* preto, lebo v derivačnom postupe tohto druhu utvoril sa model slov zakončených na *-ník* bez ohľadu na to, či sa základ končil na spoluhlásku *n* alebo nie. Jazyk v snahe po zachovaní svojich stálych foriem analogicky pripína k základu slova celé konvenčné zakončenie ustálených typov. Avšak tam, kde sa koreň končí na *n*, čiže kde už predpoklad pre túto konvenčnú podobu je, tam už túto potrebu jazyk neprejavuje; tu priberá substantívum už len príponu *-ík* ako vo všetkých prípadoch, kde je východiskom adjektívum na *-ný*.

A tak od slov s koreňom na *n*, ktoré nemajú adjektíva na *-ný*, sa nikdy netvoria odvodeniny príponou *-ník*.

Ostáva len tretia možnosť: od základného slova *strana* odvodzovať derivát *straník* príponou *-ík*.

Materiál dokazuje, že odvodeniny tohto druhu (od koreňov zakončených spoluhláskou *n*, pokiaľ k nim nejestvuje adjektívum na *-ný*) tvoria sa príponou *-ík*, ktorá sa pripína priamo na koreň slova.

Takto sú utvorené napr. slová *hliník* (od *hlina*), *bubeník* (od *bubeň*, hoci dnešná spisovná podoba tohto slova je *bubon*), *baník* (od *baňa*) a podobne aj *straník* (od *strana*).

POSUDKY A ZPRÁVY

Materialy objedinennoj naučnoj sessii otdelenija literatury i jazyka Akademii nauk SSSR i Akademii pedagogičeskich nauk RSFSR, posviaščennoj trudam J. V. Stalina po jazykoznaniju i voprosam prepodavanija jazykov v sovetskoj škole. — Vydala Akadémia pedagogických vied RSFSR, Moskva 1951, str. 159.*

Geniálne práce J. V. Stalina z oblasti jazykovedy znamenajú základný prevrat vo vede o jazyku i v ostatných spoločenských a prírodných vedách. S týmto hrdým vedomím poslali účastníci spoločnej konferencie teoretikov a praktikov *pozdravný telegram* J. V. Stalinovi, učiteľovi a vodcovi pracujúcich, zásluhou ktorého predstihla sovietska jazykoveda buržoáznu jazykovedu odumierajúceho kapitalizmu.

Historický význam jazykovedných prác J. V. Stalina zhodnotil vo svojom *úvodnom slove* na konferencii prezident Akadémie pedagogických vied RSFSR J. A. Kairov. J. V. Stalin ako prvý v dejinách jazykovedy rozriešil základné

* Porov. zprávu v SR XVI, č. 7, str. 215 n.

otázky jazykovedy. Sú to: otázka vzťahu základne a nadstavby k jazyku, ďalej otázka zákonov vývinu jazyka a nakoniec otázka národnej povahy jazykov. V závere svojej reči zdôraznil Kairov spojitosť teórie s praxou a načrtol niektoré úlohy teoretikov i praktikov v najbližšej dobe pre školskú prax v ruských i neruských školách. Z nich najnaliehavejšie sú: otázka pomeru gramatiky k pravopisu, otázka obsahu i šírky vyučovania gramatiky a slovníka a otázka historizmu v školskej gramatike.

Akademik G. F. Alexandrov v článku *Práca J. V. Stalina »Marxizmus a otázky jazykovedy« a jej vynikajúca úloha vo vývine spoločenských vied* osvetlil pomer základne i nadstavby k jazyku a ukázal, ako vládnuce vrstvy vnášajú do jazyka — ktorý je vo svojej podstate netriedny a celonárodný — svojské prvky: slová, zvraty, slovám dodávajú svojský význam; nadhodil tak súčasne i stalinskú tézu o nedeliteľnej jednote jazyka a myslenia a analyzoval hneď veľmi závažnú otázku využívania netriedneho jazyka pre vykorisťovateľské triedne záujmy, ako to robí kozmopolitická buržoázia dneška.

Akademik V. V. Vinogradov v článku *Význam prác J. V. Stalina pre rozvoj sovietskej jazykovedy* prehlbuje stalinské učenie o špecifičnosti jazyka. Špecifičnosť jazyka tvorí gramatická stavba a základný slovný fond, tie prvky jazyka, ktoré sa v priebehu dejín najmenej menia a predstavujú základ národnej samobytnosti jazyka. Gramatická stavba a základný slovný fond prežívajú niekoľkonásobné revolučné zmeny v základni i nadstavbe. No nemožno tak hovoriť pri slovnej zásobe, ktorá je širšia a bohatšia ako základný slovný fond; slovná zásoba okamžite reaguje na každú zmenu v základni i nadstavbe, ba často ani nečaká na ich zmenu v dejinnom vývine. Akademik Vinogradov podčiarkuje skutočnosť, že otázka národnej povahy jazyka, otázka pomeru nárečí k celonárodnému jazyku, otázka internacionálnej vrstvy cudzích slov sa nikdy neriešila tak prenikavo, ako sa to stalo práve v prácach J. V. Stalina a po stalinskej diskusii o jazykovede. Len teraz bola otázka národnej povahy jazyka — táto povaha jazyka sa opiera o existenciu vnútorného vývinu jazyka, svojrázneho vývinu v každom národnom jazyku — podložená jedine správnou marxistickou teóriou národnostnej a koloniálnej otázky. O túto teóriu sa opiera národnostná politika SSSR, ktorá vedie k slobodnému rozvoju všetkých jazykov mnohonárodného Sovietskeho sväzu.

S. G. Barchudarov v článku *Základy vyučovania ruského jazyka v škole** rozoberá stav vo vyučovaní ruského jazyka v predrevolučnej škole (kritizuje reakčnú školskú politiku cárskej vlády), ako i v porevolučnej škole (najväčšie chyby vniesli do vyučovania jazyka kozmopolitickí marristi). Barchudarov konštatuje, že najbližšou úlohou školských pracovníkov bude teraz uviesť na správnu cestu vyučovanie nielen gramatiky, ale aj slovnej zásoby, nielen sémantiky, ale aj štylistiky, ba i fonetiky, ktorej patrí v učebnici prvé miesto, pretože zvukový systém jazyka predstavuje „prírodnú matériu", „jazykové rúcho" nielen slov, ale i gramatických foriem a tvarov jazyka.

Otázkou metodiky vyučovania ruského jazyka v strednej a národnej škole v Sovietskom sväze sa zaoberajú V. A. Dobromyslov a V. M. Čisťjakov. Obidvaja pokladajú jazykovedné práce J. V. Stalina za historický medzník nielen pre teóriu, ale i pre prax vo výchove materinského jazyka v škole. Podľa Dobro-

* Vyšiel v SR XVI, č. 5, str. 129 n. pod názvom *Základy vyučovania ruštiny.*

myslova vyplývajú zo stalinskej diskusie o jazyku tieto dôležité úlohy pre školskú prax: 1. riešenie pomeru morfologie a syntaxe vo vyučovaní materinského jazyka, 2. preberanie slovnej zásoby, určenie jej rozsahu, ktorý majú žiaci zvládnuť, určenie slovného ortografického minima, 3. rozbor významu slov, výrazov, gramatických kategórií, jeho úloha pri vyučovaní gramatiky a vo vývine jazykov, 4. uplatnenie princípu historizmu vo vyučovaní ruského jazyka, 5. rozvoj myslenia a jazyka žiakov v súvislosti s ostatnými predmetmi vyučovania. Čisťjakov načrtol podobné úlohy pre národnú školu.

V zborníku je ďalej významný článok A. N. Gvozdeva *Otázky súčasného pravopisu a metodika jeho vyučovania.** V ňom Gvozdev so zdarom riešil otázky pravopisu vo svetle stalinského učenia o jazyku. Hovorí, že otázky pravopisu sú i preto nanajvýš dôležité, lebo tu sa najlepšie odráža spojenie teórie s praxou. Gvozdev ukazuje, že ortografia má hlboký spoločenský význam, má praktické ciele a je nástrojom písomného styku medzi ľuďmi, má úlohu odovzdávať bohaté skúsenosti človečenstva, získané v priebehu dejín vo vede, technike, priemysle, v pôdohospodárstve, výrobe a práci vôbec, ďalším pokoleniam. Masovejšieho charakteru nadobúda ortografia až v časoch vzniku národných jazykov, ale najmä po odstránení vykorisťovateľských tried, keď ortografia slúži naozaj masám, nositeľovi a tvorcovi jazyka — ľudu. Pravopisné normy sú celonárodné a všeobecne záväzné, lebo pravopis ako grafická forma národného jazyka slúži pre vzájomný styk celého národa. Zo zistenia, že pravopis je celonárodný, vyplýva, že pravopis nemôže byť iný ako netriedny. Pravopis, slúžiaci státisícovým a miliónovým masám národa, podobá sa svojou odolnosťou jazyku. Pravopis sa v priebehu dejín postupne zdokonaľuje práve tak ako jazyk. Súčasný pravopis každého národného jazyka je teda produktom celého radu epoch. Pravopis sa obohacuje súčasne s rozvojom jazyka. Pravopis prenáša do písma tie prvky, ktoré sú v jazyku nové, živé, a zavrhuje tie, ktoré sú staré, neživé, ktoré nemajú domovskú príslušnosť v jazyku, ktoré odumierajú. Tak sa teda prejavuje i vo vývine pravopisu dialektika jeho vývinu v tesnej spojitosti s obohacovaním jazyka a myslenia. Gvozdev pripomína, aký veľmi chybný politický krok by mohol znamenať revolučný zvrat v takom dôležitom prostriedku styku, ako je s pokolenia na pokolenie dedený pravopis. Gvozdev spomína, že návrhy na prijatie písma z latinskej abecedy vychodily z reakčného tábora kozmopolitov a že tej chyby sa dopúšťali aj marristi, keď žiadali revolučné zmeny v normách ruského pravopisu, aby sa vraj tak zaviedly nové „masové" normy pravopisu. Gvozdev zdôrazňuje, že takéto revolučné zvraty v pravopise by pre kultúrnu revolúciu a výstavbu komunistickej spoločnosti priniesly ohromné škody. Veď ruská ortografia prešla už do krvi ruského národa a tá istá ruská ortografia má obrovský význam pri šírení sovietskej kultúry a vedy nielen v európskych a ázijských ľudovodemokratických zemiach, ale i v materských zemiach kapitalistického sveta i jeho kolóniách a jeho závislých krajinách. Gvozdev končí svoj článok tvrdením, že veľmi dôležitou podmienkou pre zvládnutie, pre naozaj pevné zvládnutie ruskej ortografie je potrebná presná znalosť slovnej zásoby a gramatickej stavby, gramatických foriem, bezchybná znalosť syntaktických vzťahov a významov jednotlivých slov pri tvorení vety. Odsudzuje teóriu mechanického osvojovania si ortografie v školskej praxi. Táto teória je vopred odsú-

* Obsah Gvozdevovho referátu vyšiel v SR XVII, č. 3, str. 89 n.

dená na neúspech v takej dôležitej oblasti, ako je pestovanie jazykovej kultúry dnešného socialistického človeka.

Sborník uzavierajú dve *usnesenia:* usnesenie spoločnej konferencie AN SSSR a APN RSFSR a potom usnesenie oboch prezídií akadémií o vyučovaní jazykov v škole. Gramatiku kladú na prvé miesto. Žiadajú všímať si gramatických synoným, ako i slovnej zásoby a frazeologie. Žiadajú zaradiť fonetiku do vyučovania. Žiadajú neobchádzať historizmus v jazyku. V historickom vývine jazyka odráža sa boj starého s novým, živým v jazyku, boj živých prvkov s odumierajúcimi. Vyučovanie jazyka musí vrcholiť poukazovaním na obrovský spoločenský význam jazyka v živote spoločnosti, na mohutnú silu slova, ktoré vedelo a vie ním sjednotené masy ľudstva priviesť k najhrdinskejšiemu vypätiu síl: k výstavbe komunizmu v Sovietskom zväze, k budovateľským úsiliam v krajinách ľudovej demokracie a k mohutnému národnooslobodzovaciemu hnutiu v koloniálnych a v polokoloniálnych krajinách.

Pavol Ondrus

V. G. Poľjakov i V. M. Čisťjakov *Russkij jazyk* — učebnik dľa 1 klassa načaľnoj školy, izd. 6. Vydalo UČPEDGIZ, Moskva, 1950.*

Starostlivosť o jazykovú výchovu treba na našich národných školách ustavične zvyšovať so zreteľom na fundamentálny význam jazyka v celom výchovno-vzdelávacom procese a s tým vedomím, že zlepšením jazykovej úrovne sa dáva základ pre zveľadenie školskej práce vôbec.

Aby sa mohla úroveň nášho jazykového vyučovania so dňa na deň dvíhať, musia sa so dňa na deň rozširovať vecné, jazykovedné i metodické vedomosti našich učiteľov. Toto je prvá a najzákladnejšia podmienka skvalitnenia práce a znásobenia výsledkov na našich školách prvého stupňa.

Doteraz máme ešte veľmi málo metodickej literatúry, ktorou by mohli naši učitelia rozširovať a prehlbovať svoje vedomosti a dopĺňať svoje každodenné skúsenosti z praxe. — Aj na tomto poli nám bohaté poučenia a podnety poskytne sovietska veda.

Prinášame pomerne podrobný referát o učebnici ruského jazyka, ktorú používajú v 1. triede sovietskej „načaľnej" školy, aby sme obrátili pozornosť našich učiteľov na postupy, akými sa uskutočňuje jazyková výchova v pokrokovej sovietskej škole. Pretože ide o metodické postupy pri vyučovaní blízkeho slovanského jazyka, možno ich s úspechom využiť aj pri vyučovaní nášho materinského jazyka. Pozornosťou, ktorú venujeme metodike ruského jazyka, vycvičíme svoju vnímavosť pre problémy vyučovania slovenčiny.

Východiskom jazykového vzdelávania žiakov 1. triedy „načaľnej" školy (naša 2. trieda národnej školy) je jednoduchá veta. Pod obrázkom, ktorý predstavuje deťom blízku skutočnosť, podávajú sa žiakom vety, ktoré jazykovo vy-

* Siedme nezmenené vydanie tejto učebnice vyšlo r. 1951.

jadrujú, čo je zobrazené. *(Matka šije. Chlapec číta knihu. Dievčatko píše.)* Žiaci dostávajú za úlohu zistiť, koľko je viet a o kom sa v tej-ktorej z nich hovorí. Tú istú úlohu majú žiaci vykonať po prečítaní nasledujúcich viet, ktoré už nemajú oporu v obrázku. V otázkach na predmet, o ktorom sa vo vete hovorí (podmet vety): O čom sa hovorí v prvej vete, v druhej vete? — O kom sa hovorí v tretej vete?, naznačuje sa už vlastne kategorizovanie jestvujúcich skutočností, o ktorých vety vypovedajú. (1. O kom...? 2. O čom...? — 1. živé, 2. neživé predmety.)

Východiskové vety — opreté o skutočnosti, ktoré zachytáva obrázok, poukazujú (implicite) na jednu z podstatných úloh vety (teda i jazyka vôbec) na funkciu zobrazovaciu. — Tu hneď môže učiteľ veľmi účinne podchytiť žiakovu rozumovú schopnosť poznávať rozdiel medzi skutočnosťou a jej dvojakým vyjadrením (1. obraz, 2. veta) a takto ho priviesť k postupnému chápaniu úlohy jazyka vôbec.

Potom žiaci čítajú nahlas vety, ktoré vypovedajú o tom istom predmete, a majú zistiť, o kom sa v každej z nich hovorí. Týmto zisťovaním sa prichádza k poznatku, že o tom istom predmete možno vysloviť niekoľko viet. Napokon majú žiaci napísať vety o prácach, ktoré sami práve vykonali a vykonávajú: *My smotrim kartinku. My čitali. My pisali predloženija.*

Ako vidieť, tu dostávali žiaci hotovú vetu a len zisťovali, o k o m je v nej reč. Teraz majú po rozhovore podľa obrázkov sami vyslovovať vety, a to najprv o osobách a potom o zvieratách (2 skupiny obrázkov — str. 4—5). Každý obrázok predstavuje osobu alebo zviera v dajakej činnosti. K sostaveniu vety o obrázku sa dochádza vždy pomocou dvoch otázok. Prvá otázka sa zacieľuje n a m e n o z o b r a z e n é h o p r e d m e t u (podmet budúcej vety) a druhá otázka na jeho č i n n o s ť (prísudok budúcej vety). Až keď sa ukázalo, že žiaci správne chápu obsah obrázkov, dostávajú úlohu sostaviť (ústne) o každom po jednej vete a napísať dve vety o hocktorých dvoch obrázkoch. Pre uvedenú písomnú úlohu dostávajú ako vzor vetu napísanú písanými literami.

Ďalej (§ 3) žiaci majú vytvárať vety o veciach a osobách, ktoré ich obklopujú. Najsamprv si za učiteľovej pomoci pozisťujú, *čo* a *kto je* v triede, *čo robí* a potom podľa vzoru vyslovujú o každom predmete po jednej vete. O troch hocktorých predmetoch (podľa žiakovho výberu) vety napíšu. Napísané vety majú žiaci nahlas prečítať, robiac za každou vetou pauzu.

Teraz sa dochádza k poučkám: *Veta sa skladá zo slov. Každé slovo vety píšeme oddelene.* Potreba dodržiavania druhej poučky sa názorne ukazuje na vete napísanej ako jedno slovo a zisťuje sa: *Vety, ktorých slová by sa nepísaly oddelene, by bolo ťažko čítať.* Ešte by sa vari bolo žiadalo upozorniť, že nedodržiavaním poučky o oddelenom písaní slov vo vetách sa nesťažuje iba čítanie vety, ale že sa takto znemožňuje jej správne a pohotové p o r o z u m e n i e. Potom sa zisťuje počet slov, z ktorých sa skladajú jednotlivé vety a hneď nasleduje o p a č n á úloha: vytvoriť vety s dvoma, troma slovami, pričom jedno slovo (podmet) je známe.

Doterajšie poznatky o jazyku sa shŕňajú v poučkách: *Naša reč sa skladá zo slov. Slová vyslovujeme, spievame. Slová počujeme, keď ich vyslovujú iní. Slová čítame, píšeme. Zo slov sostavujeme* (skladáme) *vety.* — Ako vidieť, tu sa prístupným spôsobom žiak soznamuje so všetkými formami používania jazyka.

Po analýze vety na jej jednotky — slová, pristupuje sa k analýze slova na slabiky. Rozdeľovanie slov na slabiky sa žiaci učia najmä na riekankách a piesňach, kde slabikovanie sa podporuje rytmom a rýmom. Okrem toho žiaci sprevádzajú slabikovanie tlieskaním. — Rozdelenie slov vo veršovaných celkoch je vyznačené zvyčajným spôsobom — spojovníkom. Ďalej sa uvádza rad jednoslabičných, dvojslabičných, trojslabičných a štvorslabičných slov s poučením, že sú i slová päť- a viacslabičné. Potom žiaci dostávajú úlohu zistiť, koľko slabík majú jednotlivé slová (podstatné mená). Slová v cvičení sú usporiadané podľa počtu slabík (prvý riadok — jednoslabičné, druhý riadok — dvojslabičné... štvrtý — štvorslabičné), čo uľahčuje úlohu a posmeľuje v práci aj menej pohotových. V nasledujúcom cvičení majú žiaci z daných slov vypísať slová s jednou, s dvoma, s troma a so štyrmi slabikami a potom majú sami nájsť a vysloviť po päť jedno-, dvoj- a trojslabičných slov. (Postup spoločný.) Aby si žiaci upevnili pojem slabiky, dostávajú niekoľko úloh: 1. K známej prvej slabike dvojslabičného slova majú nájsť druhú slabiku, 2. K známej druhej slabike dvojslabičného slova majú nájsť a doplniť príslušnú prvú slabiku. Potom sa ukazuje možnosť trojnásobne kombinovať známu prvú slabiku so známymi troma (Va-*ňa*, Va-*sia*, Va-*ľa*) a naopak: tri rozličné prvé slabiky kombinovať s tou istou druhou slabikou (Na-ďa, Fe-ďa, ďa-ďa). Podľa tohto návodu, kde úlohou bolo len spojenie daných slabík, majú žiaci známu prvú a potom poslednú slabiku dvojslabičného slova trojnásobne doplniť druhou, resp. prvou slabikou. Napokon treba z poprehadzovaných slabík posostavovať slová a napísať ich. — Ďalej sa ukazuje využitie rozkladania slov na slabiky pri rozdeľovaní slov na konci riadku. Žiaci sa dozvedajú poučky, že prvá slabika, ktorá sa skladá z jednej litery, neostáva na predchádzajúcom riadku a posledná slabika, ktorá sa skladá z jednej litery, neprenáša sa na nový riadok; že literu *j* a *ъ* pri rozdeľovaní slov nemožno oddeľovať od predchádzajúceho písmena. — Ako vidieť, tu autori najprv podávajú nácvik rozkladu slov na slabiky a len potom jeho využitie. Pravdaže možný a správny je aj druhý spôsob, keď rozkladanie slov na slabiky sa motivuje praktickou potrebou rozdeľovať slová na konci riadku. (Pozri učebnicu slovenského jazyka pre 2. post. ročník slovenských národných škôl!) — Potom nasleduje opakovanie, kde sa v niekoľkých cvičeniach shrnie doterajšie učivo.

V nasledujúcom paragrafe (§ 8) *Zvuki i bukvy* žiaci si osvojujú paralelné pojmy hláska-písmeno, pričom sa znova poukazuje na úzku spätosť oboch foriem jazyka — zvukovej a písanej. *(Zvuki my slyšim, proiznosim. A bukvy my vidim, čitajem, pišem.)* Porovnávaním počtu hlások s počtom písmen v jednotlivých slovách sa prichádza k poznatku, že litere ь nezodpovedá osobitná hláska. Litera ь („mjagkij znak") má len funkciu naznačovať mäkkosť predchádzajúcej spoluhlásky (ь má teda takú funkciu ako náš mäkčeň). — Potom sa podáva žiakom celá ruská abeceda, a to na prvom mieste písané litery (veľké i malé), pod nimi tlačené a na treťom mieste výslovnosť osamotených hlások, pričom výslovnosť konsonantov sa uvádza spolu s pomocným vokálom — *be, ve, eľ* ap. Litery, ktoré neoznačujú hlásky, namiesto výslovnosti majú mená *tvjordyj znak, mjagkij znak*. — Učivo o písmenách sa využíva v poučkách o písaní vety (veľké písmeno na začiatku), o písaní rodných mien a priezvisk.

Teraz v paragrafe *Predmety* pristupuje učebnica k menám predmetov. (Predmet v ruštine je názov pojmu zahrnujúceho v sebe všetky relatívne samostatne jestvujúce skutočnosti: osoby, zvieratá i veci.) Žiaci majú

pomenovať nakreslené predmety, predmety v triede, na dvore, v lese, predmety, ktoré videli na prechádzke ap. Dochádza sa k poznatku, že každý predmet má svoje meno a pýtame sa naň otázkami Kto je to? (osoby, v ruštine i zvieratá), Čo je to (veci). I keď sa tu priamo nehovorí o tom, že sa na zvieratá a osoby pýtame otázkou Kto je to? a na veci otázkou Čo je to?, ustavičným rozlišovaním týchto otázok žiaci musia dôjsť najprv k dvom a potom k trom skupinám predmetov (1. predmety živé, 2. predmety neživé; 1. a) osoby, 1. b) zvieratá, 2. veci). Poznanie troch logických kategórií (osoby, zvieratá, veci) napomáhajú ľahko porozumiteľné obrázky. — Tu by bolo možné pouvažovať o tom, či už v tejto triede sa nemalo dôjsť k poučke o troch druhoch predmetov. Je však pravdepodobné, že autori takto postupovali zámerne, že teda tieto pojmy len pripravovali.

V nasledujúcej kapitole získavajú žiaci na základe príkladov poučku o písaní vlastných mien zvierat („kličky") s veľkým začiatočným písmenom. Žiada sa, aby ústne vymenovali mená psov, koní, kráv, mačiek a hydiny. — Túto časť (§ 15) by vari bolo vhodnejšie pomknúť k vlastným menám osôb.

Nasledujúca časť (§ 16) je peknou ukážkou zámerného rozširovania slovnej zásoby. Pod záhlavím *Beseda o predmetach* (str. 28) sa od žiakov požaduje, aby vymenovali tesárove, obuvníkove a krajčírove nástroje, aby povedali, aké druhy obuvi, odevu, pokrývok hlavy, aké zvieratá, vtáky poznajú, aká zelenina rastie v záhrade, aké ovocie rastie v sade. Tu sa teda žiada, aby žiaci vymenovali mená druhov určitých tried jestvujúcich predmetov. Táto časť učebnice pozbudzuje žiakov, aby poznali čím viac zástupcov jednotlivých tried predmetov, aby veci nielen pozorovali, ale aby ich vedeli správne pomenovať. Po vypočítaní mien predmetov spomenutých radov dostávajú žiaci v nasledujúcich cvičeniach tieto úlohy: 1. prečítať nahlas mená hríbov a lesného ovocia a vypísať mená hríbov, 2. vypísať zpomedzi názvov zeleniny a ovocia mená ovocia, 3. zo skupiny rozličných slov vypísať mená dní týždňa. — Ako vidieť, v týchto cvičeniach si má žiak dobre vyjasniť obsah a rozsah pojmov takých tried predmetov, s ktorými sa mal možnosť stretnúť v doterajších svojich skúsenostiach. Súčasne je to skúška, či jeho pojmy sú správne a presné. Táto časť učebnice ukazuje učiteľovi potrebu dôkladne skontrolovať slovnú zásobu jednotlivých žiakov a presvedčiť sa, či žiaci pririekajú slovám správny obsah. Pritom žiak má zprvu o jednotlivých známych predmetoch len rozhodnúť, do ktorej (udanej) skupiny sa podľa svojich vlastností zaraďujú.

V nasledujúcej časti učebnice sa žiada od žiaka opačný postup. — Má nájsť spoločné súhrnné pomenovanie (nadradený pojem) radu zástupcov určitej triedy predmetov (napr. medveď, veverica, vlk, líška — zvieratá). Aj ďalej ide autorom o rozšírenie slovnej zásoby žiakov a o správne chápanie i triedenie zjavov skutočnosti. — Žiaci majú povedať, ako sa volajú mláďatá jednotlivých zvierat; podľa radu obrázkov majú napísať, akými otázkami sa pýtame na nakreslené predmety; zo skupiny nakreslených predmetov majú vypísať mená tých predmetov, ktoré patria medzi nádoby; zpomedzi mien súčiastok odevu a obuvi majú vypísať mená odevu. (Pod pojem sa subsumuje rad jeho zástupcov.)

V paragrafoch 17 a 18 (str. 31—37) sa hovorí o činnostiach a vlastnostiach predmetov. — Činnosti jednotlivých konkrétnych predmetov sú

opreté o zobrazené predmety skutočnosti a o situácie blízke záujmom detí. (Pozri obrázky na str. 32 a na str. 34!) Potom majú žiaci vyslovovať a doplňovať činnosti predmetov, pričom pod každým cvičením dostávajú potrebné slová (slovesá). — Obdobne sa postupuje aj v § 18, kde sa najsamprv poukazuje na význam pomenovaní vlastností (prídavné mená) pri dorozumievaní. (P r e d m e t m o ž n o ľ a h k o s p o z n a ť, a k s a p o v i e, a k ý j e.) Najprv sa pridávajú k menám predmetov mená ich vlastností, potom opačným postupom sa k vlastnosti hľadá jej nositeľ. (Č o p o z n á t e s l a d k é, k y s l é, h o r k é?) a napokon na základe niekoľkých vlastností sa zisťuje predmet, nimi určený (hádanky). Tu je teda postup obojstranný: 1. k menu určitého predmetu hľadá a pridáva žiak meno jeho vlastnosti, 2. k označeniu vlastnosti hľadá a dopĺňa jej nositeľa. (1. K substantívu sa pridáva adjektívum, 2. k adjektívu sa pridáva substantívum.) Pri slovesách (činnosti predmetov) sa postupuje iba jednosmerne: od predmetu k jeho činnosti. (Podstatné meno + sloveso alebo podmet + slovesný prísudok.)

Po krátkom zopakovaní učebnej látky prichádza sa k rozdeleniu hlások na samohlásky a spoluhlásky a vyzdvihuje sa v poučkách ich základný artikulačný rozdiel: *Pri výslovnosti samohlások vzduch voľne prechádza cez ústa. Pri vyslovovaní spoluhlások vzduch stretáva na svojej ceste prekážky:* z u b y *(z, s)*, sovreté p e r y *(b, p)*, j a z y k *(d, t)*. Na obrázku sa zachytáva spôsob artikulácie samohlások *a* a *o* (str. 40). — Pokladáme za veľmi správne, keď hneď od začiatku sa žiakom poukazuje na tie zložky artikulácie hlások, ktoré sú ľahko pozorovateľné pri výslovnosti vlastnej alebo pri sledovaní správnej výslovnosti iných hovoriacich. Bolo by dozaista osožné, keby sme aj na našej národnej škole prístupným spôsobom podali žiakom najelementárnejšie základy fonetiky. Nie je to také ťažké, ako by sa azda na prvý pohľad videlo (najmä preto, že v tomto smere niet u nás doteraz iniciatívnych pokusov). Ako žiak pozoruje veci okolo seba — a žiadame to od neho veľmi dôsledne — priam tak môže a má pozorovať a vedieť opísať tie zjavy vo výslovnosti, ktoré sú prístupné pozorovaniu. A t o t o — p r a v d a v o v ä č š e j m i e r e — p l a t í a j o š k o l e s t r e d n e j.

Ďalej učí učebnica chápať v z ť a h m e d z i s a m o h l á s k a m i a s l a b i k a m i. (Koľko je v slove samohlások, toľko je v ňom slabík.) Hľadajú sa slová s tou-ktorou samohláskou na začiatku, uprostred a na konci. Potom v osobitnom paragrafe (§ 23, str. 43) sa ukazuje na povahu hlásky *j* a zdôrazňuje sa jej rozdiel proti *i*. V cvičeniach sa potom predstavuje žiakom výskyt tejto hlásky. — V § 24 sa objasňuje žiakom osobitné postavenie písmena ъ („tvjordyj znak"), ktoré neoznačuje nijakú hlásku a je len predeľovacím znakom na švíku medzi predponou a začiatkom slovného základu. V § 25 sa žiaci naučia rozlišovať v písme i vo výslovnosti э a *e* (э c h o — j e c h a ť). V nasledujúcich paragrafoch (26, 27, 28, 29) sa žiaci stretávajú s hláskami *ja, ju* a s hláskou *ë*, ktorá sa konfrontuje vo svojom výskyte so samohláskou *e* (vysl. *je*).

V paragrafoch 30 a 31 učebnica podáva žiakom učivo o spoluhláskach a o vyznačovaní mäkkej výslovnosti spoluhlások zmäkčovacím znakom („mjagkij znak"). Preberá dvojice slov, ktoré sa odlišujú iba mäkkosťou koncovej alebo vnútornej spoluhlásky (§ 32), a mäkkú i tvrdú výslovnosť spoluhlások, ktorá sa riadi podľa nasledujúcej samohlásky. V nasledujúcich dvoch paragrafoch (34, 35) dostávajú žiaci poučenia o pravopise a výslovnosti slabík *ži, ši* a *ča, ša, ču,*

šču. — V § 36 sa shŕňa a opakuje látka v 34 cvičeniach (!).

Ako vidieť, učebnica venuje značnú pozornosť preopakovaniu učiva, a to každého zaokrúhleného celku i celoročnej látky. Opakovanie sa uskutočňuje vždy v rámci opakovacích cvičení a vždy je do určitej miery novším a plnším pohľadom na získané poznatky. Pri opakovacích cvičeniach sa ani na jednom mieste nežiada odriekať nacvičené poučky, lež požaduje sa uplatniť ich pri riešení konkrétnych úloh. Učebnica učí žiakov správne poznávať okolité skutočnosti a vychodiac vždy z konkrétnej a detskému chápaniu blízkej situácie, postupne sa približuje k abstrakcii, ktorá je takto vždy správne zakotvená a opretá v skutočnosti. Úlohu dostáva žiak iba vtedy, keď sa predchádzajúcim výkladom zaistilo, že ju v žiadanej miere zvládne. Učebnica dáva učiteľovi veľa popudov pre všetky zložky jazykovej výchovy a je veľmi dobrou pomôckou na systematické rozvíjanie rozumových schopností žiakov.

Postupy, ktoré sa používajú pri obsahovej analýze viet (otázky na podmet a prísudok) — pričom sa, pravda, veta neanalyzuje na hlavné členy — sú veľmi dobrou prípravou na vetný rozbor. Poznávanie činností a vlastností predmetov je výbornou prípravou na rozlišovanie príslušných slovných druhov (podstatné mená, slovesá, prídavné mená). — Učebnica celou svojou náplňou je veľmi dobrou prípravou na uvedomelé gramatické vyučovanie.

Ilustrácie, ktoré sú nevyhnutným doplnkom výkladu, sú realisticky verné, deťom ľahko srozumiteľné a psychologicky priliehavo účinné.

Učebnicu odporúčame na dôkladné preštudovanie všetkým slovenským učiteľom.

G. Horák

Český jazyk. — Cvičebnice českého jazyka pro III. třídu škol středních. Vydalo Státní nakladatelství učebnic, Praha. Autori: Ján Červenka, Věra Formánková, Dr. Bohuslav Havránek, Miloš Helcl, Dr. Gustav Janáček, Dr. Alois Jedlička, Jaroslav Jelínek, Dr. Jaroslav Zima.

Táto učebnica zahrnuje učebnú látku pre III. triedu stredných škôl. Učivo je rozdelené do šiestich oddielov. Okrem toho sú pripojené „Úvodní poznámky", určené pre učiteľa, podávajúce v najvšeobecnejšej forme metodický návod, ako treba podľa učebnice pracovať, a „Slovo k žákům". Škoda, že metodické poznámky nie sú podrobnejšie.

Každý oddiel sa delí na lekcie, ktorých je celkom 32 (z nich 6 slohových). Množstvo lekcií a rozsah jednotlivých lekcií je systematicky rozvrhnutý podľa povahy látky tak, aby každá lekcia obsahovala samostatný gramatický jav. Organizácia a rozčlenenie jednotlivých lekcií sú zasa urobené podľa didaktických a metodických požiadaviek. Lekcia sa zpravidla začína východiskovým textom, v ktorom sa preberaný gramatický jav vyskytuje. O text sa opiera výklad, postupujúci induktívnou metódou k všeobecným pravidlám. Na konci výkladu sú všetky poučky shrnuté a graficky (v rámčeku) vyznačené. Takto nadobudnuté všeobecné pravidlá sa žiaci učia overovať, uplatňovať a využívať pri riešení konkrétnych situácií v pripojených cvičeniach. Pri výklade prevažovala indukcia a analýza, pri cvičeniach sa používa prevažne dedukcia a syntéza; tým sa gramatický jav osvetľuje s opačnej strany a vyučovanie gramatiky sa tak zbavuje formalizmu.

Pri celom postupe sa využíva i *Stručná mluvnice česká pro střední školy,* a to nielen na opakovanie učiva z nižších tried, ale i pri shŕňaní a opakovaní nového učiva, ba niektoré výklady i vychádzajú z nej.

Hlavnou vyučovacou úlohou III. triedy strednej školy v materinskom jazyku je učivo o vecnom a gramatickom význame slova, o význame častí reči, používanie slovných druhov a ich tvarov vo vete, opakovanie o tvorení slov a opakovanie, docvičovanie pravopisu, ktorý s týmito javmi súvisí. Týmito otázkami sa zaoberá učebnica v II., III., IV. a V. oddiele.

V úvodnom (I.) oddiele sa vysvetľuje pojem a pomer jazyka národného (celonárodného), spisovného, hovorenej formy spisovného jazyka (tzv. obecnej češtiny) a miestnych, krajových dialektov.

Druhý oddiel (význam a tvoření slov) je venovaný obšírnym a podrobným výkladom o slove. V starších, formalizmom preniknutých učebniciach materinského jazyka alebo sa významová stránka slova preberala len povrchne, alebo sa obchádzala vôbec. V uvedenej učebnici sa preberá v patričnom rozsahu. Prístupným spôsobom sa tu podáva látka o vecnom význame slova, o jeho obsahu a rozsahu, o určitosti vecného významu v kontexte alebo v situácii, o ustálených spojeniach slov, o združených pomenovaniach, o jednoznačných a mnohoznačných slovách, o základných a druhotných významoch slov, o synonymách, homonymách, citovom zafarbení slov, eufemizme a irónii. K tejto vcelku starostlivo spracovanej partii žiadalo by sa pridať tieto doplnky:

1. Uviesť, že vecný význam všetkých v češtine užívaných slov, súsloví a ustálených spojení možno zistiť v slovníku spisovného jazyka, kde nájdeme i druhotné (prenesené) významy slov. Proste upozorniť žiakov na používanie normatívneho slovníka, v ktorom sa môžeme poučiť o takmer celom slovnom bohatstve češtiny. 2. Chýba nám tu i poukaz na jazyk ako historický jav. Vo viacerých lekciách bolo možno konkrétne poukázať, ktoré slová pokladáme za archaizmy, ktoré sú neologizmy a prečo. 3. V lekcii o prenášaní významu slov treba rozlíšiť aspoň metaforu (ako prenášku pomenovania jednej veci na druhú pre vonkajšiu podobnosť vecí) od metonymie, kde sa prenáša pomenovanie jednej veci na druhú pre ich skutočnú vecnú súvislosť. Treba viac pozornosti venovať metaforám a metonymiám lexikálnym, s ktorými sa žiaci stále stretávajú, stále ich používajú na hodinách všetkých vyučovacích predmetov, hoci si ich neuvedomujú. Tieto sú pre reč žiaka dôležitejšie a potrebnejšie ako umelecké prenášky, s ktorými prichádza do styku len na hodine literárnej výchovy a ľahko ich rozozná, lebo sú tak volené, aby vzbudzovaly pozornosť.

Druhá časť tohto oddielu obsahuje opakovanie o slovnej zásobe a jej rozmnožovaní (o tvorení slov).

Kladom učebnice je, že si nevšíma len formálnu stránku pri tvorení slov, ale stručne a výstižne poučuje o tom, že i predpony a prípony majú svoj vecný význam, ktorým menia, modifikujú vecný význam pôvodného slova, že jedna prípona (predpona) môže mať i viac významov ap. Slovom opisuje sa tu nielen, ako sa tvoria nové slová, ale sa aj zdôvodňuje, prečo sa takto tvoria.

Niekedy sa zdá, ako by sa autori báli pomenovať javy. Tak napr. jadro slovnej zásoby je tu opísané presne podľa jazykovedných prác J. V. Stalina, ale pomenovanie „základný slovný fond" sa tu neuvádza. (Podobne je to pri metafore a metonymii.) Ďalej bolo treba vyzdvihnúť fakt, že čeština napriek dlhotrvajúcim asimilátorským snahám Nemcov v minulých storočiach zachovala si svoj zá-

kladný slovný fond, slovnú zásobu a gramatickú stavbu. Pri tvorení slov zachovávať potrebnú historickú perspektívu vo výklade faktov, neposudzovať rovnako jazykové fakty živé a mŕtve, produktívne a neproduktívne. Väčšinu miesta venovať produktívnym. Neproduktívne treba tiež spomenúť, ale určiť im ich miesto v súčasnom jazyku. Rozlišovať medzi etymologiou a odvodzovaním, ktoré odhaľuje živé postupy pri tvorení nových slov. So súčasného stanoviska možno hovoriť o odvodzovaní vtedy, ak existuje jasný významový (analyzovateľný) vzťah medzi základným a odvodeným slovom. V lekcii o zložených slovách nie je jasne vysvetlený rozdiel medzi pravou zloženinou a zložkou, a to ani vo výklade, ani v shrnutí poučiek. Pri zloženinách treba ukázať i na zvukovú realizáciu, že zložena má len jeden hlavný prízvuk.

V lekcii „Zkratky" je zachytené tvorenie slov skracovaním združených pomenovaní (nevraví sa nič o skracovaní jednoslovných názvov). Metodicky nevhodná je výzva na začiatku výkladu o značkách, aby si žiaci zopakovali pravopis skratiek (t. j. skratiek a značiek) podľa *Stručnej mluvnice*, lebo žiaci sa o skratkách ešte sústavne neučili a pravopis treba založiť až na základe poznania gramatickej podstaty javu, teda podať ho až na konci výkladu ako nový poznatok a nie pred výkladom ako opakovanie toho, čo sa neučili.

V lekcii „Jména osobní a místní" podáva sa v skratke i historický pohľad na vec. Uvádzajú sa hlavné príčiny vzniku osobných a miestnych mien. Za shrnutím je didakticky cenný poukaz, aby si žiaci prečítali z čítanky články o osobných a miestnych menách. Takto sa uskutočňuje koncentrácia učiva jazykovej a literárnej výchovy, ktoré by maly čo najtesnejšie súvisieť a navzájom sa doplňovať. Škoda, že podobných poukazov v knihe viac niet.

Nezaškodilo by doplniť tento oddiel lekciou o jazykových štýloch (o rozvrstvení spisovného jazyka) alebo aspoň pripojiť výklad o nich k prvej lekcii. Tento nedostatok cítiť na viacerých miestach. Narážame naň v prvom shrnutí, pri jednoznačných a mnohoznačných slovách, pri metafore, pri synonymách a homonymách, pri slovnej zásobe. Celý oddiel by bol ucelenejší, žiak by mal plnší pohľad naň. Aj v ďalších oddieloch cítime túto potrebu (napr. pri používaní cudzích slov v jazyku a i.).

Oddiel zakončujú súhrnné otázky a opakovacie cvičenia, na ktorých sa majú žiaci presvedčiť, ako ovládajú prebrané učivo.

V ďalších oddieloch nasledujú výklady o častiach reči v tomto poradí: slovesá (III.), neohybné časti reči (IV.), mená (podstatné a prídavné V., zámená a číslovky VI.). Toto poradie nikde nie je odôvodnené. Očividne tu chýba lekcia „Rozdelenie častí reči", v ktorej by sa žiak dozvedel, podľa akých aspektov zaďeľujeme slová do jednotlivých slovných druhov a akú úlohu majú jednotlivé slovné druhy v jazyku.

Ťažko uhádnuť, prečo autori volili takýto postup. Slovesá sú na prvom mieste pravdepodobne z ohľadu na ich dôležitú úlohu vo vete, ale nevedno, z akého dôvodu nasledujú hneď za nimi neohybné časti reči a nie mená.

Obsahom tretieho oddielu, ako sme spomenuli, je rozbor významovej stránky slovies a ich úlohy vo vete. K prvej lekcii (Význam slovesa a jeho tvary) je pripojené aj formálne delenie slovies na triedy, a to podľa oboch kmeňov prézentného i neurčitkového. K tejto lekcii by sa žiadalo dodať, že úlohu slovesa niekedy spĺňajú aj iné časti reči (vetné príslovky, citoslovcia). Popri predponách,

ktoré menia význam slovesa, treba uviesť aj také predpony, ktoré menia len slovesný vid.

Ďalšia lekcia (Slovesný vid) nie je s didaktickej stránky dosť účelne usporiadaná. Namiesto vyčerpávajúceho výkladu o dokonavých a nedokonavých slovesách je tu len výzva na žiakov, aby sami zistili, ktoré zo slovies v uvedenej vete sú dokonavé a ktoré nedokonavé. Ináč celý dobrý východiskový text ostal nepovšimnutý. Slovesný vid sa definuje takto: „Dokonavost a nedokonavost, násobenost a nenásobenost sloves se nazývá vid slovesný." Táto poučka je síce veľmi stručná, ale aj veľmi abstraktná. Žiakovi veľa nepovie, najmä nie vtedy, keď pojmy v nej nie sú dostatočne vysvetlené. V tejto forme sa opakuje ešte raz v shrnutí. Slovesnému vidu, ktorý je vo všetkých slovanských jazykoch bohato využitý, treba venovať omnoho viacej miesta a pozornosti.

V nasledujúcej lekcii, kde sú zaradené i zvratné slovesá, treba si úlohu a používanie zvratného *sa* bližšie všimnúť. Zvratné *sa* má niekedy len význam gramatický (mení predmetové sloveso na podmetové), niekedy mení aj vecný význam slovesa, niekedy je skutočným predmetom, niekedy má predmetný význam vzájomnosti, niekedy je len časticou. Bolo by treba vysvetliť používanie zvratného *sa (si)*, keď sa shŕknu vo vete dve-tri zvratné slovesá. Výklad o slovesnom rode sa začína otázkou, ktorú by sme mohli žiakom položiť až na konci výkladu: „Jaký rod slovesný vyjadřují tvary: zabírají, rozšiřují, znali, vedou?" Podobne neodôvodnená je aj výzva: „Vyhledejte v našom článku slovesa v rodě trpném (passivu)!", kým sme to žiaka nenaučili. Žiada sa od neho dokonca i to, aby sám uvedomele odlišoval vlastné pasívum od zvratného.

Ani delenie slovies na predmetové a nepredmetové nie je dostatočne zdôvodnené ani vo výklade, ani v shrnutí. O predmetovom slovese čítame takúto poučku: „Sloveso předmětové má buď vazbu s pády prostými (akusativní, genitivní, dativní, instrumentální) nebo vazbu předložkovou (s pády předložkovými). Příslušný pád prostý nebo vazba předložková jsou předmětem." Poučka opisuje síce formálny stav, ale vôbec si nevšíma významovú podstatu veci, pre ktorú sa toto delenie urobilo. Po takýchto inštrukciách nie je možné, aby žiak vedel rozlišovať predmetové a nepredmetové slovesá a nerozlíši ani predmet od príslovkového určenia vyjadreného prostým alebo predložkovým pádom.

Veľmi vhodné sú východiskové texty i celé spracovanie pri rozkazovacom a podmieňovacom spôsobe.

Posledná lekcia sa zaoberá úlohou slovies a slovesných tvarov vo vete. Pri prechodníkoch by sa žiadala uviesť miera ich používania, či sú ešte v jazyku živé a v ktorých štýloch.

V náhľadoch na úlohu prechodníkov vo vete niet v českej gramatickej spisbe úplnej jednoty. Táto učebnica ich pokladá za doplnky. V Cvičebnici jazyka českého pro I. třídu gymnasií a vyšších odborních škol (str. 93 n.) sa pokladajú prechodníky za polovetné väzby, okrem niekoľkých výnimiek tzv. prechodníkov nevetných a nespojitých. Túto otázku treba vysvetliť a precizovať.

I otázku sponových slovies a neslovesného prísudku treba širšie rozpracovať, lebo učitelia nemajú o nej ešte stále jasno a pri vyučovaní alebo sa držia presne knihy, alebo ju obchádzajú. Pri opisovaní úlohy infinitívu vo vete sa neuvádza, že infinitív môže byť aj doplnkom, hoci v cvičení 4 sú príklady na takéto použitie infinitívu. Vôbec celú lekciu o úlohe slovesa vo vete treba spracovať starostlivejšie, aby žiakovi bolo jasné, ktoré slovesné tvary majú vo vete úlohu

podstatného mena, ktoré úlohu prídavného mena, akým vetným členom bývajú prechodníky, ktoré slovesné tvary bývajú holým prísudkom a ktoré složené tvary pokladáme za jeden holý vetný člen. A toto všetko treba dať žiakom na cvičeniach precvičiť. Shrnutie poučiek v tejto lekcii je nemiestne stručné a tým i veľmi všeobecné, problematiku slovesa vo vete dostatočne neosvetľuje.

Väčšina výkladov v tomto oddiele má tú spoločnú chybu, že v nich prevažuje otázková forma. Vo výklade má sa používať predovšetkým forma vykladacia a nie otázková. Výklad má byť čo možno stručný, nie rozvláčny. K názornosti a k uľahčeniu i urýchleniu výkladu prispievajú prehľady, tabuľky, schémy.

V IV. oddiele (Neohebná slova) uvádzajú sa ako prvé príslovky, ich význam a tvorenie (z prídavných mien a z predložkových pádov). Dobre a názorne sú spracované určovacie príslovky, ako fungujú v syntagme, ale okolnostným príslovkám sa venuje len málo pozornosti. S pravopisného hľadiska treba aspoň stručne odôvodniť, prečo sa v češtine niektoré príslovkové složky píšu spolu *(zrána, podvečer)* a iné ešte osve ako predložkové pády *(na bílo, ku podivu)*. keď sa vyskytol aj takýto príklad v 3. cvičení, kde majú žiaci vysvetliť pôvod príslovkových složiek. Poučku „Některá přislovce souvisí s kmeny zájmennými, na př. *tam, zde, sem* ..." treba doplniť, že súvisia s nimi iba svojím pôvodom, lebo podľa súčasného stavu jazyka s nimi nesúvisia.

V nasledujúcej lekcii (Předložky) treba urobiť delenie predložiek na pôvodné a sekundárne. Pri pôvodných (vlastných) nerobia žiaci chyby (lebo sa ich už učili v každej triede počnúc druhou národnou), ale so sekundárnymi majú ťažkosti, zamieňajú si ich s inými časťami reči. V tejto triede sa majú žiaci oboznámiť predovšetkým so sekundárnymi predložkami, s tým, že sa vyskytujú najmä v odborných štýloch. Správne sa tu tvrdí, že predložkové pády sú vo vete najčastejšie príslovkovým určením.

Medzi spojky sú v tejto učebnici zaradené i častice. Toto poňatie častíc je neúplné, úzke, pretože častice i funkčne sa od spojok odlišujú a aj slová, ktoré môžu vykonávať funkciu častíc, negrupujú sa len zo spojok, ale i z iných slovných druhov. Otázka častíc, na škodu učebnice, sa tu bližšie nerozoberá, ani v cvičeniach niet na ňu príkladov.

V tomto oddiele by mala byť ešte lekcia o citoslovciach, aké majú postavenie vo vete, ktoré časti reči môžu vo vete zastupovať, a naopak, ktoré časti reči môžu nadobudnúť citoslovný charakter.

V V. a VI. oddiele sa hovorí o význame, platnosti a používaní mien (podstatných, prídavných, zámen, čísloviek) vo vete.

Prvá lekcia (Podstatná jména: význam pádů prostých ve větě) s výdatným využitím *Stručnej mluvnice* vcelku dobre spĺňa vytýčenú úlohu. Význam pádov poníma komplexne, všíma si hlavné významy, nezachádza do podrobností. Menšia nedôslednosť je v príkladoch na voľný datív, kde sú ním samé zámená a ani jedno podstatné meno. Mala tam byť poznámka o tom, že v jazyku je to najčastejšie tak. Väčšie nedopatrenie je na str. 134 dolu pri výzve „Pozorujte, jaký je rozdíl mezi instrumentálem a nominativem v přísudku a doplňku!" Ide tu o to, že nominatív v mennom prísudku a doplnku vyjadruje trvalý stav svojho podmetu a inštrumentál premenlivý stav podmetu. Príklady, na ktoré sa táto výzva vzťahuje, nie sú však len nominatívy a prosté inštrumentály substantív, ale i prosté a predložkové genitívy a akuzatívy; taktiež nie sú to len

substantíva, ale polovička je adjektív. Výklady, ktoré po tomto nasledujú, sú pre túto nezladenosť konfúzne.

V shrnutí o predložkových pádoch je vhodnejšie vyjsť z formy, t. j. opísať, že predložková väzba sa skladá z predložky a príslušného pádu, ktorý predložka žiada, lebo forma nám tu jasne ukazuje aj na významový vzťah. Naznačuje, že predložka určuje všeobecný význam väzby a pád podstatného mena len konkretizuje a udáva, čoho sa predložková väzba obsahove týka. Poučku, ktorá vraví, že predložkový pád môže byť i príslovkovým určením i predmetom, treba spresniť, lebo predmetom býva predložková väzba zriedka, iba vtedy, keď sloveso žiada predmet v predložkovom páde.

Shrnujúca tabuľka „Význam pádů ve větě" je dobrou a názornou pomôckou. Žiakovi z nej jasne vysvitne celkový systém pádov a dá sa vhodne použiť pri opakovaní učiva. Pokladáme však za potrebné urobiť tieto opravy: 1. doplniť prostý akuzatív, ktorý chýba, hoci je pádom priameho predmetu; 2. správne sa uvádza, že genitív je predmetom i po prídavnom mene, takto to treba doplniť i o datíve a inštrumentáli, kde je taký istý stav; 3. keď tabuľka vypočítava významy pádov podstatných mien, neslobodno uviesť v príkladoch i pády zámen (jdi *mi* z cesty; bylo *mi* zima; zasloužil si *za to* pomoc), alebo treba sa o týchto príkladoch zmieniť v poznámke; 4. pri jednotlivých pádoch uvádzať najskôr významy najdôležitejšie, gramaticky pravidelné (pri prostom genitíve, datíve, akuzatíve a inštrumentáli je to predmet a nie príslovkové určenie, ktoré musí byť i lexikálne podmienené); 5. jednotlivé významy všade ilustrovať jednoznačnými a typickými príkladmi. K shrnutiu by bolo dobre doložiť poznámku o rozhraničení medzi lexikou a syntaxou. Uviesť, že združené pomenovania a ustálené spojenia sú lexikálne jednotky a že vo vete ich nerozoberáme.

Výkladom o význame pádov by mala predchádzať lekcia o syntagme (ako o významovom spojení slov) a lekcia o shode a väzbe, ktoré sú formálnym vyjadrením významovej spätosti slov. Obe lekcie sú nevyhnutne potrebné na to, aby žiak plne a správne pochopil najmä úlohu chybných slov vo vete. Ich potreba sa v našej učebnici pociťuje už pri slovesách, kde sa stretáme s pojmom „větná dvojice", nedostatočne osvetleným poznámkou v zátvorke (dvojčlenný výraz větný). S týmto pojmom, hoci nevysvetleným, sa tu operuje v niekoľkých lekciách (pri slovesách, príslovkách, podst. menách, prídavných menách, zámenách, číslovkách).

Výklad o úlohe prídavného mena vo vete je správny, len nepotrebne rozkúskovaný viacerými východiskovými textami.

Veľmi cenná je lekcia o určujúcom a hodnotiacom prívlastku, ale treba ju doplniť prípadom, keď sa vyskytnú pri jednom mene oba prívlastky: určujúci i hodnotiaci.

Pri zámenách popri základných významoch preberajú sa aj ich druhotné významy (napr. význam citový, odkazovací pri zámenách ukazovacích a privlastňovacích), s čím možno len súhlasiť. Učebnica nerozlišuje zámená *sám — samý* (pozri cvičenie 6 na str. 175). Zámená *sám* a *samý* sú dve rozličné zámená s odlišným významom a použitím, a preto takto treba o nich učiť. Výklad o dvoch záporoch (*ne-, ni-*) nepatrí k zámenám. O rozdielnom používaní zámen *svoj — váš* sa vo výklade nespomína nič, až v shrnutí sa mu venuje celý odsek, ale pre jeho pochopenie sú potrebné i cvičenia a príklady, ktoré však nie sú uvedené.

Viaceré výklady sú doplnené aj väčšími-menšími poznámkami v cvičeniach (napr. v lekciách 14, 16, 18, 22), takže sa zdá, ako keby výklad spracúval jeden autor a cvičenia nezávisle na ňom druhý. Pravda, učebnici to nepridá na systematickosti.

Záverečný oddiel obsahuje krátke poučenie o najmarkantnejších hláskoslovných a tvaroslovných rozdieloch medzi spisovnou češtinou a spisovnou slovenčinou. Ako hláskoslovný rozdiel by bolo možno uviesť striedanie typu *velký — velcí, v Prahe — v Praze*. Žiadalo by sa presnejšie opísať českému žiakovi výslovnosť hlások *ä, ľ* a hlásky *v*. Výslovnosť prvých dvoch je opísaná neúplne, výslovnosť poslednej chybne. (Hláska *v*... čte se ve slovenštině jako *u*), lebo *v* sa vyslovuje v spomínaných pozíciách ako krátke neslabičné *u*. Tak isto nepresná je aj poučka o rytmickom zákone, ktorý nepripúšťa dve dlhé slabiky bezprostredne za sebou. Všetky tieto nedôslednosti sú aj v shrnutí poučiek. V slovenských textoch je niekoľko korektorských, resp. tlačových chýb i v takých javoch, o ktorých sa vo výklade hovorí, napr. *vyčítá* (dve dĺžky za sebou), *sŕna, obrátil se, rušnovodič* (2×). Najviac priestupkov je proti *ľ;* buď mäkčeň chýba (*„strielať"*), buď je tlačené ako *l*.

Ešte niekoľko vecných a metodických pripomienok k úvodným textom a k cvičeniam.

Východiskové texty podľa usnesenia ÚV KSČ musia byť ideologicky bezchybné a pre deti zaujímavé. Majú čerpať z diel dobrých spisovateľov, majú byť čo najkratšie a obsahovať čím menej slov alebo myšlienok, ktoré by potrebovaly významový výklad. Východiskové texty z našej učebnice uvedeným podmienkam poväčšine vyhovujú. Myšlienkove čerpajú námety z občianskej náuky, z priemyslu a techniky, z boja nášho ľudu za sociálne práva, zo života našich vynikajúcich ľudí. Radili by sme len väčšiu spojitosť textov s oblasťou detských záujmov. Pri niektorých bolo potrebné priblížiť ich obsah chápaniu žiakov vysvetľujúcimi poznámkami (napr. v 18., 31. lekcii a i.). Texty obsahujú zväčša dostatočné množstvo príkladov s potrebným gramatickým javom a príklady sa výdatne využívajú pri výklade alebo i v cvičeniach. Iba niektoré nie sú v potrebnej miere využité ani pre výklad ani pre cvičenia (napr. v lekciách 3, 12, 13, 14, 16, 17, 28), takže vyzerajú dosť neorganicky pripojené k celej lekcii. V prvej a druhej lekcii chýbajú východiskové texty. Ako chýba pri výklade východiskový text s dostatočnou frekvenciou potrebných gramatických javov, to vidno názorne v lekciách 3, 31, 28, 27, 29, kde sú pridávané ešte ďalšie (2—3) východiskové texty. Výklad sa tým kúskuje a tratí na ucelenosti.

Každá lekcia sa končí cvičeniami. Na nich má žiak aplikovať práve naučené pravidlá a tak si ich dôkladne vyjasniť, konkretizovať, upevniť. Nimi sa zbavuje vyučovanie formalizmu. Majú byť usporiadané systematicky, nie náhodne. Volíme radšej cvičenia kratšie, môže ich byť zato viac. Cvičenia v našej učebnici tento cieľ vcelku sledujú. V niektorých lekciách sú veľmi účelne a premyslene volené (napr. v 5., 8., 9., 11., 12., 13., 17., 21., 27., 28.). Inde ho zasa nedosahujú zhruba pre tieto príčiny: 1. Nepostupuje sa od ľahšieho k ťažšiemu, ale začína sa najťažším (najkomplexnejším) cvičením (napr. v 2., 24., 25. lekcii). 2. V cvičeniach je iné poradie ako pri výklade, alebo obsahujú to, o čom niet vo výklade zmienky (napr. precvičuje sa tvorenie adjektív tam, kde sa vo výklade vraví len o ich používaní a platnosti vo vete). 3. Neprecvičujú sa všetky v lekcii

prebrané gramatické javy, teda je tu určitá medzerovitosť. 4. Cvičenia neťažia dostatočne a nenadväzujú na známe fakty z iných predmetov (dejepis, zemepis, prírodné vedy, polytechnická výchova a najmä literárna výchova a ruština), ktoré sa v tomto postupnom ročníku vyučujú. Nevyčerpáva sa tak celý základný slovný fond, neobohacuje a neupevňuje sa tak dostatočne slovná zásoba a nekonsoliduje celé vyučovanie. 5. Nepamätá sa na docvičovanie pravopisu, súvisiaceho s preberanými gramatickými javmi.

Pripomienky k cvičeniam jednotlivých lekcií:

V 1. lekcii je väčšia súvislá ukážka len zo slováckeho nárečia, z ostatných nárečí vždy len 2—3 polriadky ľudovej piesne. Na takýchto ukážkach sa nedajú zbadať ani podstatné znaky jednotlivých nárečí a texty piesní nie sú najvhodnejším dialektologickým materiálom. V 2. lekcii chýba cvičenie na združené pomenovania. V 3. treba dať cvičenie na lexikálne metafory. Lexikálnym metaforám by sa mala v celej lekcii venovať väčšia pozornosť. V 4. lekcii by malo byť cvičenie na homonymá (aspoň na sluchové, potrebné pre pravopis) a na antonymá. Šiesta lekcia (o tvorení slov) dáva príležitosť precvičiť pravopis slov odvodených od vybraných slov, ďalej pravopis predpôn *s-, z-, roz-, od-, ob-* a delenie slov na konci riadku. Jazyková výchova má pobádať žiaka medziiným aj k tomu, aby vedel pohotove pozorovať jazykové zjavy vo všetkých oblastiach jazyka. I keď nevieme a nemôžeme definovať istý zjav alebo presne vyznačiť jeho frekvenciu, predsa ho naň upozorníme a dáme mu ho pozorovať. Napr. v tejto lekcii nemalo chýbať cvičenie, na ktorom by žiak bol odpozoroval všetky zmeny spoluhlások a samohlások slovného základu pri tvorení nových slov (dĺženie, krátenie a stupňovanie korennej samohlásky, palatalizácia a tvrdnutie spoluhlások na konci slovného základu ap.). Jedno cvičenie, ktoré by patrilo sem, je neorganicky uvedené až na 44. strane (4. cvičenie). V 10. lekcii (osobné a miestne mená) treba žiakom v knihe dať dostatočnú zásobu mien, na ktorých by uplatnili všetky poučky z výkladu. Ak sa spoliehame v tomto iba na ich iniciatívu, vystavujeme sa nebezpečenstvu, že na niektorú eventualitu zabudnú alebo nenájdu príklad. Chýba tu i cvičenie na odchylné skloňovanie priezvisk (napr. typ Pavlů, Cypro) a miestnych mien. V 14. lekcii (slovesné časy) nemalo chýbať pravopisné cvičenie na tzv. *l*-ové príčastie (*-li/-ly*). I východiskový text, ináč nevyužitý, mohol sa použiť ako cvičenie. V 16. lekcii dať najskôr cvičenie na odlišovanie predmetových slovies od nepredmetových, až potom rozlišovať predmetové na prechodné a neprechodné. Uviesť najbežnejšie slovesá, ktoré žiadajú predmet v prostom 4., 2., 3., 7. páde, a taktiež také, ktoré majú predmet v predložkových pádoch. Žiaci nech predmety doplňajú. V 30. lekcii (zámená) by malo byť pravopisné cvičenie na vzťažné zámená. Taktiež v 31. lekcii (číslovky) malo byť aspoň po jednom cvičení na pravopis adjektívnych a substantívnych čísloviek.

V ťažších cvičeniach mal byť vždy vyriešený jeden príklad ako vzor.

Ku gramatickým cvičeniam sa takmer vždy pripája slohové cvičenie, ktoré má za úlohu ukázať štylizačné použitie preberaného javu. Tu by maly byť i pokyny na využitie precvičovaného javu (upozornenie).

Reč uvedenej učebnice sa prispôsobuje chápavosti žiaka na tomto stupni, ale súčasne aj rozhojňuje jeho slovník (napr. učí ho i bežné cudzie termíny, ktoré sa používajú v zátvorkách ako druhé popri domácich). Veľmi zriedkavo

sa nájdu nevysvetlené cudzie slová, ako napr. „substantívní složeniny" (str. 37), „abstraktní předmět' (str. 133), pôsobiace rušivo.

Vzornú reč majú výzvy a otázky pri cvičeniach; sú presne a jednoznačne formulované. Potrebné však je starostlivo formulovať a vecne premyslieť aj výzvy, ktoré odkazujú žiaka na Stručnú mluvnicu. Niekde je výzva: Zopakujte si zo Stručnej mluvnice... pripojená i k takým partiám, ktoré sa žiaci neučili a teda nemôžu ich opakovať, alebo neučili sa ich v takom rozsahu, ako sa uvádzajú v Stručnej mluvnici (napr. zámená, číslovky), lebo to je úlohou až tejto (III.) triedy. Vôbec o používaní Stručnej mluvnice malo byť pre učiteľa uvedených viac inštrukcií v Úvodných poznámkach.

Výkladové časti sú tiež bez rečových kazov. V poučkách a v shrnutiach poučiek vyskytujú sa niektoré štylistické a vecné nedôslednosti. Niektoré vyplývajú z prílišnej snahy po stručnosti. Keď chceme všetko povedať v jednej vete, obyčajne tým ublížime presnosti a naša výpoveď býva nesrozumiteľná. Taká je napr. poučka so strany 178: „Všechny číslovky kromě základních a kromě názvů číslic se buď skloňují jakožto přídavná jména, anebo jsou nesklonnými příslovci a příslovečnými výrazy." Nevedno, čo si žiak z takejto poučky vyberie. Podobne sa na tejto strane vraví o platnosti čísloviek vo vete a na str. 40 o složených prídavných menách. Ťažké sú viaceré formulácie s 2—3 genitívmi, ako napr.: „Zkratka buď se skládá ze začátečních písmen jednotlivých slov celého rozvedeného úplného pojmenování, na př. SSSR..." V poučke treba usporiadať fakty podľa ich dôležitosti. Napr. v definícii podmieňovacieho spôsobu povieme najskôr, čo je podmieňovací spôsob, a až potom, v ktorých časoch môže byť. V cvičebnici na str. 93 sa postupuje opačne. Vecne nepresná je poučka „Slovo se přenáší na jinou věc proto, že má ona věc nějaký znak nebo nějakou vlastnost podobnou jako věc označená *slovem základním*." Slovo síce môže mať základný a druhotný význam, ale formálne je rovnaké v oboch prípadoch. Príliš opatrnícky je formulovaná poučka o rozsahu slovného významu: „Máme-li na mysli počet, souhrn jedinců, jednotlivých věcí, které slovo označuje, mluvíme o rozsahu významu slova."

Miesto výrazov „veľmi často", „pomerne často", „zriedkavejšie" ap. by bolo lepšie dať do poučiek približné frekvenčné dáta o výskyte.

Iste len korektorskou a tlačovou chybou je tento začiatok poučky: „Příslovce (adverbia) jsou *slovesa* neohebná... (str. 110), alebo otázka: Co spojují *předložky* souřadící?" (str. 128).

Popri gramatických lekciách obsahuje cvičebnica aj šesť slohových partií, ktoré podľa požiadaviek učebnej osnovy spracúvajú stručne a výstižne tieto slohové druhy: zpráva a oznámenie, opis, vyprávanie, životopis, list, kritika. V partii o opise treba mať na zreteli výsledky marxisticko-leninskej teórie odrazu a rozoznávať opis objektívny a subjektívny. Už i preto, lebo jeden východiskový text je subjektívny (umelecký) opis a druhý objektívny. Definícia opisu nie je celkom vhodná pre tento stupeň. Znie takto: „Popis si všímá znaků osoby, zvířete, věci, pracovního postupu a pod...." Nepresné je v nej sloveso (si všímá); personifikácia opisu je žiakovi cudzia.

Lekcia o liste by mala presne systematicky poučiť o postupe a o ustálených zvyklostiach pri písaní listov, najmä osobných. Nestalo sa tak, ale za-

chádza sa do podrobností vo výklade o složení úradných a obchodných listov. To však nie je úlohou strednej školy, ale vyššej hospodárskej školy.

I pri všetkých týchto pripomienkach možno celkove uvedenú učebnicu posúdiť ako dobrú, priebojnú, sprístupňujúcu najnovšie výsledky bádania v češtine, len ju treba na spomínaných miestach lepšie vybrúsiť.

Ján Oravec

V. P. Mosolov, *Agrotechnika*. Z ruštiny preložili R. G. Halás a Ing. Jozef Kolek, vydalo Roľnícke vydavateľstvo Oráč v Bratislave r. 1951, str. 393, broš. Kčs 80.—, viaz. Kčs 108.—.

Preklad Agrotechniky od V. P. Mosolova dáva našim roľníkom možnosť dôkladnejšie čerpať zo sovietskych agrotechnických skúseností, preto je nepochybne záslužným činom. A práve pre jeho dôležitosť chceme venovať väčšiu pozornosť jazykovej stránke prekladu.

Pri prekladaní z ruskej odbornej literatúry treba venovať pozornosť najmä voľbe vhodných a správnych termínov: treba tu hľadať predovšetkým domáce, už ustálené termíny a len v druhom rade preberať termíny ruské, a to najmä v takých prípadoch, keď ide o pomenovanie nových, priamo z SSSR poznávaných a dovážaných predmetov. V našej Agrotechnike patrí do tejto skupiny napr. termín *podzolotvorný proces* (hoci inak termín *podzol* je už známy a používaný po celom svete), *čízelový kultivátor* a pod.

Vo veľkej väčšine prípadov prekladatelia hľadali a vcelku aj našli domáce termíny, prípadne tvorili termíny nové. Medzi takéto dobre utvorené termíny patria napr. *prísušok* (19 a inde), *sklad — rozklad* (45), *podornica* (49), *podryvák* (49), *nástielka* (113 a inde, za medzinárodné *mulch*), *brázdovač* (110), *prihnojovač* (117), *zdŕhací stroj* (215), *skupinkovanie* (265), *kyticovanie* (335), *skrojkovač* (268) a iné. Pri niektorých termínoch možno ešte pozorovať nepotrebné kolísanie medzi dvoma tvarmi. Napr. štruktúra pôdy je raz *celistvá* (19, 40), inokedy *celistá* (373, zrejme nesprávne), resp. *čiastočková* (18) i *časticová* (19, nesprávne). Kolísanie a neistota je aj v používaní botanicko-biologických termínov *rastliny svetlomilné* a *teplomilné*. Okrem tejto zaužívanej podoby sa totiž často objavuje aj novotvar *svetlomilovné, teplomilovné rastliny*. Pri uvádzaní tohto novotvaru sa podľa všetkého vychádzalo z predpokladu, že základom pre tvorenie je tu sloveso *milovať* a že preto je tu správny iba tvar *milovný*, pre ktorý je ostatne analogia v prídavnom mene *slobodymilovný*. Lenže na druhej strane máme aj prídavné meno *rodomilný*, utvorené od starého typu složených podstatných mien *rodomil*. Podľa vzoru *rodomilný* sa utvorilo niekoľko prídavných mien na *-milný: svetlomilný, vlhkomilný, teplomilný, hmyzomilný*, o ktorých ťažko povedať, že nie sú správne. Preto nepokladáme za dosť účelné zavádzať nové tvary *svetlomilovný, teplomilovný* a pod.

Iného druhu je kolísanie medzi variantmi *siatba* a *sejba*, ktoré sa vyskytujú popri sebe často aj v tom istom odseku. Hoci nemožno mať zásadné námietky proti podobe *siatba*, predsa len treba dávať prednosť podobe *sejba*, lebo je aspoň tak častá ako *siatba* a okrem toho je utvorená živým slovotvorným spôsobom, podobne ako veľká väčšina dejových podstatných mien na *-ba*, totiž pripojením

prípony *-ba* k prézentnému kmeňu príslušného slovesa: *or-ú — orba, kos-ia — kosba, tvor-ia — tvorba,* teda aj *sej-ú — sejba.*

Od správneho termínu *nástielka* (113) sú tu tvorené niekedy veľmi čudné tvary, ako napr. *nástielavý papier* (114), *nástielový materiál* (115) popri správnom tvare *nastielací papier* (115). Správny by bol termín *nastielací materiál.*

Nie príliš šťastný je termín *zemiakosadič* (247). Sústave slovenských termínov by lepšie zodpovedalo združené pomenovanie *sadič zemiakov.* Za nesprávne pokladáme termíny *kaderavosť* (255) miesto *kučeravosť, suchuodolné krmoviny* (235) miesto *krmoviny odolné suchu, prímešok* (224, 227) miesto *primiešanina* alebo *prímes, kukurica obecná* (211) miesto *kukurica obyčajná, zrnolap* (193) miesto *lapač zŕn, strošek* (134) miesto *lopuštík, vetrolom* (130, 131) miesto *vetrolam, kovový šnek* (92) miesto *nekonečná skrutka, skrutkový prevod* a *snehozáchytný pás* (21) miesto *pás na zachytávanie snehu.*

Pri pozornom čítaní príde čitateľ popri spomenutých terminologických nesprávnostiach aj na niektoré nejasné štylizácie a vybočenie z väzby. Napr. *Takéto množstvo zrážok... môžu zabezpečiť vysokú úrodu zrna* miesto *môže zabezpečiť* (27). *Vývoj zemiakov v úhore ešte viac urýchľuje a zväčšuje ich úrodnosť jarovizácia* (66). *Oziminy treba prihnojovať predovšetkým na množiteľských plochách ozimnej pšenice a slabo odnožené siatiny raži* (167).

Nesprávny slovosled je napr. vo vete *Veľmi rozšírené pestovanie slnečnice je aj na Západnej Sibíri* (293), kde sa vlastne malo povedať, že pestovanie slnečnice je veľmi rozšírené aj na Záp. Sibíri. Podobne vo vete ... *v druhej časti vzorky zistíme čistotu takým istým spôsobom 97%,* kde by slovo *čistotu* malo byť tesne pred udaním percenta (95). Úplne nejasná je veta: *(pohánka) neskorou sejbou trpí suchom a zahára,* kde by asi malo byť: ak sa seje neskoro, trpí suchom a zahára (208). Podobného druhu je väzba *podmietkou vyklíčia semená burín,* kde by sa malo povedať, že po podmietke, po vykonaní podmietky semená burín vyklíčia (185).

Pravdepodobne ruská predloha zviedla prekladateľov používať neurčitok aj v takých prípadoch, kde to je v slovenčine neobvyklé, ako napr. vo vete *Raž ako kultúra vystriedajúca úhory podporuje zbaviť pozemky buriny* (152), kde by bolo jasnejšie štylizovať asi takto: *Siatím raži sa pozemky vo zvýšenej miere zbavujú buriny.*

Veľa materiálu poskytuje tento preklad aj pre štúdium interpunkcie, najmä používania čiarok, a to predovšetkým v odbornom štýle.

Niekedy sa tu zrejme nesprávne oddeľuje podmetová časť vety od prísudkovej. Napr.: *Suchý vzduch, vietor, vysoká teplota(,) výpar z pôdy urýchľujú* (17). *Tmavé hnedozeme(,) patria medzi hnedozeme* (22). *Napríklad prihnojenie nepatrnou dávkou bóru, mangánu, cinku(!) a iných(,) napomáha lepšiemu vývinu rastlín* (34). *Buriny pre ich výnimočnú životaschopnosť...(,) možno úsporne ničiť iba vtedy, keď proti nim systematicky bojujeme* (119). Zdá sa nám, že čiarka sa tu kladie veľmi často vplyvom intonácie, resp. pauzy, ktorá je síce dôležitým činiteľom pri členení vety, ale jednako sa len nesmie príliš preceňovať ako interpunkčná pomôcka.

Zjavné chyby sú, keď sa kladie čiarka pred slučovacie *alebo (... môžu byť v stredných oblastiach už koncom augusta(,) alebo začiatkom septembra* 37), pred *čiže: Predplúžok(,) čiže lúpacia radlička(,) je upevnením pred základným plužným telesom* 75. — Tu shoda slovesa so slovom radlička ukazuje, že časť

oddelenú čiarkami nemožno pokladať za vložku. Podobne aj vo vete *Počet semien vysiatych na hektár(,) čiže dávka výsevu(,) závisí od mnohých podmienok* 111.) Nesprávne je klásť čiarku pred druhou spojkou, ak sa stretnú dve spojky. Napr.: ... *preto(,) hoci ... množstvo je 150 m, priemerne polovica ... odtečie* 28. *Preto(,) keď sa zavádza pestovanie nových motýľokvetých kultúr, treba naštepiť do pôdy hľuzkové baktériá(!)* 41. *Podmietku vykonáme diskovými podmietačmi ..., alebo(,) keď je nedostatok týchto náradí, pluhmi ...* 54. *Hlavné kultúry sa najčastejšie množia semenami, preto(,) keď hovoríme o osevnom materiáli, máme na mysli predovšetkým semeno* 88. — Na tejto poslednej vete krásne vidieť, že vetu uvedenú spojkou *keď* nemožno chápať ako vloženú.

Na niektorých prípadoch vidieť, ako použitie čiarky vplýva na smysel celej vety. Ide najmä o prívlastky. Napr.: *Semeno(,) sobrať začiatkom tzv. voskovej zrelosti pretepľujeme a prevetrávame dlhšie ako semeno(,) sobraté v neskorších fázach zrelosti* (105). *Užitočné je prihnojovať najmä na pôdach(,) v jeseni zle alebo nedostatočne vyhnojených* (250). *Orba(,) uskutočnená skoro v jeseni, kým sú ešte teplé dni, podporuje rozklad organických látok* (72). Vo všetkých uvedených prípadoch ide podľa našej mienky o tesný prívlastok, pretože vety bez nich by nemaly smyslu. Takéto tesné prívlastky čiarkou neoddeľujeme.

Napokon chceme upozorniť na niekoľko tvaroslovných i pravopisných chýb, ktoré pri väčšej pozornosti v preklade nemusely byť. Napr.: „semená sa máču" miesto *máčajú* (102), „obiliny" miesto *obilniny* (25), „rozmnoženiu škodcov podporujú" miesto *rozmnoženie* (135), „nesmia" miesto *nesmú* (163), „na bubni" miesto *na bubne* (239), „stranícke orgány" miesto *strannícke* (132), „rýha" miesto *ryha* (194), „gumenný" miesto *gumený* (307), „prečesieme" miesto *prečešeme* (339), „valčekami" miesto *valčekmi* (356), „sošliapávame" miesto *sošliapavame* (126), „ušľapáva" miesto *ušliapava* (122), „premrzá" miesto *premŕza* (125), „trojuhoľník" miesto *trojuholník* (94), „zbité dosky" miesto *sbité dosky* (338), „sviesť seno" miesto *sviezť seno* (349), „kúžeľovité" miesto *kužeľovité* (268), „dehtu" miesto *dechtu* (336).

Nemožno súhlasiť so zavádzaním výnimky z rytmického zákona v typoch „siatina — siatín" (na str. 72), „mliečnica — mliečníc" (308), „siací stroj" (346), „drviacích strojoch" (283).

Ako vidieť z uvedených poznámok, nie je jazyková úprava Agrotechniky dokonalá. Má ešte veľa nedostatkov, hoci neslobodno si myslieť, že každá stránka sa len tak hemží chybami. Treba mať vždy na pamäti, že tieto poznámky sú čerpané temer zo 400 strán. Okrem toho treba vyzdvihnúť, že aj samo vydavateľstvo je si vedomé chýb a nedostatkov a preto žiada čitateľov, aby mu na priloženom lístku oznámili svoje pripomienky. Je to postup iste veľmi správny. Bolo by potrebné, aby sa čitatelia, ktorých bude zaiste značný počet, skutočne ohlásili a pomohli tak knihu pri druhom vydaní zlepšiť. Zlepšenie bolo aj cieľom našich poznámok.

Ján Horecký

Celoštátna lexikografická konferencia v Bratislave

V dňoch 5.—7. júna 1952 sišli sa na pôde Československo-sovietskeho inštitútu v Bratislave slovnikárski pracovníci český i slovenskí (z Ústavu pre jazyk český, Slovanského ústavu a Ústavu slovenského jazyka SAVU), aby prerokovali zásadné otázky lexikografickej teórie a praxe a vytýčili smernice pre ďalšiu prácu. Konferencii predsedali striedavo univ. prof. Dr. B. Havránek a Dr. Š. Peciar.

Na programe trojdňového zasadania boly referáty a diskusie jednak o základných teoretických otázkach náuky o slove, jednak prakticky zamierené referáty o slovníkoch jednojazyčných i dvojjazyčných, všeobecných i terminologických.

Teoretických otázok sa týkaly referáty a koreferáty s. univ. prof. Fr. Trávnička, univ. prof. K. Horálka, univ. prof. A. Isačenka, univ. prof. L. Kopeckého a M. Dokulila. Rozpracovaniu problematiky homoným, synoným, ustálených spojení a iných zásadných otázok pri lexikografickej práci boly venované referáty a koreferáty s. Ďuroviča, Helcla, Filipca, Zimu, Mana, Lapárovej, Malíkovej a Nováka. O využití teoretických zásad pri konkrétnej práci na slovníku referovali s. Janský, Havlová a Schnek. O problematike terminologických slovníkov referovali s. Roudný, Sochor, Horecký a Mucala. Otázkami školských slovníkov sa zaoberali s. Čulenová a Oktábec.

Po všetkých referátoch sa rozprúdila živá a plodná diskusia, v ktorej sa ozrejmilo veľké množstvo otázok. Všetky referáty a koreferáty, ako aj celý priebeh diskusie budú vydané tlačou, a to ako osobitné dvojčíslo Jazykovedného sborníka SAVU (č. 3—4 roč. 1952).

V závere prijala konferencia závažné usnesenia, ktoré tu uverejňujeme v plnom znení.

Usnesenie z celoštátnej lexikografickej konferencie, konanej v dňoch 5.—7. júna 1952 v Bratislave.

Pracovníci československej lexikografie, shromaždení na pracovnej konferencii, svolanej jazykovedným oddelením Československo-sovietskeho inštitútu a akademickými ústavmi, Ústavom pre jazyk český, Ústavom slovenského jazyka SAVU a Slovanským ústavom k druhému výročiu uverejnenia Stalinových prác o jazyku, dospeli po trojdennom rokovaní k týmto záverom:

I. Stalinove práce o marxizme v jazykovede majú hlboký význam aj pre správny teoretický pohľad na slovnú zásobu jazyka a pre jej spracovanie v slovníkoch. Všetka lexikografická práca, teoretická i praktická, musí preto vychádzať zo Stalinovho osvetlenia pomeru jazyka a myslenia, vzťahu jazyka k spoločnosti; z jeho určenia pomeru gramatickej stavby a slovnej zásoby a z rozlišovania slovnej zásoby a základného fondu.

II. Spojenie teórie s praxou musí prenikať každú slovnikársku prácu. V období budovania socialistickej spoločnosti nemožno si už predstaviť, aby u nás vznikaly povrchné, diletantské slovníky, ktorými v minulosti liberalistické nakladateľstvá zo zárobkových dôvodov nezodpovedne zaplavovaly knižný trh. Kvalita slovníkov a primerané tempo pracovného postupu vyžadujú zodpovedne vedenú kolektívnu prácu. Naši poprední jazykovedci majú lexikografickú prácu plne podporovať riešením teoretických otázok lexikografie a lexikologie a priamo sa zúčastňovať na slovníkových prácach. Do práce na dvojjazyčných slovníkoch treba vždy zapojiť aj dostatočný počet pracovníkov v príslušnom materinskom

jazyku. Veľkú starostlivosť majú starší pracovníci venovať podchyteniu a výchove našich mladých slovnikárskych kádrov, zastúpených na konferencii v počte za kapitalistických pomerov nepredstaviteľnom.

III. Spojenie teórie a praxe sa musí prejaviť i v konkrétnych výsledkoch lexikografickej práce, a to tak v správnom rozlíšení a utváraní základného typu slovníka, ako i v jeho detailnom prepracovaní. Dôležitým momentom je pritom zreteľ na používateľov slovníka. Riadne plánovanie slovnikárskej práce pomôže nám prácu časove urýchliť, znížiť výrobné náklady a prispieť tak i k cenovému sprístupneniu našich slovníkov.

IV. Konferencia kriticky konštatovala neuspokojivý stav doterajšej práce, zavinený často vonkajšími technickými okolnosťami. K nim patrí pomalé vychádzanie akademického slovníka jazyka českého, nedostatočné personálne vybavenie a materiálne zabezpečenie slovnikárskych prác na Slovensku, a to ako na dvojjazyčných slovníkoch ruských, tak na jednojazyčnom slovenskom slovníku. Preto treba neodkladne pristúpiť k týmto naliehavým úlohám:

A. Zo slovníkov jednojazyčných treba zabezpečiť urýchlené vydanie slovenského pravopisného slovníka (Pravidiel) a dokončenie prác na normatívnom slovníku slovenského spisovného jazyka ako základného predpokladu všetkej ďalšej lexikografickej práce na Slovensku (o splnenie tejto úlohy žiada konferencia Ústav slovenského jazyka SAVU). V českých zemiach treba zabezpečiť práce na strednom normatívnom slovníku spisovnej češtiny (o splnenie je požiadaný Ústav pre jazyk český).

B. Pri závažnej dôležitosti prenášania sovietskych skúseností na všetkých úsekoch nášho politického, hospodárskeho i kultúrneho života stoja medzi dvojjazyčnými slovníkmi na prvom mieste slovníky ruské. Preto treba plne zabezpečiť práce na veľkom rusko-českom a príručnom rusko-slovenskom slovníku, ďalej na druhom diele slovensko-ruského prekladového slovníka a naliehavo potrebnom strednom slovníku česko-ruskom. Z ostatných slovníkov treba pracovať predovšetkým na slovníkoch jazykov ľudovodemokratických štátov (o splnenie žiadame Československo-sovietsky inštitút, Ústav slovenského jazyka SAVU a Slovanský ústav).

C. Nemenšiu pozornosť treba venovať dvojjazyčným i jednojazyčným odborným slovníkom terminologickým. Žiadame preto, aby v novobudovanej Československej akadémii vied a podobne i v Slovenskej akadémii vied boly vytvorené autoritatívne strediská, ktoré by viedly a koordinovaly všetku terminologickú prácu i vydávanie špeciálnych slovníkov, predovšetkým marxisticko-leninskej terminologie a terminologie najdôležitejších odvetví našej výroby. Práca v týchto strediskách má byť výrazom tesnej spolupráce príslušných odborníkov s lingvistami, najmä pri vytváraní nových termínov a má využiť materiál i skúsenosti terminologických oddelení Ústavu pre jazyk český, Ústavu slovenského jazyka SAVU a Československo-sovietskeho inštitútu.

D. Naliehavou sa stáva i otázka špeciálnych školských slovníkov. Práce na nich musia postupovať v súlade so súčasným stavom ostatných lexikografických prác a za ich plnej podpory (o splnenie tejto úlohy žiadame katedry ruského jazyka pražskej pedagogickej a bratislavskej filozofickej fakulty).

V. Priebeh konferencie ukázal, ako vysoko politicky zodpovedná a ideologicky závažná je každá slovnikárska práca. Práve preto, že jazyk je prostriedkom vyjadrenia novej, mohutnejúcej socialistickej skutočnosti, rovnako ako naj-

lepších pokrokových tradícií, treba venovať osobitnú starostlivosť politicky dôležitým heslám, citáciám z marxistickej literatúry i z pokrokových autorov, ako i obsahovej preukaznosti každého citátu. Treba neustále bojovať proti všetkým dôsledkom a zvyškom objektivizmu, kozmopolitizmu a psychologizmu na jednej strane, proti mechanickému materializmu a plochému vulgarizátorstvu na druhej strane. Treba sa neustále usilovať o čo najdokonalejšie zvládnutie ruského jazyka, ktorého znalosť sa stala pri budovaní novej spoločnosti priamo nevyhnutnosťou.

Nie náhodou sa konferencia sišla na pôde Československo-sovietskeho inštitútu za príkladnej spolupráce vedeckých inštitúcií českých i slovenských. Ak máme vskutku splniť úlohy, ktoré nám ukladá súčasná doba, musíme čo najviac využívať skúsenosti sovietskych lexikografov, skúsenosti kriticky a sebakriticky prísnej, s praxou nerozlučne spätej a komunizmus budujúcej vedy sovietskej v čele s geniálnym vodcom pracujúcich celého sveta, prvým bojovníkom za mier — Jozefom Vissarionovičom Stalinom!

DROBNOSTI

Obchod s odevným tovarom. — Už v Pravidlách slovenského pravopisu z r. 1931 na str. 199 je pod heslom *obchod* poučenie, že slovesná väzba je *obchodovať s niečím* a že miesto *obchod s miešaným tovarom* treba písať *obchod s rôznym tovarom.* Táto poučka zostala aj v Pravidlách slovenského pravopisu z r. 1940, resp. v dotlačku z r. 1949, iba s tým rozdielom, že sa tu miesto spojenia *obchod s rôznym tovarom* ustaľuje znenie *obchod s rozličným tovarom.* Väzba *obchodovať s niečím* zostane aj v pripravovaných nových Pravidlách.

Pre väzbu *obchod s niečím,* resp. *obchodovať s niečím* máme doklady z Kukučína (napr. Stojí nad veľkou batožinou, z ktorej by temer mohol vystať neveľký obchodík s módnym tovarom), z Jégého (... prechádzal pred Kászikovým obchodom s miešaným tovarom), Urbana (Dolník musel zatvoriť obchod so železom, lebo nik uňho nekupoval), ako aj z niekoľkých odborných časopisov. (Výlučné právo sbierať odpadky a obchodovať s nimi je sverené podniku Sberné suroviny. Pri obchodovaní so šošovicou možno dodať len šošovicu zdravú, bez mušiek. Obchod so strižným tovarom, s módnym tovarom a s konfekciou je dobre zamestnaný.)

Táto predložková väzba je v shode s celkovou tendenciou slovenčiny, podľa ktorej je využívanie predložiek, resp. predložkových pádov vždy viac a viac na postupe. Ba je tu shoda aj so stavom v nárečiach.

Túto tendenciu vidieť veľmi pekne napr. na vývine väzby pri slovese *zaoberať sa niečím* alebo *s niečím.*

Hoci Pravidlá slovenského pravopisu (str. 457) predpisujú väzbu *zaoberať sa niečím,* jednako len máme veľa dokladov na väzbu predložkovú. (A treba sa predsa zaoberať s touto vecou, pretože vrtuľa čerešňová sa v posledných rokoch veľmi šíri — Slov. ovocinárstvo. S výkupom a predajom cibule vo väčšom množstve zaoberá sa Roľnícke zeleninárske družstvo — Grman, Náuka o tovare. Príkazom dnešných čias je, aby sme sa s mládežou zaoberali čo najviac i mimo školy — Slov. učiteľ.)

Pri väzbe *obchodovať s niečím* možno namietať, že použitím predložky *s* vyjadruje sa partnerstvo — obchodovať s nejakým podnikom, t. j. byť v obchodnom styku s ním. No na druhej strane zase použitie prostého siedmeho pádu bez predložky má jasný význam nástroja alebo prostriedku (napr. *písať perom, mávať krídlami*). Ako vidieť, sú tu dva krajné prípady: na jednej strane partnerstvo vyjadrované predložkovým inštrumentálom, na druhej strane nástroj vyjadrovaný bezpredložkovým inštrumentálom.

Väzbou *obchodovať s niečím* nemožno podľa našej mienky vyjadrovať ani partnerstvo (pretože pod partnerom si predstavujeme obyčajne osobu alebo podnik), ani nástroj. Je kdesi uprostred a práve preto sa pri riešení otázky o správnosti predložkovej alebo bezpredložkovej väzby musíme opierať o úzus klasikov i nových spisovateľov a o celkové vývinové tendencie spisovnej slovenčiny.

Obidva tieto momenty, ako sme ukázali, hovoria pre väzbu *obchod s niečím, obchodovať s niečím.* *Horecký*

Písomný stôl — písací stôl. — V poslednom čase sa prekvapujúco šíri termín *písomný stôl* pre pomenovanie predmetu, ktorý všeobecne voláme *písacím stolom*. Našli sme ho v denných časopisoch a po podrobnejšom skúmaní sme zistili, že sa veľmi často vyskytuje v prekladoch z ruštiny. U domácich autorov vedie najstaršia stopa k J. Jesenskému, kde sme napr. v knihe *Cestou k slobode* našli podobu *písomný stolík*.

Všetky tieto okolnosti (výskyt v prekladoch z ruštiny alebo v prípade Jesenského v práci z ruského prostredia) ukazujú, že ide o zrejmý rusizmus. Aj Ušakov vo svojom *Tolkovom slovare* uvádza spojenia *pismennyj pribor, pismennyj stol*.

Je otázka, či je tento rusizmus v slovenčine opodstatnený a či nevystačíme s domácim názvom *písací stôl*.

Pri podrobnejšom významovom a tvaroslovnom rozbore sa ukazuje, že prídavné meno *písomný* alebo *písací* má mať v spojení s podstatným menom *stôl* význam účelový: ide o stôl, ktorý je určený na to, aby sa na ňom písalo. Tento účelový význam sa v slovenčine vyjadruje tzv. účelovými prídavnými menami, ktoré sa tvoria príponou *-ací/-iaci* (napr. *sbíjací, oznamovací, rozkazovací, stavací, plniaci, taviaci*). Od slovesa *písať* je toto účelové prídavné meno *písací*. Preto je správne iba spojenie *písací stôl*, podobne ako *písací stroj, písacie náradie, písacie pomôcky*.

Prídavné meno *písomný* tu nie je namieste preto, že účelové prídavné mená s príponou *-ný* sú v slovenčine pomerne zriedkavé (napr. *pracovný čas, pracovný stôl, cestovný lístok, cestovný poriadok, jedálny vozeň*), ale predovšetkým preto, že oveľa častejšie má význam „vyjadrený prostredníctvom písma". Svedčí o tom množstvo spojení, ako napr. *písomný prejav, doklad, pozdrav, styk, znak, soznam, výmer, rozkaz, písomná forma, smluva, žaloba, záruka, agenda, práca, písomné podanie, vyhotovenie, vyjadrenie, písomne požiadať, oznámiť* atď.

Termín *písací stôl* je teda utvorený správne a niet dôvodu zavádzať miesto neho *písomný stôl*. *Horecký*

Spätý — spiaty. — Pri písaní príd. mena *spätý — spiaty* stretávame sa s nerozhodnosťou, ktorý z týchto dvoch tvarov je správny. Ak si bližšie všimneme pôvod týchto adjektív, zistíme, že sa vyvinuli z príč. min. trpného slovesa *späť*. V slovenčine existuje viac slovies tohto významu, rozlíšených vidom. Tak máme slovesá *spínať, sopnúť, sopäť, späť*, neexistuje však infinitív „spiať".

Koreň týchto slovies je prastarého pôvodu a patrí do základného slovného fondu všetkých slovanských jazykov. V dnešnej slovenčine máme celý rad predponových slovies v podobe *-pnúť, -päť, -pínať*. Napr.: *napnúť (-päť), sopnúť (sopäť, späť), vypnúť (-päť), pripnúť (-päť), odopnúť (-päť), upnúť (-päť), podopnúť (pod niečo), obopnúť (-päť), prepnúť (-päť), rozopnúť (-päť), zapnúť (-päť), napínať, spínať, vypínať, pripínať, odpínať, obopínať, prepínať, rozopínať, zapínať*. Od týchto slovies sú bežné aj substantíva, napr.: *napnutie, napätie, sopnutie (sopätie, spätie), prepnutie, vypínanie, rozpínanie, pripínanie* a pod. V odbornej terminológii sa vyskytujú napr. tieto výrazy: *vysoké napätie, dejové, vnútorné napätie, povrchové napätie pary, predpätý betón, pnutie* atď. Okrem toho bežné sú tieto príbuzné slová: *napätý, napätosť, napäto, spätosť, vypätosť*.

K slovesu *prepäť* vytvorili sa dva odlišné tvary príč. min. trpného, a to *prepätý* a *prepiaty*. Ako skutočné príčastie sa dnes cíti už len tvar *prepätý*,

kým *prepiaty* znamená „prehnaný, prílišný, extrémny", t. j. stalo sa adjektívom. K nemu sa tvorí adv. *prepiate,* subst. *prepiatec, prepiatosť.*

Z uvedených príkladov vidno, že temer všetky slovesá odvodené od koreňov *pät-* majú tvary s *ä.* Len pri slovese *prepäť* sa vyvinul popri tvare *prepätý* aj tvar *prepiaty.* Obidva tieto tvary sa však významove diferencovaly a tvar *prepiaty* stratil priamu súvislosť so slovesom *prepäť,* prestal byť tvarom tohto slovesa a stal sa adjektívom.

Pri tvaroch *spätý — spiaty* nejde však o nejakú významovú diferenciáciu, ale iba o tvarové varianty s rovnakým významom. Variant *spiaty* je zriedkavý a pritom nepravidelný, lebo vybočuje z obvyklého spôsobu tvorenia trpných príčastí slovies odvodených od koreňa *pät-.* Preto treba iba tvar *spätý* pokladať pre spisovný jazyk za náležitý. *Šalingová*

Zpakruky. — Slovo *zpakruky* sa skladá z dvoch častí. Prvá časť *zpak* nie je na prvý pohľad celkom jasná. Druhá časť je zrejme gen. sg. subst. *ruka.* Prvá polovica slova *zpakruky* spája sa niekedy nesprávne s príslovkou *späť,* pričom koncové *k* miesto *t* sa tu vysvetľuje kontamináciou.

K takémuto nesprávnemu výkladu slova *zpakruky* mohol viesť význam tohto slova v niektorých spojeniach, kde by sa *zpakruky* mohlo prípadne chápať ako *späť.* Napr. *vrátil mu zpakruky zaucho* („vrátil mu späť zaucho"). No i v tomto prípade ide o pôvodný a dodnes v slovenskom jazyku živý význam tohto slova, a to *s opakom ruky, z opaku ruky.* Tento pôvodný význam je zachovaný v odborných termínoch anatomických, napr. *zpakručie* (*dorsum manus* — chrbát ruky), *zpakručný* (*dorsalis*).

Adv. *zpakruky* sa dnes používa alebo vo význame „z opaku ruky", pričom ide o pôvodný význam tohto výrazu, alebo toto slovo nadobudlo nové významy v rôznych spojeniach. Napr.: *zpakruky si pohladil fúzy, zpakruky si zahrnul vlasy, zpakruky si utrel gamby* (= „s opakom ruky"). *Hodil mu zpakruky soľ* — v tomto prípade ide o odlišnú situáciu a použitím adv. *zpakruky* sa tu vyjadruje gesto, ktoré sa urobilo v smere chrbta ruky.

Veľmi často sa používa adv. *zpakruky* vo význame „len tak, hocijako, mimovoľne, letmo, nedbalo, ledabolo", a to najmä v reči knižnej. Napr.: *nemožno ho zpakruky odmietnuť, len tak zpakruky ho odbil, okríkol ho len tak zpakruky.* Zriedkavejšie sa používa *zpakruky* vo význame „ľahko, pohotove": *sypal zpakruky slová* („ako z rukáva").

V hovorovej reči sa vyskytuje napr. aj spojenie: *taká zpakruky robota* (taká nijaká, nedbalo urobená robota).

Pokiaľ ide o ortografickú stránku, s etymologického hľadiska je správne písanie so začiatočným *z,* lebo adverbium *zpakruky* sa vyvinulo zo spojenia *z opaku ruky.* Okrem toho tento spôsob písania podporuje písanie *z* u prísloviek typu *zprvoti, zpamäti, zľahka* atď. *Šalingová*

Obrušťek — obrúšťek. — Pri deminutívach v spisovnej slovenčine stretávame sa v niektorých prípadoch s kolísaním v písaní dĺžok. Pravidlá slovenského pravopisu z r. 1940 uvádzajú napr. na tej istej strane (str. 282) deminutívum *obrážtek* s *á,* ale *obrušťek* s *u.* Ak si bližšie všimneme deminutíva typu *obrázok/obrážtek* (k *obraz*), zistíme, že náležité písanie zdrobneniny od slova *obrus* bude s *ú,* teda *obrúšťek.* Ak sa totiž pri deminutívach na *-ok* dĺži predchádzajúca

slabika, zachováva sa zpravidla táto dĺžka aj pri deminutívach na *-ček, -štek, -ždek*. Napr.: *breh — briežok/brieždek, chlp — chĺpok/chĺpček, hrach — hrášok/hráštek, obraz — obrázok/obráždek*. V niektorých prípadoch chýba variant na *-ček/-štek*, takže existuje iba zdrobnenina na *-ok*, napr. *hlas — hlások, plech — pliešok*, hoci by sa v hovorovej reči mohly vyskytnúť aj tvary *hláštek, plieštek*.

Dĺžku v zdrobneninách *obráždek, obrúštek, brieždek* atď. podporuje jednak dĺžka vo variantoch na *-ok* (*obrázok, obrúsok, briežok*), jednak dĺžka v deminutívach utvorených od takých slov, ktoré majú dĺžku v kmeni, napr. *motúz — motúzok* (Pravidlá slov. pravopisu tu uvádzajú iba tvar *motúzik*, hoci tvar *motúzok* je celkom bežný a jeho správnosť podporuje aj deminutívum *motúždek*), *stĺp — stĺpok* (i *stĺpik*) popri *stĺpček, osúch — osúšok/osúštek*.

Pri slovách, ktoré sa končia na *-ok* a majú v predchádzajúcej slabike krátku samohlásku, zachováva sa táto krátka samohláska aj v deminutívach na *-ček/-štek:* (pás) *opasok — opaštek, okruch — okrušok — okruštek*.

O kvantite zdrobnenín na *-ček* písal svojho času A. Jánošík v SR XI, str. 1 n. a 36 n. *Šalingová*

Krahnúť — krehnúť. — Od koreňa *kreh-* máme v slovenčine utvorené tieto slová: *krehký, krehunký, krehučký, krehkosť, krehnúť*. Pravidlá slov. pravopisu z r. 1940 odporúčajú síce sloveso *krahnúť*, ale pripúšťajú popritom aj *krehnúť*. Význam slovesa *krehnúť* ukazuje živo na spojitosť s adj. *krehký*, pretože vyjadruje dej, ktorým niečo tuhne, stáva sa akoby krehkým. Nakoľko ide o sloveso z oblasti slov expresívnych, v hovorovej reči sa skutočne používajú obidva uvedené varianty, ale pre spisovný jazyk bolo by namieste zaviesť iba jednu podobu, a to *krehnúť*, ktorá má oporu v ostatných príbuzných slovách. *Šalingová*

Redakčná poznámka.

Pre zaneprázdnenie redaktorov s prácami na učebniciach, na nových osnovách a na Pravidlách slovenského pravopisu vychádza toto dvojčíslo oneskorene. Do konca ročníka vyjde ešte jedno dvojčíslo. Prosíme čitateľov o prepáčenie. Toto dvojčíslo má 80 strán.

Rediguje Dr. Štefan Peciar s redakčným sborom. Zodpovedný zástupca Dr. Štefan Peciar. — Vydáva Štátne nakladateľstvo v Bratislave starostlivosťou Ústavu slovenského jazyka SAVU. — Tlačia Stredoslovenské tlačiarne, národný podnik, základný závod, v Martine. — Povolené výmerom PIO č. 21.098/51-II/3-413. — Novinové výplatné povolené čís. 6156-Ba2-1950. Dozerací poštový úrad Bratislava 2. — Toto dvojčíslo vyšlo v júli 1952.

Knihy a časopisy, ktoré došly do redakcie

Nové učebnice Štátneho nakladateľstva

Ruský jazyk pre I. triedu stredných škôl, II. vyd., 1951

Ruská čítanka pre I. ročník odborných škôl, 1951

Ruská čítanka pre II. ročník odborných škôl, 1951

Občianska náuka pre IV. triedu stredných škôl, I. vyd., 1951

Učebnica hudobnej výchovy pre I. a II. ročník národných škôl, I. vyd., 1951

Ing. J. Huka, Mechanická technologia II. diel, učebnica pre školy strojnícke a pomocná učebnica pre vyššie školy strojnícke, 1951

Prof. Ing. Mikuláš Gregor — Ing. Miroslav Zigmund, Anorganická chémia a anorganická technologia, učebnica pre odborné školy a pomocná učebnica pre náuku o výrobe pre hospodárske školy, 1951

Ing. Hubert Meluzin, Elektrické stroje, učebnica pre základné odborné školy a majstrovské školy elektrotechnické, II. vyd., 1951

Ing. H. Meluzin, Základy elektrotechniky, učebnica pre základné odborné školy (učňovské) a učebná pomôcka pre majstrovské školy, II. vyd., 1951

Ing. Hugo Velan, Spaľovacie motory, učebnica pre vyššie priemyselné školy strojnícke, 1951

Ing. Václav Babuška, Zdvíhadlá, žeriavy a dopravné stroje, učebnica pre priemyselné školy strojnícke, 1951

Arifmetika dľa 1-go klasu počatkovoi školi, 1951

Arifmetika dľa 4 klassa načaľnoj školy, 1951

Arifmetika, učebnik dľa piatogo klassa načaľnoj školy, 1951

Russkaja reč, kniga dľa čtenija vo vtorom klasse načaľnoj školy, 1952

Graždanskoje vospitanije. Učebnik dľa 3-go klassa srednej školy, 1951

Arifmetika dľa 3 klassa načaľnoj školy, 1951

Neživaja priroda. Učebnik otečestvovedenija dľa piatogo klassa načaľnoj školy, 1951

Russkaja literatura. Čítanka a učebnica literatúry pre II. triedu gymnázií a vyšších odborných škôl, 1951

Nové knihy nakladateľstva Smena

Mladí mičurinci, 1952
O knihe A. Jiráska „Proti všetkým", 1952
O knihe Petra Jilemnického „Pole neorané", 1951
O knihe V. Ažajeva „Ďaleko od Moskvy", 1952
O Ústave 9. mája, 1952
Klement Gottwald mládeži (1946—51), 1952
Alojz Jirásek, Proti všetkým, 1952
T. I. Jeršovová, Komsomol a pionierska organizácia, 1952
G. Koževinová, Komsomolská pracovná skupina, 1952
O dvanástich mesiačikoch, 1952
Nina Rakovská, Verní druhovia, 1952
O. Chavkin, Vždy spoločne, 1952
Alex Werding, Za Čeľuskincami, 1952
L. Voronkovová, Slnečný dník, 1952
M. Priležajevová, Nie si sám, 1952

Nové knihy nakladateľstva Oráč

M. F. Tomme — J. A. Novikov: Všeobecná zootechnika
Jozef Šobek a Dominik Pochyba: Starostlivosť o ovocie
Prof. P. A. Voloskov: Ako zabrániť jalovosti kráv
F. Ivanov: Nedeliteľné fondy, záruka vzrastu kolektívneho hospodárenia kolchozov
MVDr. A. Sokol — MVDr. J. Fraňo — MVDr. P. Gamčík: Nákazlivé choroby hospodárskych zvierat a ochrana proti nim
A. A. Zubrilin — S. J. Zafren: Úloha vitamínov v živočíšnej výrobe
L. A. Alexandrov: Pracovné skúsenosti traktorových brigád podľa hodinového rozvrhu
V. J. Korovin: Traktorová brigáda v boji za vysokú úrodu
Russkij jazyk v škole XIII (1952), 1—3. — Izvestija Akademii nauk SSSR, otd. lit. i jaz. XI (1952), 1—3. — Voprosy jazykoznanija, 1952, 1, 2. — Sovětská věda — jazykověda II, 2, 3. — Język polski XXXII, 1, 2. — Slavia XX, 4. — Bežné čísla týždenníkov Kultúrny život, Učiteľské noviny a denníka Pravda.

Redakcia odkúpi
voľné exemplare 4. čísla XVII. ročníka Slovenskej reči